

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

OBSAH

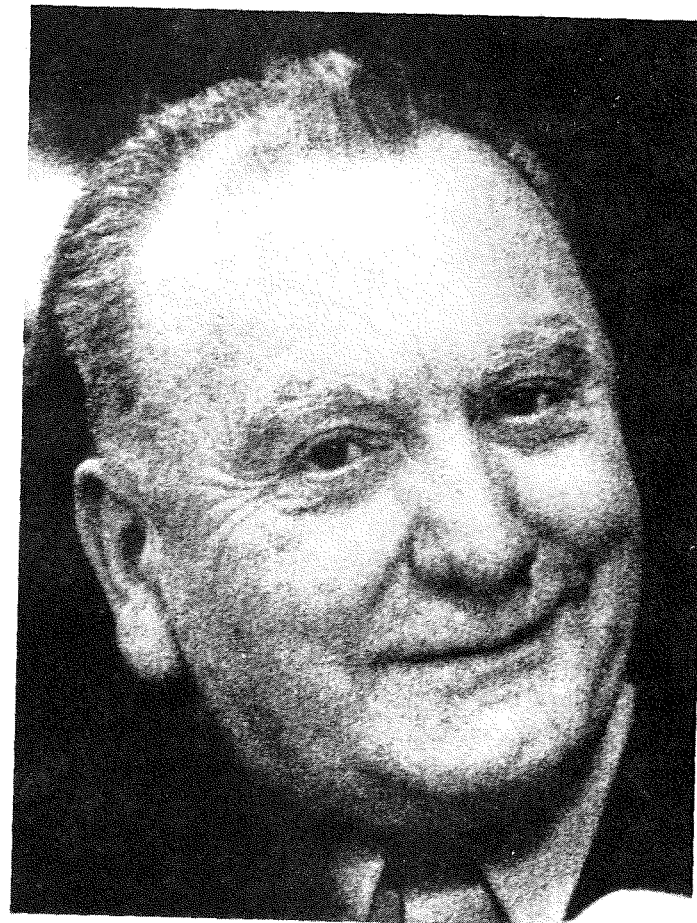
Články

11	Ivan Hlaváček, Pražští a olomoučtí biskupové ve svědečných řadách přemyslovských a císařských listin
23	Anežka Vidmanová, K autorství života sv. Elišky ve Zlaté legendě
35	Pavel Spunar, K počátkům české devotio moderna
41	Jaroslav V. Polc, Tři homilie Jana z Jenštejna o Nanebevzetí Panny Marie
53	Rostislav Nový, Heraldika pražských biskupů a arcibiskupů v předhusitské době
63	Karel Dolista, Premonstrátský řád a velké západní schisma (1378–1417)
73	Jaroslav Eršil, Kurie a obsazování českých farností
85	Michal Svatoš, Pražská univerzitní kolej Všech svatých
95	Franz Machilek, K zavedení a liturgii votivních mší Contra Hussones
107	František Šmahel, Pražská církevní provincie ve víru husitské revoluce
117	Zdeňka Hledíková, Administrace pražské diecéze na sklonku prvé poloviny 15. století
129	Karel Beránek, K pokusu o rekonstrukci rukopisů děkanské knihy filozofické fakulty a právnické matriky pražského vysokého učení světlotiskem

Cizojazyčná shrnutí

21	Ivan Hlaváček, Die Bischöfe von Prag und Olmütz in den Zeugenreihen der Přemysliden- und Kaiserurkunden
34	Anežka Vidmanová, Zur Autorschaft des Lebens der hl. Elisabeth in der Goldenen Legende
39	Pavel Spunar, Zu den Anfängen der böhmischen devotio moderna
50	Jaroslav V. Polc, Drei Homilien des Johann von Jenstein über Maria's Himmelfahrt
61	Rostislav Nový, Die Heraldik der Prager Bischöfe und Erzbischöfe vor der Husitenbewegung
71	Karel Dolista, Der Prämonstratensorden und das grosse abendländische Schisma
84	Jaroslav Eršil, Die Kurie und die Besetzung der böhmischen Kirchsprengel
93	Michal Svatoš, Das Prager Universitätskolleg zu Allerheiligen
106	Franz Machilek, Zur Einführung und Liturgie der Votivmessen Contra Hussones

114	František Šmahel, Die Prager Kirchenprovinz im Wirbel der Hussitenbewegung
128	Zdeňka Hledíková, Die Administration der Prager Diözese am Ende der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts
141	Karel Beránek, Zum Versuch einer Lichtdruckrekonstruktion der Handschrift des Liber decanorum der Philosophischen Fakultät und der Juristenmatrikel des Prager Generalstudiums

Prof. ThDr. JAROSLAV KADLEC
(* 10. března 1911)

Autoři

PhDr. Karel Beránek, Praha
PhDr. Karel Dolista, Praha
PhDr. Jaroslav Eršil, CSc., Praha
Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
Doc. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
Doz. PhDr. Franz Machilek, Staatsarchiv, Bamberg (SRN)
Doc. PhDr. Rostislav Nový, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
Doc. ThDr. Jaroslav V. Polc, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
PhDr. Pavel Spunar, CSc., Ústav pro klasická studia ČSAV, Praha
PhDr. Michal Svatoš, CSc., Ústav dějin Univerzity Karlovy, Praha
PhDr. František Šmahel, DrSc., Historický ústav ČSAV, Praha
PhDr. Anežka Vidmanová, CSc., Praha

V roce 1981 se sešlo patnáct přátel, aby uctilo profesora ThDr. Jaroslava Kadlece sborníkem studií, který mu k jeho sedmdesátým narozeninám předali v rukopisné podobě. Jinak to tehdy u nás nešlo.

Plynul čas a změna věcí veřejných překonala všechny naděje. Většina členů tehdejší skupiny se znovu s radostí domluvila, přibyli k ní jiní a všichni jsme přivítali ke společnému dílu i některé přátele žijící v zahraničí. Pojí nás zájem o české církevní dějiny, o kulturní dějiny a dějiny pražské univerzity, které jsou jubilentovou badatelskou doménou, a především nás i přes hranice států spojuje upřímný vztah a úcta k panu profesorovi, jehož odborná a lidská osobnost je bytostně spjata s českou zemí natolik, že ji přerůstá.

Prosíme pana profesora, aby přijal tento skromný sborníček sestavený k jeho počtě, a přejeme mu při jeho osmdesátých narozeninách, aby mohl s moudrou vyrovnaností uskutečnit všechny své vědecké záměry v plné svěžesti a zdraví i v konečně klidnějších vnějších podmínkách.

**PRAŽŠTÍ A OLOMOUČTÍ BISKUPOVÉ
VE SVĚDEČNÝCH ŘADÁCH
PŘEMYSLOVSKÝCH A CÍSAŘSKÝCH LISTIN**

IVAN HLAVÁČEK

O významu postavení pražských a olomouckých biskupů ve strukturách starého českého státu a vlastně celé římské říše existuje rozsáhlá literatura, která přihlíží k nejrůznějším typům vyprávěcích i diplomatických pramenů.^{1/} Tím ovšem nemá být řečeno, že v těchto otázkách už bylo vysloveno poslední slovo, zejména když se v některých pracích střetávaly a někdy zcela zbytečně vyostřovaly formulace podbarvené nacionální tendencí nové doby. Nicméně i když se přihlédne k tomu, že byl v těchto studiích vzat (byť v různé míře) v úvahu prakticky veškerý známý pramenný materiál, nemá to — podle mého názoru — znamenat, že není možno přinést žádné nové informace, zejména když se zaměří pozornost na jeden druh pramenů a jejich specifickou interpretaci. Jinými slovy řečeno lze konstatovat, že orientací na výklad monotematického materiálu — vždy ovšem s přihlédnutím k obecnějším souvislostem — lze zdánlivou, ovšem plánovanou jednostranností dospět k zřetelnějšímu pohledu na určité detailní otázky, jež mohou v jednotlivostech získat i důležitost.

Jedním z vyhraněných typů takových materiálů jsou svědečné řady v listinách, kterým bych chtěl právě v souvislosti s pražskými a olomouckými biskupy věnovat jistou pozornost, neboť je to materiál velmi výmluvný, i když ovšem jen symptomatický. Nejdříve ale je potřebí říci pár slov o svědečných řadách obecně, neboť jde i z hlediska ryze diplomatického o zcela svébytný fenomén, který je ovšem třeba vidět v příslušných souvislostech. Záměrně ponechávám v této souvislosti stranou právní stránku celého problému, jež zejména u tzv. soukromých listin dokládá její závažnost. Neboť tyto listiny jsou ve své podstatě listinami vysvědčovacími, tj. bez

^{1/} Z hojné diplomatické literatury tu zaslouží z kompendií zmínky aspoň W. Erben, *Die Kaiser- und Königsurkunden des Mittelalters in Deutschland, Frankreich und Italien*, München — Berlin 1907 (reprint 1967), s. 349 nn. a H. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien 1—2*, Leipzig 1912—1931, 2. vyd. (reprint Berlin 1958) podle rejstříku H. Schulzeho, Berlin 1960 (viz tamže s. 49), hlavně sv. 2, s. 201 nn. Ze speciální literatury budiž uvedena aspoň kniha A. Gawlika, *Intervenienten und Zeugen in den Diplomen Kaiser Heinrichs IV. (1056—1105). Der Übergang von der Intervenienten- zur Zeugenformel*, Kallmünz Opf. 1970 (= Münchener Historische Studien, Abt. Geschichtliche Hilfswissenschaften VII), zejména s. 60, kde zmínka o dvojí účasti Přemyslovce Jaromíra-Gebharta, pražského biskupa doby Vratislava II.

vlastní moci průkazné, kterou právě naopak měla osobní svědectví osob ve svědečných řadách zmiňovaných. Naproti tomu u listin panovnických, zejména císařských, byla situace odlišná, neboť tu se v podstatě svědečná řada vytváří z interveniční formule a její charakter je na rozdíl od listin soukromých spíše reprezentativního rázu.^{2/} Více než pro vlastní právní pořízení je tu tedy tato řada odrazem mocenských poměrů na určitém dvoře či v jeho okolí. V zásadě se zdá, že není podstatné, zda se ve svědečné řadě setkáváme s tou či onou osobou, byť často reprezentující určitý úřad či postavení. Ale není tomu tak zcela, zejména máme-li k dispozici dostatečně velký počet takových listin a osob v těchto řadách přicházejících. Tak se dá do jisté míry eliminovat náhodnost takového výskytu. Závěry ex silentio tu ovšem neplatí. Stejně tak je otázkou počet osob, které jsou ve svědečných řadách uváděny. Ten totiž není vůbec limitován a výrazně kolísá bez pevnějších pravidel. V našem prostředí za Přemyslovců je tomu tak od několika málo jedinců až do řady desítek, i když většinou se pohybuje mezi 9–20 osobami, zpravidla však s dodatkem *et alii quam plures*, který jistě není frází, uvědomíme-li si tu základní skutečnost, že právní pořízení byla zpravidla vyhlášována veřejně před menším či větším shromážděním osob. Nicméně i tak vysvědčuje takové jméno nejen o vlastní faktické přítomnosti určitého činitele u dvora (v naší souvislosti je jedno, zda se tak událo při právním pořízení, či až při zlistinění), nýbrž i — či spíše zejména — o jeho postavení v dvorské hierarchii. Tu je třeba ještě jednou upozornit na obrat *et alii quam plures* či *pod.*, neboť tak je současně naznačeno, že ti, kteří byli skutečně výslovně jmenováni, se těšili jistým přednostem a byli tedy dotyčnému vydavateli bližší, což se dá nepochybně formulovat i tak, že šlo o osoby politicky vlivné.

U listin císařských lze říci, že frekvence svědečných řad od poloviny 11. století stoupala, zatímco od konce 13. věku opět klesala. V druhé polovině 15. století pak už mizí docela. Ovšem už za Karla IV. a tím spíše za jeho syna Václava IV. jde o doklady dosvědčené jen příležitostně, posléze pak sporadicky, a to spíše opět v jejich materiálu říšském.

Aby celá látka byla přehlednější, je třeba určitého utřídění. Nejdřív však je nutno ještě výslovně uvést, že tato problematika — ač je to s podivem — se nestala

^{2/} Snad je možno upozornit alespoň na tyto práce. První z nich je od H. Zatschka, *Ein Kapitel aus der Diplomatik der Přemyslidenurkunden*, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 3, 1930–1933, vyšlo 1934, s. 372–393, druhá W. Wegenera, *Zeugenreihen deutscher Königs- und Kaiserurkunden als Quellen für die Stellung der Herzöge und Könige von Böhmen im deutschen Königreich des hohen Mittelalters*, *Zeitschrift für Ostforschung* 6, 1957, s. 223–245 a třetí netištěná pražská diplomní práce M. Jirsákové, *Duchovní a světská hodnostářství v listinách Přemyslovců vzhledem k jejich pořadí (do r. 1253) z r. 1957*. H. Zatschkovi, který problematiku sledoval do r. 1230, šlo zejména o světské osoby, v první řadě o Přemyslovcy, M. Jirsákové pak především o dvorské úředníky. Těchto otázek se ovšem nejrůznějšími způsoby dotýká všechna analytická literatura o českých dějinách oné doby, ať jde o práce V. Novotného, R. Köstera a dalších, které tu není možno jmenovat, náš aspekt tam ale do značné míry zaniká. Uvést lze snad jmenovitě aspoň knihu Barbary Sasse, *Die Sozialstruktur Böhmens in der Frühzeit*, Berlin 1982 (= *Berliner Historische Studien* 7 = *Germania Slavica* IV).

předmětem systematictějšího studia.^{3/} Přitom ovšem platí, že valná většina údajů byla jako jednotliviny pro politické dějiny využita. Mně však jde o snahu tento materiál postihnout v jeho specifitě a vývoji. Z různých důvodů nemůže jít o komplexnější analýzu, nýbrž jen o pražské a olomoucké biskupy s přihlédnutím k jejich vzájemným vazbám. Samozřejmě přitom také platí, že se přihlíží i k nutným souvislostem věcným, místním a druhovým, eventuálně též dalším. Aby se pak získal zřetelnější pohled, odděluji od sebe listiny cizí, tj. vesměs listiny králů, resp. císařů římských a českých panovníků (tj. nepřihlížím k listinám soukromých vydavatelů českých). Teprve za Lucemburků obě funkce splývají, tehdy však už dochází k úpadku tohoto zařízení, nehledě k tomu, že také jinak se situace značně mění, byť i pak je výskyt jmen ve svědečných řadách při nejmenším symptomatický, i když se omezuje na podstatně menší okruh osob.

Vyjděme tedy nejdříve z českého materiálu, který je až do r. 1278 takřka v úplnosti sestaven v Českém diplomatáři. Protože ovšem není možno sledovat diplomatické souvislosti v patřičně širší, ba vlastně takřka vůbec, je třeba ponechat stranou i různé otázky geneze, resp. míry podezřelosti příslušných listin, pokud ovšem nejde o jednoznačně pozdější falza, jako je tomu u písemností knížete Břetislava.^{4/} Neboť při sledování výše výtčeného aspektu jsou případné jednotlivé anomálie bezvýznamné, nehledě k tomu, že právě při sestavování svědečných řad byly dobové zvyklosti dodržovány, i když sem vcházely např. osoby z toho či onoho důvodu nepatřičné. Nejde také toliko o fakt sám, nýbrž i o příslušnou frekvenci. Ale podívejme se raději už na konkrétní materiál.

Ten začíná tzv. zakládací listinou kláštera hradištského z r. 1078 moravským knížetem Otou a o dva dny později jejím potvrzením Vratislavem II. Zatímco první z nich uvádí jmenovitě dvanáct osob — s tehdy i později obvyklým obratem o nejmenovaných četných osobách dalších — druhá jich vypočítává jen sedm. Ač jsou oba kusy v úzké spojitosti časové i věcné, je rozdíl mezi nimi pozoruhodný, i když jej lze vysvětlit. V Otově listině je na prvním místě český kníže Vratislav, po němž přichází moravský ordinář Jan a teprve pak další. V listině Vratislavově logicky Oto chybí a rovněž tak i olomoucký biskup, který je zmiňován už v naraci listiny. Naopak svědečnou řadu zahajuje blíže neoznačený Svatobor, jímž je nepochybně na pátém místě Otovy listiny uvedený kaplan téhož jména. O tom, že pražský biskup Jaromír tu z politických důvodů nemůže být jmenován, není třeba se ani zmiňovat.^{5/} Pak následuje hiát více než padesáti let, neboť až v Soběslavově donaci nových tří kanonikátů ve vyšehradské kapitule z r. 1130 se objevují tři

^{3/} Odkazy na edici *Codex diplomatius et epistolaris regni Bohemiae* 1–5, vyd. G. Friedrich, Z. Kristen, J. Šebánek a S. Dušková, Praha 1904 nn. jsou citovány zkratkou CDB, svazkem a číslem. Pokud se to jevílo vhodným, jsou vzhledem k lepší plynulosti odkazy udávány v závorkách přímo v textu.

^{4/} CDB 1, č. 379 nn. V Chaloupeckým slíbená stať o Břetislavových falzech, resp. listinách nikdy nevyšla. Ani B. Krzemienska, *Břetislav I.* Praha 1986, se této problematiky vůbec nedotýká.

^{5/} Viz V. Novotný, *České dějiny* 1–2, Praha 1913, podle rejstříku.

jména svědků: pražského biskupa Menharta a olomouckého Jindřicha Zdíka, kteří tuto donaci, nadto z papežské vůle, potvrdili, a vyšehradského probošta.^{6/}

Zakládací listina sedleckého kláštera^{7/} nemá sice svědečnou formuli vůbec, její pořízení však bylo dotvrzováno odvoláním se na souhlas panovníka — Vladislava II. — a na kanonické potvrzení pražského biskupa Oty, jakož i na dosvědčení moravského biskupa Jindřicha Zdíka. Nadto všichni tři připojili k listině své pečeti. Obešla-li se zakládací listina strahovská bez svědečné rady,^{8/} je tomu s listinou knížete Vladislava II. na Podivín pro olomoucký kostel jinak.^{9/} Vedle šestnácti duchovních osob tam přichází osmatřicet světských činitelů. V čele první skupiny stojí opět pražský biskup, jehož přítomnost byla o to potřebnější, že šlo o majetkové vyrovnání mezi pražským a olomouckým kostelem.

Rok královské korunovace Vladislavy byl Zatschkem^{10/} označen jako rok základní změny ve struktuře svědečných řad českých panovnických listin. Tento zvrat se ovšem týká zejména pořadí v rámci členů panovnického rodu, postavení obou biskupů se nijak výrazněji nedotýká. Pokud jsou zde uvedeni, stojí vždy na prvních místech — pražský ovšem před olomouckým — a to i v případě, když svědčili i nejbližší příbuzní královi. Pouze královna Judita, je-li jmenována mezi svědky, má před nimi přednost,^{11/} či Přemyslovec Vojtěch, jenž byl ale arcibiskupem salcburským.^{12/} Jiný Přemyslovec oba biskupy „přeskakuje“ jen zcela výjimečně.^{13/} Pokud pak jde o ostatní představitele českého kléru, je situace už méně přehledná a není ji tu možno ani naznačit. Základní tendenci ostatně postihl už H. Zatschek, i když v řadě případů je konkrétní situace odlišná.^{14/} Nelze však postupovat tímto způsobem, nýbrž je třeba aspoň trochu shrnout zatím zbytek látky prvního svazku Friedrichova Českého diplomatáře. Tu by snad bylo možno konstatovat, že oba biskupové se ve svědečných řadách panovnických listin objevují ne zcela pravidelně; zejména to platí pochopitelně o biskupech olomouckých. Z toho lze alespoň do jisté míry usuzovat na některé obecnější tendence, zejména pokud jde o bezprostřední vazbu mezi panovníkem a biskupem. I když ten byl, ať už nominálně či skutečně, panovníkovým kaplanem a jako takový takřka povinen se zdržovat v jeho okolí, zdá se, že tomu tak zdaleka ne vždy bylo, i když ještě dlouho není možno rekonstruovat itinerář jednoho ani druhého. Někdy se tak ovšem dalo i ze samotné vůle panovníkovy nebo aspoň s jeho souhlasem, když např. Daniel I. setrval s Friedrichem Barbarossou na jeho italském tažení či

^{6/} CDB 1, č. 111.

^{7/} Tamže 155.

^{8/} Tamže 156.

^{9/} Tamže 157. Z tohoto hlediska lze z našeho pozorování vyloučit CDB 1, 158, které je falzem dle 157 (viz M. Flodr, Skriptorium olomoucké, Praha 1960, s. 147 nn.).

^{10/} Zatschek (jako pozn. 2), hlavně s. 374 nn.

^{11/} CDB 1, 246 n.

^{12/} Tamže 300. Máme ovšem i doklad opačný, kdy Vojtěch přichází za pražským biskupem (CDB 1, 305).

^{13/} CDB 1, 357.

^{14/} Zatschek (jako pozn. 2), s. 380 n. Stačí ale třeba jen upozornit na Vladislavovu listinu pro johanity z r. 1169 (CDB 1, 246), kterou Zatschek považuje za přijemickou a atypickou.

pod.^{15/} Nicméně nejen většina panovnických právních aktů probíhala za asistence nejvyššího představitele české církve, stejně tomu bylo i u zlistinění právních aktů soukromých osob, pokud se týkaly pozice církve. A to byly v tehdejší době vlastně všechny písemně potvrzené fundace, donace či starší potvrzování. A bylo tomu i v opačných případech, když panovník býval přítomen spirituálním aktům biskupovým, jak jsou toho výmluvným svědectvím náhodně známé autentiky biskupa Daniela I.,^{16/} které ale vzbuzují všelike dosud nezodpovědné otázky, a to zejména pokud jde o jejich frekvenci u uvedeného biskupa přímo, ale i u jiných našich biskupů oné doby vůbec.

Tu se naskýtá i další otázka provázanosti vzájemné komunikace obou mocí, kdy biskup — s výjimkou ovšem Přemyslovce Jaromíra-Gebharta — byl úzce fixován na panovníka. Teprve v následujícím údobí se začíná tento poměr v souvislosti s emancipací české církve ze světského područí výrazněji měnit. Tento proces se dá ostatně dosti dobře sledovat i na svědečných řadách samotných, které ovšem nejsou pouhou ilustrací, nýbrž vnášejí do věci i nové momenty. Ovšem věc, resp. její interpretace, je stále ještě komplikována řadou okolností. Z nich základní jsou dvě skutečnosti: nejenže často přichází toliko rámcová data, ale velmi často není ani uvedeno místo vydání listiny, takže je takřka nemožné interpretovat to nejdůležitější, totiž mobilitu jednotlivých osob, a tím i velikost panovníka doprovázející družiny. Neboť ty případy, kdy místo vydání uvedeno je, jsou velice rozmanité. Od dokladů, kdy je místo vydání totožné s příjemcem, až k případům, kdy jsou mezi nimi značné vzdálenosti. Proto není možno automaticky, ba ani s větší dávkou pravděpodobnosti ex silentio na něco konkrétního usuzovat, pokud ovšem občas nějaké jiné indicie nedovolí určitější soud. Ostatně někdy lze ze struktury takové svědečné rady s určitou pravděpodobností na místo vydání příslušné listiny přece jen usoudit.^{17/}

Tato situace se však se vzrůstem počtu zlistinovaných právních svědectví začíná nutně měnit. Zatímco dříve bylo možno, aby se ojedinelá zlistinění (resp. jim předcházející právní akty) mohla realizovat při vzájemné blízkosti představitelů světské i duchovní moci, následně tomu tak prostě už být nemůže, alespoň ne tak snadno a soustavně. A obráceně lze říci, že pokud se tak přece dalo, bylo to nepochybným svědectvím užšího kontaktu obou stran.

Nechají-li se stranou některé obecně sumarizující poznámky H. Zatschka,^{18/} lze k našemu výše naznačenému problému říci, že tu pozorujeme některé pozoruhodné momenty.^{19/} Nejdřív je ale třeba ještě zpochybnit Zatschkovo konstatování, jako

^{15/} O tom blíže P. Hilsch, Die Bischöfe von Prag in der frühen Stauferzeit. Ihre Stellung zwischen Reichs- und Landesgewalt von Daniel I. (1148–1167) bis Heinrich (1182–1197), München 1969, s. 58 nn. Jeho práce se ovšem různě dotýká i svědečké účasti českých biskupů v císařských listinách, takže na ni odkazují i pro níže probírané souvislosti.

^{16/} Srv. o tom M. Pavlíková, O oltářních autentikách biskupa Daniela I., VKČSpN 1951, Praha 1952.

^{17/} Těmto otázkám bych rád věnoval pozornost na jiném místě v souvislosti se studiem itinerářů, resp. rezidencí.

^{18/} Jako p. 2, s. 386 nn.

^{19/} I když mi v následujícím nemůže jít ani v této speciální otázce o detailní výklad, je přece jen na některých místech potřeba odkázat na příslušnou listinu. O způsobu citací viz výše pozn. 3.

by v listinách českých králů pro moravské příjemce stál olomoucký biskup za markrabětem, pokud by se tím mělo naznačovat, že u listin do vlastních Čech tomu tak nebylo.^{20/} Naopak je tomu tak např. i v listině Přemysla I. pro Chotěšov (2–386), i když třeba pro Plasy je tomu opačně, tj. jako první přichází pražský biskup, pak olomoucký a teprve posléze markrabí Vladislav (2–125). Je ovšem vůbec otázka, zda těch několik málo dokladů lze vůbec jednoznačněji interpretovat. Ale obraťme se už k vlastní účasti biskupské, tj. jednak ke kvantitativnímu, jednak ke kvalitativnímu vyhodnocení příslušných podkladů. Nejdřív je ale třeba podat tabulku, v níž označení I resp. II znamená postavení v rámci společného svědectví v panovnických listinách. Třetí řádka „Sám“ naznačuje, že přichází pouze jeden z obou biskupů. Tu pak stává příslušný biskup zpravidla na prvním místě, není-li v některých případech zatlačen členem panovnického rodu (2–110, 386, 234, 270), či čelnějším členem obecné církevní hierarchie, jako byl papežský legát (2–272) nebo mohučský arcibiskup (2–310). V obou posledně uvedených případech však pražský biskup předchází olomouckého.

CDB 2	Olom. bp.	Pražský bp.
I	1	6
II	6	1
Sám	13	4
Celkem	20	11

Zdá se, že výsledek je tu jednoznačný. Olomoucký biskup sice při účasti obou hodnostářů ustupuje do pozadí, nicméně je už na první pohled zřejmé, že v okolí krále byl podstatně častěji, a to nejen na Moravě, ale i v samotných Čechách. Každý, kdo jen trochu zná české dějiny té doby, ovšem okamžitě upozorní na specifickou situaci, která se vyvinula poté, co na pražský stolec nastoupil původní králův kandidát Ondřej.^{21/} A skutečně se s jeho jménem v Přemyslových listinách setkáváme toliko jednou (2–125), nicméně v době jeho pontifikátu (1214–1223) přichází olomoucký biskup Robert samostatně jen sedmkrát. Tím se velký nepoměr sice značně vyrovnává, nicméně převaha na straně olomouckého biskupa zůstává, tím spíše, že doslova bije do očí, že Robert se často vyskytuje v panovnickově blízkosti i mimo svou diecézi. To ovšem na druhé straně jen potvrzuje jeho mimořádné postavení v českém státě oné doby a jeho velký kredit, který měl

^{20/} Jako v pozn. 2, s. 389.

^{21/} Viz nejnověji J. Žemlička, Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem, ČsČH 29, 1981, s. 704–730.

u panovníka; stačí jen upozornit na známý fenomén notáře „0 5“, který je nepochybně správně s tímto olomouckým biskupem ztotožňován.^{22/}

Aby kontury vynikly zřetelněji, je třeba přehlédnout i dobu vlády obou Přemyslových pokračovatelů, tj. Václava I. a Přemysla II., přičemž do sledované látky započítávám nejen listiny samotného krále, ale i listiny jeho syna (tj. na konci vlády Václavovy písemnosti mladého Přemysla) a ojedinelé texty královny. Naopak vynechávám kusy Přemysla II., pokud jsou ryze rakouského charakteru, tj. v Českém diplomatáři se objevují jen v regestech. Považuji tuto periodizaci za logičtější, než kdyby se sledovaly pontifikáty jednotlivých biskupů; zejména u pražských by došlo k tříštění a nepřehlednosti. Předtím možno ještě uvést, že v průběhu 13. století dochází stále zřetelněji k „zesvětšování“ svědečných řad, jejichž rozsah stále silně kolísá. Nějaký jednoznačný rytmus v nich není možno určit, i když výrazné tendence jsou patrné, takže se mi nezdá dost zdůvodněno, jestliže na jejich bližší strukturální analýzu literatura záměrně rezignovala.^{23/} Stejně tak se začínají častěji objevovat i listiny bez svědečných řad, které naznačují blížící se zlom v posuzování písemného právního porřízení, resp. jeho písemné fixace. Dochází k němu pro panovnické listiny vlastně už za vlády Přemysla II., ačkoliv to z kvantity materiálu není patrné. Teprve důkladná diplomatická analýza tu totiž ukázala, že svědečné řady přicházejí či chybějí v Přemyslových listinách nikoliv podle druhu právního porřízení či obsahu, eventuálně podle typů listin samotných, nýbrž podle toho, který diktátor je stylizoval.^{24/} Nicméně z našeho hlediska uskutečňované vazby mezi panovníkem a biskupy je zformalizování tohoto vztahu do značné míry druhotné. Ale nejdříve podejme statistiku pro vlády obou výše zmíněných panovníků:

CDB 3 + 4	Olom. bp.	Pražský bp.	Bývalý pražský bp.
I	–	1	3
II	1	–	
Sám	10	15	
Celkem	11	16	3

^{22/} Srv. souhrnně J. Šebánek, Kdo byl notář Otakar 5, v knize J. Šebánek - J. Pražák - S. Dušková, Studie k české diplomacie doby přemyslovské, Rozpravy ČSAV 69, 1959, řada společenských věd seš. 9, s. 3–39. K tomu mohu snad upozornit na listinu CDB 2, 110, v jejíž svědečné formulě se praví Huius etiam rei testis sum ego Rubertus Olomucensis episcopus, qui ad preceptum domini regis sigillum meum feci apponi, čili přihlašuje se za autora celé listiny, která je psána jedinou rukou. Lze sice namítnout, že stejně subjektivně je v téže listině uveden i markrabí moravský, ale tam je to přece jen něco jiného. Protože i jinak je subjektivní forma v této formulě velmi řídká, lze její znění v č. 110 brát nepochybně doslova. Pokud vidím, nebyl tento argument dosud brán v úvahu ani podpůrně.

^{23/} Tak Z. Fiala, Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247–1253–1278), Sborník archivních prací 1, 1951, s. 211 nn.

^{24/} Srv. J. Šebánek - S. Dušková, Das Urkundenwesen König Ottokars II. von Böhmen, Archiv für Diplomatik 15, 1969, s. 381.

CDB 5	Olom. bp.	Pražský bp.
I	1	2
II	2	1
Sám	15	6
Celkem	18	9

Obě tabulky se mi zdají natolik výmluvné, že takřka ani nepotřebují komentáře. V každém případě lze konstatovat, že za Václava I. se frekvence obou ordinářů vyrovnala, ba naopak misky vah se naklonily na stranu pražskou, a to tím spíše, připočteme-li k tomu i tři kusy, v nichž vystupuje Pelhřím, kdysi abdikovavší stoupenec a chránělec Přemysla I., který se ve veřejném životě uplatňoval poměrně intenzivně. Ale hned za následujícího krále zase dochází ke změně v tom smyslu, že do popředí se v rámci panovníkova dvora dostává Olomouc, tj. výrazná postava na tamním biskupském stolci, jakou byl Bruno ze Schauemburka. Zato pražský biskup — jde tu o několik v rychlém sledu se vystřídavších osob, které v českých dějinách nezanechaly výraznější stopu — ustupuje do pozadí, i když při společném výskytu je mu (jistě na základě jeho centrální povahy) dávana aspoň formálně jakás přednost. Ani Jan III. z Draždic (1258—1278) tu ku podivu není výjimkou.

Pro dobu Václava II. a jeho syna Václava III. nemáme k dispozici žádnou kritickou edici, nicméně jejich písemnosti byly podrobeny kritické analýze,^{25/} a tak lze (ovšem i na základě probrání materiálu v Českomoravských regestech Josefa Emlera)^{26/} konstatovat, že po více než pětiletém hiátu (první listiny Václavovým jménem vydané se objevují až koncem roku 1283) je struktura panovníckého diplomatického materiálu po této stránce doslova radikálně odlišná. Svědečně řady jako nezbytný doprovod privilegií a jim na roveň postavených listin mizí takřka úplně. Je to nepochybným svědectvím dokonání procesu, který se v podstatě odehrál už za Václavova předchůdce. Není tedy nadále možno usuzovat tu na účast ani duchovních, ani světských osob na dění u královského dvora, neboť hojnost všelikých prosopografických informací z této dosud tak štědře plynoucí formule nás opouští. Přichází-li svědečná řada přece jen ojediněle, pro naši otázku nevyovídá nic.^{27/} V čele svědečné řady je totiž uváděn biskup bamberský (ač je

^{25/} Jde o práci M. Pojsla - I. Řeholky - L. Sulitkové, Panovnícká kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III., Sborník archivních prací 24, 1974, s. 261—365. Nás zajímající závěry přicházejí na s. 345.

^{26/} Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae 2, Pragae 1882 a 4, Pragae 1892 (některé dodatky).

^{27/} Je vlastně znám jen jediný doklad v RBM 4, č. 1880.

listina vydána v Praze), po němž následují už jen nižší duchovní činitelé. Pro rekonstrukci role biskupa Tobiáše z Bechyně (1278—1296) je třeba hledat a nalézat jiné prameny.^{28/}

Za Lucemburků pak už přichází zcela nová situace, i když zejména u Karla IV. se svědečná řada v jeho slavnostních listinách do jisté míry obrozuje, a tak pochopitelně dává rámcovou představu o panovníkově širším okolí, a to jak stabilním, tak i o jeho proměnlivé složce. Že tu představitelé českého episkopátu nutně hráli význačnou roli, se dá lehce předpokládat a vlastní materiál to hojně dosvědčuje.^{29/} Ovšem aby se z toho daly vyvodit bližší závěry, bylo by potřebí jít tu do detailů, což na tomto místě není možné tím spíše, že i strukturálně jde o odlišný materiál. Je proto třeba zůstat na tomto konstatování a ještě stručně se vrátit k uvádění našich biskupů přemyslovského období ve svědečných formulích listin králů a císařů římských.

Při zběžném prolistování prvního dílu Friedrichova Kodexu může vzniknout dojem, že editor všechny zmínky o našich biskupech ve svědečných řadách císařských listin převzal. Ale není tomu tak; řadu dokladů zřejmě přehlédl a tak je třeba vyjít z kritických edic v rámci Monumenta Germaniae Historica, které ovšem tehdy ještě nebyly k dispozici. Záměrně hovořím jen o 1. dílu Kodexu, protože pozdější zmínky — jsou-li vůbec nějaké — jsou už zcela ojedinělé z důvodů, které není třeba ani uvádět. Stejně tak nevěnuji pozornost století 11., v němž zejména postava Jaromírova a jeho podíl na říšských záležitostech jsou zcela atypické.^{30/} Pro období 12. století jsou tak výpovědischopné toliko doby vlád Konráda III.^{31/} a Friedricha I. Barbarossy.^{32/} Stručná statistika praví, že v Konrádových listinách je takto desetkrát dosvědčen olomoucký biskup Jindřich Zdík (1126—1150),^{33/} ke konci pak po jeho smrti pražský biskup Daniel I. (1148—1167) třikrát.^{34/} Posléze zmíněný pak přechází do doby vlády Barbarosovy, za níž vystupuje ve svědečných řadách — odhlížím od jiných druhů jeho účasti, které jsou ovšem neméně důležité — neméně než dvaadvacetkrát^{35/} a stává se bezkonkurenčně nejangažovanějším českým duchovním hodnostářem v říšském prostředí, a to tím spíše, že jde o časově

^{28/} Srv. o něm soustavněji nověji J. Kadlec, Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit (1278—1296), Regensburg und Böhmen. Festschrift zur Tausendjahrfeier des Regierungsantrittes Bischof Wolfgangs von Regensburg und die Errichtung des Bistums Prag (= Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 6), Regensburg 1972, s. 119—172.

^{29/} Stačí jen upozornit na příslušný seznam v A. Huberově edici Regesta imperii 8, Innsbruck 1877, s. 674 (Litomyšl), 676 (Olomouc) a 677 (Praha).

^{30/} Srv. Gawlik, jako výše pozn. 1.

^{31/} Srv. edici jeho listin v MGH prací F. Hausmanna v řadě Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser sv. 9, 1969 a diplomatické zpracování téhož autora, Reichskanzlei und Hofkapelle unter Heinrich V. und Konrad III. (= Schriften der MGH 14), Stuttgart 1956.

^{32/} Srv. právě v textové části dokončenou edici Die Urkunden Friedrichs I. 1—4 prací H. Appelta a spolupracovníků, Hannover 1975—1990. Paralelně k tomu byly vydány tři detailní paleograficko-diplomatické rozbory W. Kocha a R. M. Herkenratha, které se ale našich otázek nedotýkají, takže je není třeba podrobněji uvádět.

^{33/} DD Conradi III. č. 81 n., 95, 101, 132 (není v CDB), 133, 154, 174, 188.

^{34/} Tamže č. 255, 258, 265.

^{35/} DD Friderici I. č. 11, 173 n., 182 (není v CDB), 201 n., 221, 228, 231 (není v CDB), 244 (není v CDB), 270 (není v CDB), 271, 275 (není v CDB), 279, 310 (není v CDB), 388, 523 (není v CDB), 529, 531 n., 534.

poměrně krátký úsek.^{36/} Přemyslovec pražský biskup Jindřich (1182–1197) tam pak přichází už jen třikrát.^{37/} Jisté je možno tyto výrazné osobnosti, resp. jejich uplatnění v říšské politice různě interpretovat či chápat. Je to zejména třeba vidět z obou aspektů, českého i říšského. Českým aspektem míním váhu osobnosti toho či onoho biskupa, jež byla dána zejména jejich osobními vlastnostmi a politickými schopnostmi. Mezi našimi duchovními velmoži vynikali ve 12. století především právě oba zmínění, Daniel se pak stal v Itálii dokonce Barbarossovou pravou rukou. Říšským aspektem pak rozumím imperiální politiku obou jmenovaných císařů, jak tomu ostatně nasvědčují svědečné řady jejich listin vůbec. Neboť se zde ve větší či menší míře objevují nejen arcibiskupové, resp. biskupové vlastního Německa, ale i početní preláti italské a z oblasti západu říše: Alsaska, Lotrinska či Burgundska. Jejich pořadí si zaslouží pozornosti, i když je není možno absolutizovat.

Zhruba lze říci, že čeští biskupové (oba společně se v této době s jednou jedinou výjimkou nevyskytují)^{38/} tu jsou zpravidla na samém konci biskupské řady. Po nich pak přicházejí různí nižší duchovní hodnostáři (zejména opati a probošti říšských institucí) a posléze je to řada svědků světských. Jen někdy jsou za nimi představitelé menších biskupství severoněmeckých, výjimečně i jiných. Je-li to otázka úzu některých notářů, bude třeba ještě zjistit. V podstatě ale zřejmě platí, že se postupuje podle stáří a váhy biskupství jako takových, nikoliv osob, které jim stály v čele. Jistou výjimkou byl ale Bamberk, kde zřejmě působila jeho bezprostřednost. Svěbytně ovšem stojí biskupové italské. Toto poslední konstatování v podstatě znamená, že v rámci církevních svědků jsou patrné dva specifické celky. Čeští preláti patřili pochopitelně do prvního z nich, i když není z této skutečnosti třeba automaticky vyvozovat velké státoprávní závěry. Neboť není pochyb, že častější objevování se našich biskupů v císařském prostředí bylo dáno spíše než čím jiným jejich osobním významem, který ovšem nemohl překročit ustálené normy doby. Ale dalšími úvahami v tomto směru bych už překročil hranice, které jsem si pro tentokrát uložil.

Lze tedy uzavřít, že svědečné řady listin císařských a zejména našich Přemyslovců nabízejí ještě mnoho možností k závěrům diplomatickým, správním i dalším. Účast pražských a olomouckých biskupů v nich je jen jejich malým a ne vždy nejdůležitějším fenoménem.

^{36/} O jeho politické aktivitě srv. Hilsch cit. v pozn. 15.

^{37/} DD Friderici I. č. 826, 953 (není v CDB) a 956.

^{38/} Tamže č. 826, kdy se tu objevují Jindřich Břetislav a olomoucký biskup Pelhřim.

IVAN HLAVÁČEK

Die Bischöfe von Prag und Olmütz in den Zeugenreihen der Přemysliden- und Kaiserurkunden

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser versucht die Erwähnungen der Prager und der Olmützer Bischöfe in den Zeugenreihen der Urkunden der Přemyslidenherzöge und -könige des 12. und 13. Jhs., sowie der Urkunden der römischen Herrscher des 12. Jhs zu untersuchen. Dabei wird die Frage der rechtlichen Geltung der Přemyslidenurkunden mit Absicht nicht erörtert, obwohl sich im Laufe der Regierungszeit Wenzels I. und in den Anfängen Přemysl II. (1253–1278) die blossen notitiae zu den chartae umgewandelt hatten und folglich in der Regierungszeit Wenzels II. (1283–1305) die Zeugenreihen nicht mehr erscheinen.

Es wird versucht das Auftauchen der genannten Bischöfe in dieser Urkundenformel nicht nur quantitativ, sondern auch qualitativ zu mustern, d. h. auch im Zusammenhang mit der Stellung beider Würdenträger innerhalb dieser Reihen und im Falle gleichzeitiger Nennungen in ihrem gegenseitigen Zusammenhang. Man kann knapp zusammenfassen, dass die Bischöfe im böhmischen Material stets an der Spitze stehen, in dem der Kaiserurkunden befinden sie sich dagegen meist am Schluss der Bischöfe vor den anderen Prelaten und natürlich auch vor den weltlichen Grossen. Die Stellung war also meist durch äussere Umstände gegeben, die Häufigkeit des Auftauchens dagegen hing ganz eindeutig von der Wichtigkeit der Personen ab, die den betreffenden Bischofsstuhl innehatten. Deshalb sind im böhmischen Material des 13. Jhs die Olmützer Bischöfe Robert (1202–1240) und Bruno von Schauenburg (1245–1281) die am frequentiertesten, im Reichsmaterial dann der Olmützer Heinrich Zdík (1126–1150) und der Prager Daniel I. (1148–1167).

Obwohl die Zeugennennungen bei Wenzel II. aufhören, hat Karl IV. diese Tradition, die aber keine längere Dauer hatte, wohl aus anderen Gründen, doch erneuert.

K AUTORSTVÍ ŽIVOTA SV. ELIŠKY VE ZLATÉ LEGENDĚ

ANEŽKA VIDMANOVÁ

Článek *De sancta Elisabeth* v Grässeho vydání Zlaté legendy^{1/} je na rozdíl od většiny ostatních článků předmětem pochyb. Zatímco jedni jej pokládají za integrální součást Zlaté legendy,^{2/} jiní v něm vidí pozdější přídavek.^{3/} Obě strany přitom občas používají obdobných argumentů pro jeho autentičnost i neautentičnost. Tak André Vauchez^{4/} shledává, že v něm autor použil týchž postupů jako ve třech ostatních článcích Zlaté legendy, jež nepochybně Jacobus de Voragine věnoval svatým ze 13. stol., totiž sv. Petru Mučedníku, sv. Dominikovi a sv. Františkovi: vychází z etymologie nebo etymologií světcova jména, jež ukazují na jeho pozdější osud, nebere příliš zřetel na jejich konkrétní historické zařazení — proto také neuvádí většinou jména osob, jež se podílely na světcově životě nebo na nichž se projevila jeho zázračná pomoc — a shledává, že obraz sv. Elišky, jak je podáván ve Zlaté legendě, je v souladu s tím, co u svatých zdůrazňovali ve 13. století dominikáni. Proto Vauchez nepochybuje o Jakubově autorství tohoto článku a pokládá jej za integrální součást Zlaté legendy, i když připouští, že rozhodnout může až studium nejstarších rukopisů Zlaté legendy. Naproti tomu Alain Boureau^{5/} shledává, že článek o Elišce je v textu Zlaté legendy cizorodý a liší se od stylu Jakuba de Voragine: je rétorický, zatímco Jakub psal suše, zdůrazňuje se v něm mystická stránka Eliščiny osobnosti, její osobní láska ke Kristu, zaznívá z něho *devotio moderna*, cizí Jakubovi de Voragine, což je ve shodě s tím, že většina uvedených zázraků pochází z Porýní. Proto Boureau dochází k závěru, že článek o Elišce byl nepochybně napsán později, a to ve františkánském prostředí, a proto

^{1/} Jacobi de Voragine *Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta*, rec. dr. Th. Grässe, Vratislaviae 1890², cap. 168 (163), s. 752—771.

^{2/} Proto ji zařazují bez jakékoli poznámky do překladů.

^{3/} Např. Teodor de Wyzewa, *Le Bienheureux Jacques de Voragine, La Légende dorée*, Paris 1902, s. 561. Sama pokládám za neautentické články 48, 52, 64, 66, 71, 138 a 168 (srov. K šíření Zlaté legendy v českých zemích: *Umění 13. století v českých zemích*, Praha 1983, s. 603).

^{4/} Jacques de Voragine et les saints du XIIIe siècle dans la *Légende dorée: Legenda aurea. Sept siècles de diffusion*, Paris-Montreal 1986, s. 27—56.

^{5/} *La légende dorée. Le système narratif de Jacques de Voragine* (+1298), Paris 1984, s. 28—29.

také tento článek ve svých rozbořech ze Zlaté legendy vyloučil. Vauchez i Boureau vycházejí především z obsahového rozboru článku, pracují s jeho textem v latinském vydání a v překladech a nestarají se o spolehlivost vydaného textu, ačkoliv bylo prokázáno, že text edice má k autentickému textu Jakuba de Voragine velice daleko a že průměrně na každém druhém řádku je v edici výraz, který nevzešel z pera Jakuba de Voragine.^{6/}

K původnímu znění článku o sv. Elišce nelze ovšem dospět bez znalosti jeho rukopisné tradice. Proto je třeba nejprve zjistit, zda opravdu náležel do základního textu Zlaté legendy. Pak teprve je možno se pokusit konstituovat jeho původní znění a ptát se po jeho autorovi.

Je nápadné, že zatímco umístění a znění většiny ostatních kapitol Zlaté legendy je stále (samozřejmě pokud jde o opisy Zlaté legendy, a ne o její adaptace nebo výběry z ní), přichází článek o Elišce jen v některých rukopisech, a to ještě v různém znění. Např. z celkového počtu 53 rukopisů latinské Zlaté legendy, zjištěných dosud v knihovnách v českých zemích, je text článku o Elišce ve znění edice (samozřejmě s pomínutím písařských a edičních chyb) kromě dvou rukopisů lobkovických, které se do Čech dostaly až v novověku (Národní knihovna XXIII E 28 z konce 13. stol. a NK XXIII F 90 ze 14. stol.), jen v šesti rukopisech: NK XII E 14 ze 14. stol., NK XIX B 1 z r. 1366, Cap. G 22 z r. 1401, C. O. 54 z r. 1410, NK III B 18 rovněž z r. 1410 a olomoucká Státní knihovna 181 z druhé poloviny 15. stol. Úplný text tohoto článku, avšak bez úvodního etymologického odstavce, je ještě v rukopise KNM XVI D 2 z doby kolem r. 1400. U dalších osmi rukopisů je nesporné, že jejich text článku o Elišce je odvozen ze znění, shodného s edicí, osm dalších rukopisů čerpá zase svůj článek o Elišce odjinud a ve zbylých 28 rukopisech chybí článek o Elišce vůbec.^{7/} Nejstarší rukopis u nás napsaný, přináše- jící článek o Elišce, je rukopis olomoucký C. O. 230 z konce 13. stol., pocházející z premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouce: kapitola o Elišce se v něm neshoduje s edicí, ale je samostatným výtvozem písaře tohoto rukopisu. Ten zkontaminoval údaje ze *Summa vitae* a z *Libellus de dictis quattuor ancillarum* a rozšířil je o zprávu o sestře Eliščina otce Konstanci, která se jako manželka Přemysla Otakara I. stala českou královnou, a o vylíčení zázraku s růžemi, který dokazuje, že písař znal františkánskou tradici.^{8/} To znamená, že na konci 13. stol. nenašel hradištský písař ve svém vzorovém rukopise, který nejspíše pocházel z bavorského prostředí, žádný článek o Elišce, stejně jako ho ve své nejspíše cisterciácké předloze nenašel náš nejstarší opisovač Zlaté legendy, který ji opsál v jižních Čechách na přelomu 13. a 14. stol. do rukopisu NK XII D 19.^{9/} Zatímco

^{6/} A. Vidmanová, cit. čl., s. 599–600, 602, 604–605, 613–614 pozn. 3.

^{7/} Anežka Vidmanová, *Legenda aurea a Čechy: Jakub de Voragine, Legenda aurea*, Praha 1984, s. 21–56; též, cit. čl., s. 604, 615–616 pozn. 21; Helga Susanne Schmidtberger, *Die Verbreitung der heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*, Marburg/Lahn 1989, s. 189–199 (strojopis disertace, předložené na Philipps-Universität v Marburku).

^{8/} Schmidtberger, s. 82–83; Vidmanová, s. 23.

^{9/} Vidmanová, s. 23.

však hradištský písař to, co v předloze postrádal, doplnil z vlastní tvorby, jihočeský písař se spokojil s pouhým opisem bez doplňků.

Podezření, že článek o sv. Elišce není ve Zlaté legendě autentický, jež v nás vzbuzují naše latinské rukopisy, je umocňováno i jejími cizími rukopisy. Podle zjištění Barbary Fleithové, která shromáždila údaje o všech rukopisech latinské Zlaté legendy a připravuje jejich katalog,^{10/} dodnes se zachovalo sedmdesát rukopisů latinské Zlaté legendy, napsaných ještě ve 13. století.^{11/} Z toho pět rukopisů přináší pouhé fragmenty, šest jen zimní část spisu, takže v nich článek o Elišce být nemůže, jeden rukopis shořel a o třech chybějí podrobnější informace. Jeden rukopis přináší jakousi *summu legend*, pro niž byla *Legenda aurea* jen jedním z pramenů (to je náš rukopis NK XXIII E 28), dvanáct rukopisů přináší výbor ze Zlaté legendy, takže jsou pro článek o Elišce irrelevantní. Zbývá čtyřicet rukopisů, z nichž ve dvanácti chybějí kromě článku o Elišce i jiné články, v šesti však chybí oproti edici jen článek o Elišce. Ten se tedy vyskytuje jen ve čtyřiceti rukopisech latinské Zlaté legendy, napsaných ještě ve 13. stol. Na základě materiálu Fleithové se však nedá zjistit, zda je ve všech těchto čtyřiceti rukopisech znění článku o Elišce, jak je známe z edice. Zcela určitě tomu tak není, protože k těmto čtyřiceti rukopisům patří i olomoucký rukopis C. O. 230, o němž víme bezpečně, že není totožný v textu článku o Elišce s edicí. Už z tohoto přehledu vyplývá, že článek o Elišce nemůže být integrální součástí původní latinské Zlaté legendy v podobě, jakou jí dal Jacobus de Voragine v šedesátých letech 13. století (klášterní tradice kladla její vznik do r. 1266, v současné literatuře se klade mezi roky 1261–1266^{12/} nebo 1263–1266).^{13/} I Fleithová pokládá proto za pravděpodobné, že článek o Elišce ve Zlaté legendě původně chyběl, neboť jej nenašla v rukopisech, patřících k nejstarším skupinám; objevuje se teprve v rukopisných skupinách mladších, počínajíc r. 1281. Fleithová správně připomíná, že svědectvím o pozdějším vzniku tohoto článku je i to, že v nejstarších rukopisech mladších skupin byl zařazován do dodatku, nebo byl sice v textu samém, ale chyběl v rejstříku.

I když však materiál Fleithovou shromážděný nedovoluje rozeznat, v kterém rukopise se článek o Elišce shoduje s edicí a kde je v jiném znění, umožňují přece jen poznat, v jakém prostředí byl vkládán do Zlaté legendy jako její pevná součást nejdříve.^{14/}

12. Angers, B. m. 809 z r. 1299 pochází z benediktinského opatství St. Aubin v Angers.

^{10/} Barbara Fleith, *Le classement de quelques 1 000 manuscrits de la Legenda aurea en vue de l'établissement d'une histoire de la tradition: Legenda aurea...*, s. 19–24.

^{11/} Vycházím z údajů, jež mi Barbara Fleithová laskavě sdělila dopisem z 8. února 1990. Za tuto pomoc, bez níž by tento článek nemohl vzniknout, jí co nejsrdečněji děkuji.

^{12/} Brenda Dunn-Lardeau, *Préface: Legenda aurea...*, str. 13.

^{13/} A. Vauchez, cit. čl., s. 40.

^{14/} Z materiálů, jež mi Fleithová dala laskavě k dispozici, vypisují jen údaje relevantní pro řešení naší otázky. Rukopisy uvádím pod pořadovými čísly, jaká mají v katalogu Fleithové.

29. Autun, B. m. 68 A patřil semináři v Autun.
 85. Braunschweig, Stadtbibliothek Ms 12,1.
 97. Bruxelles, Bibl. Roy. 8453 z dominikánského opatství Tongerlo z arcidiecéze Mechelen.
 120. Cambridge, Fitzwilliam Mus. Ms. 21 francouzské provenience.
 153. 's Gravenhage, Kgl. Bibl. 70 E 3 (1) z let 1260–1286 severofrancouzského původu patřil františkánům (begardům) v Utrechtu.
 183. Einsiedeln, Klosterbibliothek 629 z r. 1288 pochází z benediktinského kláštera Rheinau.
 188. Erlangen, Universitätsbibliothek 414 patřil cisterciáckám.
 480. München, Bayr. Staatsbibl. Clm 13029 z r. 1282 pochází z benediktinského kláštera sv. Jiří v Prüfeningu (diecéze Řezno).
 531. Nancy, B. m. Cod. 494 (188) z r. 1289, původem z Vezelise, patřil františkánům terciářům.
 568. Olomouc, C. O. 230 z premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouce.
 592. Oxford, Bodleian Library Land. Misc. 403.
 605. Padova, Bibl. s. Antonii Ms 219 Scaff. XI.
 625. Paris, Bibl. Ste Geneviève 550 patřil augustiniánům kanovníkům.
 643. Paris, Bibl. Nat. Nouv. acq. lat. 1900 z r. 1281, pocházející z priorátu Montmirail v St. Jean-des-vignes (diecéze Soissons), byl vlastnictvím augustiniánů kanovníků.
 669. Paris, Bibl. Nat. lat. 5632.
 682. Paris, Bibl. Nat. lat. 13749 byl napsán v benediktinském klášteře u sv. Petra v Corbie.
 683. Paris, Bibl. Nat. lat. 13750 patřil benediktinům.
 686. Paris, Bibl. Nat. lat. 13753 pochází z benediktinského kláštera u sv. Petra v Corbie.
 691. Paris, Bibl. Nat. lat. 16054 odkázal Robert Bernard z Normandie pařížské Sorbonně.
 692. Paris, Bibl. Nat. lat. 16055 odkázal Sorbonně její člen M. Petr z Limoges.
 694. Paris, Bibl. Nat. lat. 16564 odkázal Sorbonně M. Roger z Remeše.
 816. San Marino, The Huntington Library Cal. Hunt. HM 3027 pochází z anglického cisterciáckého opatství Fountains.
 956. Vorau, Stiftsbibliothek 288, napsaný před r. 1282, patříci augustiniánům kanovníkům, zařazuje článek o sv. Elišce do textu Zlaté legendy, nemá ji však v rejstříku.

Pomineme-li rukopis 153, protože jeho datování je příliš široké, přinášející článek o Elišce v kontextu Zlaté legendy nejdříve pařížský rukopis 643 z r. 1281, rukopis 956 z Vorau, napsaný před r. 1282, a mnichovský rukopis 480 z r. 1282; dva z nich patřili augustiniánům kanovníkům a jeden benediktinům. Okolnost, že není mezi nimi žádný rukopis dominikánský (tím je až rukopis 97 z Bruselu) není, pokud jde o případné autorství Jakuba de Voragine, příliš relevantní, neboť např. ani mezi našimi zachovanými rukopisy nepochází ani jediný z dominikánského kláštera,

i když víme jistě, že Zlatou legendu měli např. dominikáni v Nymburce a že ji do staročeského Passionálu přepracoval opět dominikán.^{15/} Nicméně byl-li autorem dodatečného článku o Elišce Jacobus de Voragine, musel by ji napsat nejpозději r. 1280, neboť přece jen do cizích řádů pronikalo literární dílo pomaleji než do řádu, k němuž autor patřil. V té době byl Jakub de Voragine provinciálem lombardské provincie (dodnes jsou v severní Itálii rukopisy latinské Zlaté legendy nejčastější),^{16/} proto by měly být nejstarší zápisy článku o Elišce, kdyby jej napsal Jakub de Voragine, zachovány v této oblasti. Tak tomu však není. Jakubovo autorství bývá opíráno o to, že se o Eliščině kanonizaci zmiňuje on sám ve své Janovské kronice (*Beatum quoque Dominicum et beatum Franciscum et sanctam Helycabeth supradictus Gregorius canonizavit*)^{17/} a že se už r. 1243 na generální synodě v Paříži dominikáni rozhodli slavit její svátek.^{18/} Proti tomu však lze uvést, že o existenci dominikánské legendy o Elišce zřejmě nevěděl erfurtský dominikán Dietrich z Apoldy, neboť v letech 1289/90 píše v prologu své Vita Elisabeth: *Cum de vita et moribus et morte miraculisque beatae Elizabeth perscrutari coepissem, oblata sunt mihi quaedam scripta de praedictis... Verumtamen fateor, in his meo non est affectui satisfactum.*^{19/}

Abychom se mohli pokusit o řešení otázky, zda může být Jakub de Voragine autorem článku o Elišce a zda jej mohl on sám dát dodatečně zařadit do celku své Zlaté legendy, zopakujeme si nejprve základní data Eliščina pozemského života, podíváme se, jak se úcta k ní šířila a v kterých literárních dílech se do r. 1280, kdy musel pracovat autor verze její legendy, o níž nám zde jde, manifestovala.

Eliška se narodila jako dcera uherského krále z rodu Arpádovců Ondřeje a jeho manželky Gertrudy, dcery vévody korutanského, r. 1207. Jako čtyřletá byla zasnoubena Ludvíkovi, nejstaršímu synu durynského landkraběte Hermanna, a ve čtrnácti letech byla za něho provdána. Po jeho smrti na křížové výpravě r. 1227 musela opustit landkraběcí dvůr, aby jej svým způsobem života podle františkánských ideálů nekompromitovala. Po krušném hledání příbytku se nakonec uchýlila do Marburku a založila tam ze svého vdovského podílu špitál, v němž sama nemocné ošetřovala. Zemřela po krátké nemoci ve stavu úplného vyčerpání 17. listopadu 1231. Byla pohřbena ve špitální kapli sv. Františka, jež se pak stala místem zázraků a cílem poutí. Hned r. 1232 začal Eliščin zpovědník Konrád z Marburku usilovat o její kanonizaci. Spojeným úsilím Konrádovým, landkraběcí

^{15/} Anežka Vidmanová, K dataci staročeského Passionálu: Listy filologické 105, 1982, 200–208; K původní podobě a textové tradici staročeského Passionálu: LF 108, 1985, 16–45.

^{16/} Guiliano Gasca Queirazza, Sulla tradizione manoscritta della Leggenda aurea (přednáška přednesená 30. května 1985 v Římě na semináři Le raccolte di vite di santi dal XIII al XVIII secolo: sistema narrativo, messaggio religioso, fruizione).

^{17/} G. Monleone, Jacopo de Voragine e la sua Cronaca di Genova II, Roma 1941, s. 375 (citováno u Vaucheze, cit. čl., s. 29, pozn. 6).

^{18/} Albert Huyskens, Quellenstudien zur Geschichte der heiligen Elisabeth, Landgräfin von Thüringen, Marburg 1908, s. 47.

^{19/} Vita divae Elisabeth. Ed. J. Basnage: Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum V, Amsterdam 1725, s. 116. Na tuto pasáž upozorňuje i Matthias Werner, Die Elisabeth Vita des Dietrich von Apolda als Beispiel spätmittelalterlichen Hagiographie: Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter, hrsg. v. Hans Patze, Siegmaringen 1987, s. 528.

rodiny a řádu německých rytířů, který převzal Eliščin špitál v Marburku, se to rychle podařilo a 1. června 1235 oznámil papež Řehoř IX. bullou *Gloriosus in maiestate sua*, že Eliška byla zapsána do seznamu svatých.^{20/}

Protože Eliška svým životem i zázraky oslovovala dvorské prostředí i chudé, její kult se rychle šířil. Řád německých rytířů ji pokládal za svou druhou patronku a slavil její svátek 19. listopadu jako *totum duplex* a den translace jejích ostatků 2. května jako *semiduplex*.^{21/} Cisterciáci, kteří k ní jako první přispěli po její smrti a jejichž mnich byl jako první na její přimluvu uzdraven,^{22/} se rozhodli už r. 1235 na generální synodě v Citaux slavit 19. listopadu její svátek a od r. 1236 měla být pojata do řádových martyrologií a kalendářů.^{23/} Dominikáni, kteří se chlubili, že k Eliščině kanonizaci došlo v jejich konventu v Perugii a tam že jí byl také postaven první oltář,^{24/} následovali cisterciáky r. 1243.^{25/} Kupodivu františkáni, kteří by měli na Elišku jako na svou žákyni první právo, ji zařadili do litanií ke všem svatým teprve r. 1279.^{26/} Augustiniáni kanovníci dokazovali Eliščinu přízeň ke svému řádu tím, že před narozením dítěte složila slib: narodí-li se jí chlapec, vstoupí do řádu bílých mnichů řehole sv. Augustina, narodí-li se jí dcera, vstoupí do obdobného ženského kláštera.^{27/} V druhé polovině 13. stol. pokrýval Eliščin kult už většinu Evropy od severní Francie po Slezsko a Uhry a od Baltského moře po střední Itálii.^{28/} Všeobecné přijetí Eliščina kultu všemi řády potvrzují i uvedené rukopisy Zlaté legendy s článkem o Elišce, napsané ještě ve 13. stol., pokud se ovšem dnes dá jejich řádová příslušnost zjistit: pět jich pochází z benediktinských klášterů (12, 480, 682, 683, 686), dva jsou cisterciácké (188, 816), dva františkánské (153, 531), dva augustiniánské (625, 643), jeden premonstrátský (568) a jeden dominikánský (97); tři rukopisy (691, 692, 694) dokumentují, že se o tuto svatou zajímala Sorbonna. Okolnost, že žádný ze zachovaných rukopisů Zlaté legendy s článkem o Elišce nepatřil řádu německých rytířů, je snadno vysvětlitelná tím, že tento řád měl v díle Caesaria z Heisterbachu vlastní legendu o sv. Elišce, jež žila mimo korpus Zlaté legendy.

Měl tedy kolem r. 1280, kdy článek o Elišce ve znění edice musel vzniknout, důvod k jejímu napsání mnich kteréhokoli řádu – uvažovat o světském intelektuá-

lovi by bylo anachronismem; i kdyby legenda vznikla na Sorbonně, byla by dílem mnicha. Nemohl si samozřejmě volně vymýšlet, byl vázán dosavadní hagiografickou tradicí, zejména v její literární fixaci. Co tedy mohl hledaný mnich znát?^{29/}

Na začátku literárního ztvárnění Eliščina života a jejího zázračného působení stojí zpráva jejího zpovědníka Konráda z Marburku, kterou poslal bezprostředně po 11. srpnu 1232 kurii. Jeho *Summa vite* obsahovala výčet 60 zázraků a krátký životopis.^{30/} Papež Řehoř IX. pověřil v říjnu 1232 prozkoumáním Eliščiných zázraků komisi, kterou tvořili mohučský arcibiskup Siegfried, cisterciácký opat Raymund z Eberbachu a Eliščin zpovědník Konrád z Marburku. Výsledkem jejich práce, kterou ukončili v únoru 1233, byla *Epistola examinatum miraculorum sancte Elyzabet ad dominum papam*, k níž Konrád připojil svůj nárys Eliščina života a s průvodním dopisem poslal vše do Říma. V říjnu 1234 vyslal papež k přezkoušení a k dalšímu výslechu svědků biskupa Konráda II. z Hildesheimu a cisterciáckého opata Hermanna z Georgenthalu. Ti sepsali zprávu, v níž k dosavadním 106 zázrakům bylo připojeno 23 dalších. K této zprávě, nazývané *Miracula felicis Elyzabeth*, byl připojen *Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elizabeth confectus*.^{31/} K těmto základním textům Eliščiny hagiografie patří ještě kanonizační buly, které vydal papež Řehoř IX. v několika originálech ve dnech 1. – 7. června 1235. V dopise, který Řehoř o kanonizaci nové svaté poslal kastilské královně Beatrici 7. června 1235, čteme i tento pro nás zajímavý odstavec.

Inebriasti quoque poculo vasis hujus Agnetem ancilam Christi virginem, natam regis Boemiae, sororem tuam, in cuius aetate rebus asperis experimur coelestis conversationis insignia, ita ut imperialis culminis oblata fastigia fugiens sicut reptilia venenata et nuda vexillum triumphale crucis arripiens jam procedat obviam sponso suo accensis lampadibus choro sacrarum virginum comitata.^{32/}

Záhy po kanonizaci a po slavnostním vyzdvžení relikvií napsal, patrně už r. 1237, z pověření řádu německých rytířů v Marburku *Vita beatae Elyzabeth* a kázání o translaci jejích ostatků *Sermo de translatione beatae Elyzabeth Caesarius* z Heisterbachu,^{33/} před 20. březnem 1239 napsal neznámý autor z okruhu Friedricha II. Barbarossy v dolnorakouském cisterciáckém klášteře ve Zwettlu legendu z hlediska císařského dvora^{34/} a neznámý duchovní, snad blízký řádu německých rytířů, přepracoval stylisticky *Miracula s. Elisabeth* a *Libellus de dictis quatuor ancillarum* z r. 1235 a přidal vlastní prolog a epilog.

^{20/} Leonhard Lemmens, Zur Biographie der heiligen Elisabeth: Mittelheilungen des Historischen Vereins der Diözese Fulda 4, 1901, s. 2.

^{21/} Schmidtberger, s. 24.

^{22/} Summa vite, s. 34 (viz pozn. 30) i texty odtud odvozené, jako je Legenda aurea (Gr. s. 766, ř. 6 a 28). Dietrich z Apoldy, kn. VIII, kap. 5, s. 148; kn. VIII, kap. 6, s. 149.

^{23/} Schmidtberger, s. 22.

^{24/} Dietrich z Apoldy, kn. VIII, kap. 9, s. 150: *Peractum est hoc Canonizationis Officium Perusii in Conventu Fratrum Ordinis Praedicatorum, Anno Incarnationis Dominicae Millesimo Ducentesimo Tricesimo Quinto, Sexto Kalendas Junii. Constitutum est autem ibidem altare in honorem ipsius ... Fratres quoque illius conventus festum diem beatae Elisabeth valde solemniter recolunt.*

^{25/} Schmidtberger, s. 23.

^{26/} Schmidtberger, s. 27.

^{27/} Schmidtberger, s. 30.

^{28/} Werner, cit. čl., s. 526–527.

^{29/} Schmidtberger, s. 59–65.

^{30/} Hessisches Urkundenbuch 1. Abt. Urkundenbuch der Deutschordensballei Hessen, hrsg. v. A. Wyss, 1. Band (Publikationen aus den k. preuß. Staatsarchiven 3), 1879 (přetisk 1965), č. 28, s. 25–35; A. Huyskens, Quellenstudien zur Geschichte der heiligen Elisabeth, Landgräfin von Thüringen, 1908, s. 156–160.

^{31/} A. Huyskens, Der sog. Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elisabeth confectus, Kempten und München 1911 (obě verze).

^{32/} Lemmens, cit. čl., s. 4.

^{33/} Vyd. Albert Huyskens, Die Schriften des Caesarius von Heisterbach: A. Hilka, Die Wundergeschichte des Caesarius von Heisterbach, Bonn 1937, s. 343–390.

^{34/} D. Henniges, Vita sanctae Elisabeth, Landgraviae Thuringiae auctore anonymo nunc primum in lucem edita: ArchFranciscHist 2, 1909, s. 250–268.

Ve druhé polovině 13. stol. byl tento faktický základ Eliščiny hagiografie obohacován jen o jednotlivosti, spíše šlo už o nové osvětlování známých faktů podle zájmů autorů nebo objednatelů nových zpracování. Tak vznikla v Toskánsku františkánská legenda s incipitem *Beata Elisabeth filia regis Ungarorum in purpura et deliciis nobiliter educta*,^{35/} a snad i františkán Berthold z Řezna v jedné ze sbírek, opatřených titulem *Rusticanus* a napsaných v letech 1250–1255, složil kázání ke svátku sv. Elišky.^{36/} R. 1254 dokončil francouzský dominikán Vincentius Bellovacensis (Vincenc z Beauvais) encyklopedii *Speculum mundi*. Do jeho části zvané *Speculum historiale* zařadil jako 136. kapitolu 30. knihy stručný výklad o životě svaté Elišky a o jejích zázracích pod názvem *De sancta Elisabeth*.^{37/} Mezi tyto texty, nepřinášející věcně nic nového, patří i život sv. Elišky, který se stal v některých rukopisech součástí Zlaté legendy a byl Grässeem pojat do její edice. Kromě latinských legend vznikají pak v druhé polovině 13. stol. legendy o sv. Elišce už i v národních literaturách, především v německé.^{38/}

Jako prameny pro legendu o sv. Elišce ve znění Grässeho edice, jejíž nejstarší zápis je z r. 1281, určil O. Reber *Dicta quatuor ancillarum* v původní verzi, zprávu o zázracích z r. 1235, kanonizační bulu a uvažoval i o kapitole Vincence z Beauvais.^{39/} Vauchez^{40/} hledal prameny znovu. Rozděлил příslušnou kapitolu v Grässeho edici na 59 epizod. Z nich 36 epizod zcela a jednu částečně odvozuje z *Libellus de dictis quatuor ancillarum*, sedm z podání Konráda z Hildesheimu z ledna r. 1235 a osm epizod zcela a dvě možná ze *Summy vite* Konráda z Marburku z let 1232–1233. Nepodařilo se mu určit pramen etymologického odstavce (Gr. str. 752, ř. 15–30), výkladu o Eliščině zbožnosti (str. 754, ř. 32–35), o smrti jejího muže (str. 758, ř. 25–28), o její kontemplaci (str. 761, ř. 18–str. 762, ř. 17) a o její svatosti (str. 765, ř. 9–str. 766, ř. 6). Srovnáme-li pak sami kapitolu o Elišce s uvedenými texty, nenajdeme nic, co by svědčilo o vlivu Vincence z Beauvais. Z pramenů, jež shodně určili Reber i Vauchez, čerpal autor věcné poučení, slovní vyjádření je jeho vlastní. Východiskem etymologického odstavce byl *Liber interpretationis Hebraicorum nominum* sv. Jeronýma: *Elisabeth Dei mei saturitas vel Dei mei iuramentum aut Dei mei septimus*.^{41/} Formulace našeho autora *Elisabeth interpretatur Deus meus cognovit, vel: Dei mei septima vel Dei mei saturitas* (Gr.

str. 752, ř. 15–16) připomíná znění Caesaria z Heisterbachu, který jako první přenesl tuto etymologii z biblické Alžběty na Elišku Durynskou: *Elyzabeth enim „Dei mei septima“ interpretatur, gratiam futuram in ea prefigurans*.^{42/}

Z této etymologie vychází celé pojetí Eliščina života. Eliška je pro autora *Dei mei septima* ze tří příčin, z nichž poslední je sedm stavů, jimiž prošla a jež se markantně projevují v její legendě (Gr. str. 752, ř. 20–27). Autorovi záleželo na tom, aby Eliščin život podal jako postupné naplňování těchto sedmi stavů. Proto čerpal z pramenů napřeskáčku a nedbal na chronologii dějů. V nerozčleněném textu edice nepostihujeme dobře autorův záměr. Naštěstí písař našeho rukopisu NK XII E 14, fol. 374^v–382^v se pokusil svůj zápis podle těchto sedmi stavů rozčlenit a rubrikátor to ještě zdůraznil připsanými rubrikovými nadpisy. Tak po etymologickém odstavci, uvedeném zde jen rubrikovým nadpisem *Elyzabeth*, čteme nejprve *De statu virginali sancte Elyzabeth* (fol. 374^v = Gr. str. 753, ř. 1), pak *De statu coniugali* (fol. 375^r = Gr. str. 554, ř. 18), *De statu viduali* (fol. 377^r = Gr. str. 158, ř. 22), *De statu religioso* (fol. 377^v = Gr. str. 759, ř. 2), *De statu contemplativo* (fol. 378^v = Gr. str. 761, ř. 18), *De statu activo* (fol. 379^r = Gr. str. 762, ř. 37) a posléze *De statu glorioso* (fol. 379^v = Gr. str. 764, ř. 17). *Status religiosus*, zařazený v etymologickém úvodu jako šestý (Gr. str. 752, ř. 25), je tedy v rukopise omylem nadepsán jako třetí. Autoři ve 13. a ve 14. století svá díla nečlenili. Není pochyb o tom, že i autor naší legendy napsal text *in continuo*, jak jej podává edice a jiné rukopisy. Není tedy členění v rukopise NK XII E 14 autorské, nicméně při vši své nepřesnosti nabízí vodítko, podle něhož můžeme už sami legendu o sv. Elišce rozdělit na odstavce, v nichž každý obráží jeden z jejích stavů. Že se rubrikátor příliš nesnažil dát nadpis na správné místo, dokazuje to, že jeho nadpis *De statu activo* uvozuje větu o kontemplaci: *Ad summum vero cumulum perfectionis propter Mariae contemplationis otium non deseruit Marthae officium laboriosum, sicut supra in septem operibus misericordiae est ostensum* (Gr. str. 762, ř. 37–str. 763, ř. 2). Tento odkaz stejně jako odkaz v úvodu *isti septem status manifeste continentur in legenda sua* (Gr. str. 752, ř. 26–27) dokazuje, že etymologický odstavec do článku o Elišce patří, i když v některých rukopisech chybí, že obě části jsou dílem téhož autora, stavba celé kapitoly byla napřed zvážena a v etymologickém odstavci autor úmyslně nabídl čtenáři klíč, jak Eliščin život chápat. Podle tohoto klíče pojal autor Eliščin život takto:

In statu virginali: Gr. str. 753, ř. 1–str. 754, ř. 18 (*Elisabeth, illustris Ungariae regis filia × capitis ornamenta in imo locaret*).

In statu coniugali: Gr. str. 754, ř. 18–str. 758, ř. 22 (*At ubi gradum virginalem prudenter rexit × animae suae salutem afferent*).

In statu viduali: Gr. str. 758, ř. 22–str. 760, ř. 1 (*Cupiens ergo beata Elizabeth × me tuae gratiae recommendo*).

^{42/} Huyskens, cit. č., s. 347, ř. 13–14.

^{35/} Vyd. L. Lemmens, cit. čl., s. 14–20.

^{36/} Schmidtberger, s. 62. Žádný z autentických latinských spisů Bertholdových (*Rusticanus de dominicis, Rusticanus de sanctis a Commune sanctorum Rusticani*) ani obě jeho sbírky pochybné (*Sermones ad religiosos et quosdam alios, Sermones speciales et extravagantes*) nejsou vydány. Srov. Fr. G. Banta: Die deutsche Literatur des Mittelalters - Verfasserlexikon, B. I, Berlin - New York 1978, sl. 817–823 s. v. Bertholdus Ratisbonensis.

^{37/} Vincentius Bellovacensis, *Speculi maioris tomus quartus, qui Speculum historiale inscribitur*, Duaci 1624, s. 1279.

^{38/} Jejich soupis přináší Werner Williams-Krapp, Die deutschen und niederländischen Legendare des Mittelalters. Studien zu ihrer Überlieferungs-, Text- und Wirkungsgeschichte, Tübingen 1986, s. 405–406.

^{39/} Schmidtberger, s. 39.

^{40/} Cit. čl., s. 46–47, 59.

^{41/} Vyd. P. de Lagarde, *Onomastica sacra* I, 1870, s. 13, ř. 2 a s. 64, ř. 17.

In statu activo: Gr. str. 760, ř. 2—str. 761, ř. 18 (*Verum ne fructum centesimum perderet × ipsam potius elegissem*).

In statu contemplativo: Gr. str. 761, ř. 18—str. 763, ř. 2 (*Caeterum, ut cum Maria optimam partem possideret × in septem operibus misericordiae est ostensum*).

In statu religioso: Gr. str. 763, ř. 2—str. 764, ř. 17 (*Nihilominus tamen, postquam religiosum habitum induit × et de necessariis iis providit*).

In statu glorioso: Gr. 764, ř. 17—str. 765, ř. 9 (*Appropinquante vero tempore, qua dominus dilectam suam de mundi ergastulo vocare disposuit × quod postmodum redundare oleo repertum est*).

Následuje výklad pěti Eliščiných vlastností, jichž se jí dostalo ve výjimečné míře a jež byly podmínkou jejího posvěcení (Gr. str. 765, ř. 9—str. 766, ř. 3 *Manifestum est igitur in ejus transitu × hoc multiplici miraculorum operatione*). Tyto vlastnosti jsou: 1. *sanctitas* (Gr. str. 765, ř. 11), 2. *munditia et puritas* (ř. 25), 3. *excellencia et dignitas* (ř. 28), 4. *miser cordia et pietas* (ř. 36—37), 5. *potestas et meritum* (str. 766, ř. 2). Na tento pátý bod logicky navazují Eliščiny zázraky, uvedené větou *Postquam enim de tempore transiit, Deus eam multiplici miraculorum gloria illustravit, quorum quaedam inferius sunt posita, multa vero brevitatis gratia intermissa* (Gr. str. 760, ř. 3—6). Stejně jako v původních článcích Zlaté legendy je výběr zázraků (Gr. str. 766, ř. 6—str. 771, ř. 11) velmi střídmy; připomíná se jich jen devatenáct a proti autorovým pramenům je tu navíc jen uzdravení slepé Scintrudy z mohučské diecéze (Gr. str. 770, ř. 13—17). Je přiřazeno k jiným zázrakům, jichž se dostalo věřícím z mohučské diecéze, a Scintrudino jméno nenacházíme v žádném jiném textu, jež dnes o sv. Elišce známe. Zázrak je to vcelku častý, jméno uzdravené se hodí do mohučské diecéze. Máme tedy v ní hledat autora článku o sv. Elišce, doplněného dodatečně do Zlaté legendy?

Kdyby nebylo odlišné rukopisné tradice, snad by nás ani při četbě edice nenapadlo, že tento článek není autentický. Domnívám se, že jej jeho neznámý autor skládal pro soubor Zlaté legendy jako jeho doplněk, a že se proto vědomě snažil napodobit Jakubův styl. Etymologické úvody odlišují právě Zlatou legendu od jiných sbírek legend, proto i článek o Elišce začal autor etymologickým odstavcem, dokonce delším, než je u jiných článků. Podobně jako u Elišky je etymologie a legenda propojena např. u sv. Františka (Gr. str. 662—674). Stejně jako Jacobus de Voragine členil svůj výklad scholastickým způsobem, shodně užíval i citátů, i když přímých biblických citátů je tu poněkud méně. Stejně často jako v ostatních článcích se užívá přímé řeči. Přesto však váháme ztotožnit autora s Jakubem de Voragine. Zdá se totiž, že autor článku o Elišce byl vzdělanější a že mu více záleželo na pěkném stylu, na rétorických ozdobách. Časté jsou v článku o Elišce trojčlenné obraty, občas zvýrazněné rýmem, např. str. 753, ř. 2—3 *nobilitavit exemplis, illustravit miraculis et decoravit gratia sanctitatis*; str. 754, ř. 32—34 *quantae autem fuerit devotionis et humilitatis... quantae austeritatis et abstinentiae... quantae largitatis et misericordiae*; str. 755, ř. 38—39 *corpus suum vigiliis, disciplinis et jejuniis macerat*; str. 761, ř. 20—21 *lacrymas fundere, coelestes visiones... videre, et ad amorem alios inflammare*. Objeví se i chiasmus (str. 754,

ř. 31—32 *statuum mentis... mentis affectum*; str. 757, ř. 29—31 *omnem corruptionem aeris... infirmorum tamen corruptiones*) a dokonce i *figura etymologica* (str. 753, ř. 1—2 *genere nobilis, sed fide ac religione nobilior stirpem tam nobilem nobilitavit*; str. 756, ř. 35—36 *regnum perpetuum perpetuo regnatura*).

Rozhodnout o tom, zda je autorem sám Jacobus de Voragine, nebo zda v jeho intencích psal někdo jiný, může jen podrobný stylistický rozbor. K tomu však nestačí text Grässeho edice, nutně se k tomu potřebuje vyčištěný text kritického vydání. Text edice je na mnoha místech očividně porušený. Některé chyby můžeme s jistotou opravit podle rukopisů, jež jsou nám dostupny, nebo z konjektury, jindy však nezjistíme, co autor původně napsal. Také slovosled se namnoze liší v rukopisech a v edici, nelze tedy zkoumat kursus. Podle našich nejstarších rukopisů^{43/} můžeme opravit haplografii na str. 752, ř. 18, kde v edici stejně jako v našem rukopise D vypadla po slově *cognovit* část *id est toti mundo cognoscibilem fecit, vel cognovit*, kterou čteme v rukopisech ABC, a odstranit synonymní rozvedení *observavit et approbavit* (Gr. str. 752, ř. 18) místo pouhého *approbavit* všech rukopisů ABCD. Tak zjistíme, že i tady užil autor trichotomie: *Dicitur ergo primo Elizabeth, id est Deus meus cognovit, quia Deus eam cognovit, id est suo bene placito approbavit, vel cognovit, id est toti mundo cognoscibilem fecit, vel cognovit, id est noticiam sue cognitionis sibi infudit*. Jistě také autor napsal na str. 753, ř. 31 *nomen sancti Iohannis*, jak má rukopis ABD,^{44/} neboť o Janu Evangelistovi se mluví o kousek výše na ř. 26, a nikoli *nomen sancti Petri*, jak má edice a rukopis C. Za původní znění můžeme pokládat i na str. 754, ř. 7 *vigilans* ABCD místo Grässeho *vigilias*, str. 753, ř. 9 *frangere* ABD místo *fugere* CGr., str. 753, ř. 16 *coram suis oculis* ABD m. *coram se in ecclesiis* CGr., str. 753, str. 20 *anulorum* ABCD místo *et annullorum* Gr., str. 754, ř. 1 *nobis* ABCD místo *vobis* Gr. Nemůžeme si však být jisti, napsal-li autor např. str. 753, ř. 21 *in Deum* ABD či *in Deo* CGr nebo str. 754, ř. 1 *peregissent* A či *peregisset* CDGr. Jak vážné je rozkolísání textu, ukazuje sám začátek vlastní legendy na str. 753, ř. 1. Zní v edici *Elizabeth, illustris Ungariae regis filia, genere nobilis*. Rukopisy BCD zde mají jen inverzi, která je patrně původní, *Elisabeth illustris regis Ungarie filia, ...*, rukopis C pak na okraji jinou rukou přepisuje *Andree* a na horním okraji stránky dodává touž rukou *ex matre Gertruda filia ducis Meranie soror venerabilis Bertoldi Aquiliensis patriarche*.^{45/} Rukopis A, ze všech nejstarší, má však přímo v textu *Elysaabeth, illustris Andree regis Ungarie filia, ex matre vero Gertrudi, genere nobilis*. Je-li původní znění rukopisů BD, mohl by být autorem sám Jacobus de

^{43/} Užívám nefoliovaných rukopisů NK XXIII E 28 (A) a XXIII F 90 (B), jež jsou cizího původu, a u nás napsaných rukopisů NK XIX B 1, fol. 276vb—282vb (C), kde je Eliška mimo pořadí církevního roku mezi českými svatými, a NK XII E 14, fol. 374^r—382^v (D).

^{44/} Toto znění má i pražský rukopis Cap. G 26, fol. 191ra v jedné z částí, jež tu byly vloženy do lekce Tomáše z Celana *Vas admirabile, opus excelsi*.

^{45/} Stejně znění (s chybným Morawye místo Meranie a se zdvojením jména Bertholdova) má přímo v textu i rukopis NK I C 25, fol. 31^r z r. 1377.

Voragine, neboť, jak zjistil Vauchez, nedbal na přesná jména a historické zařazení. Ukáží-li však ostatní rukopisy ze 13. stol., že zde původně bylo plné jméno otcovo i matčino, přibude argument proti autorství Jakuba de Voragine.

Je tedy autor článku o sv. Elišce ve Zlaté legendě dosud nezjistitelný. Víme však už jistě, že tento článek nevznikl zároveň s ostatními články v polovině šedesátých let 13. stol., ale až kolem r. 1280 pod vlivem Zlaté legendy, aby v ní nechyběla kapitola o oblíbené svaté, uctívané v celé římské říši i za jejími hranicemi. Dále se snad dostaneme, až budeme mít k dispozici kritický text tohoto článku. To však předpokládá nejen kolaci všech rukopisů z 13. století a ze začátku 14. století, jež tuto kapitolu včleňují do Zlaté legendy, ale také průzkum v knihovnách, zda se vůbec tato legenda objevuje i samostatně mimo korpus Zlaté legendy. Do té doby lis sub iudice est.

ANEŽKA VÍDMANOVÁ

Zur Autorschaft des Lebens der hl. Elisabeth
in der Goldenen Legende

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel De sancta Elisabeth in Grässes Ausgabe der Goldenen Legende (Kap. 168, S. 752–771) ruft zum Unterschied von der Mehrheit der übrigen Artikel Bedenken hervor. Einige Forscher – wie z. B. André Vauchez – halten den Artikel für einen integralen Bestandteil der Goldenen Legende und somit für ein Werk von Jakob de Voragine, andere – z. B. Alain Boureau – sehen in der Legende eine spätere fremde Zugabe.

Durch eine detaillierte Analyse der in den böhmischen und mährischen Bibliotheken erhaltenen Handschriften der Goldenen Legende, mit einer Verwertung des bisher nicht veröffentlichten Handschriftenkataloges von Barbara Fleith und mittels einer Analyse des Artikels konnte erwiesen werden, dass der Artikel um 1280 mit dem Gedanken seiner Inkorporation in die Goldene Legende geschrieben wurde. Die Unzuverlässigkeit des Textes von Grässe erlaubt nur eine teilweise Analyse des Stiles, sodass die Urhebererschaft von Jakob de Voragine weder bestätigt noch widerlegt werden kann. Eine entgeltliche Entscheidung wird hier möglich erst nach einer Analyse des kritischen Textes, gestützt auf eine Kollation aller Handschriften aus dem 13. und Anfang des 14. Jh. und nach Untersuchungen, ob dieser Artikel auch als selbständiges Werk in Handschriften enthalten ist.

K POČÁTKŮM ČESKÉ DEVOTIO MODERNA

PAVEL SPUNAR

Lit.: A. Hyma, *The Christian Renaissance, A History of the Devotio moderna*, Grand Rapids (Mich) 1924; Hamden (Con) 1965². A. Hyma, *The Devotio moderna or Christian Renaissance 1380–1520*, Grand Rapids (Mich) 1937. A. Blaschka, *Zur Devotio moderna in Böhmen*, Festschrift für Eduard Winter, Berlin 1958, 17–32. L. E. Halkin, *La devotio moderna et les origines de la réforme aux Pays-Bas, Courants religieux et humanisme à la fin du XVe et début du XVIe siècle*, Paris 1959, 45–51. F. Dvornik, *The Slaves in European History and Civilization*, New Brunswick 1962. J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie*, Kraków 1964. E. Winter, *Frühhumanismus, Seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14. Jahrhundert*, Berlin 1964. J. Schreiber, *Devotio moderna in Böhmen*, *Bohemia Jahrbuch* 6, 1965, 93–122. T. Kardos, *Devotio moderna na Akademii Istropolitana, Humanismus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí*, Bratislava 1967, 25–38. R. R. Post, *The Devotio moderna, Confrontation with Reformation and Humanism*, Leiden 1968. G. Epiney-Burgard, *Gérard Groote (1340–1384) et les débuts de la devotio moderna*, Wiesbaden 1970. M. Ditsche, *Zur Herkunft und Bedeutung des Begriffes devotio moderna*, *Historisches Jahrbuch* 79, 1970, 124–145. L. Mezey, *Die Devotio moderna der Donauländer Böhmen, Österreich, Ungarn*, *Mediaevalia Bohemica* 3, 1970, 177–192. J. Girke-Schreiber, *Die böhmische Devotio moderna, Bohemia sacra, Das Christentum in Böhmen 973–1973*, Düsseldorf 1974, 81–91. S. Swieżawski, *Dzieje filozofii europejskiej w XV wieku*, Warszawa 1974. F. Machilek, *Die Augustiner-Chorherren in Böhmen und Mähren*, *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien* 4, 1976, 107–144. V. Medek, *Moravská devotio moderna a biskup Jan ze Středy*, *Duchovní pastýř* 26, 1977, 88–91. S. Bylina, *Nowa zbożność (Une nouvelle dévotion)*, *Studia Claramontana (Częstochowa)* 5, 1984, 14–26. *Moderne devotie, Figuren en Facetten. Tentoonstelling ter herdenking van het sterfjaar van Geert Grote, 1384–1984*, Nijmeegs Volkenkundig Museum, 28. 9.–23.11. 1984, Nijmegen, Katholieke Universiteit – Afdeling Hulpwetenschappen van de geschiedenis, 1984, 376 p. M.

Gerwing, Malogranatum oder der dreifache Weg zur Vollkommenheit. Ein Beitrag zur Spiritualität des Spätmittelalters, München 1986. G. Epiney-Burgard, Die Wege der Bildung in der Devotio moderna, Lebenformen und Weltentwürfe in Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit, Göttingen 1989, 181–200.

*

Název *devotio moderna* patří v českém dějepisceví k pojmům hodně užívaným, ale stále nevyjasněným. Můžeme vůbec v Čechách o „nové zbožnosti“ – jak se u nás staré Buschovo (1399–1479) označení překládá – vážně hovořit, není nepevný termín spíše pohodlnou nálepkou, aby se i Praha dostala do širokého proudu náboženské obnovy, přerůstající později v první fázi evropské reformace?

Tak skeptický pohled není na místě. Čechy kolem poloviny 14. století nepochybně patřily do řetězu zemí, v nichž přitažlivá *devotio moderna* našla pevnou půdu pod nohama.

Jde o několik problémů. V jakém prostředí se zrodila, co ji charakterizovalo a jak se začala šířit.

Podnětem nového náboženského hnutí, šířícího se po celé latinské Evropě, byla vyčerpanost tradičních forem víry, srážejících se s potřebami nové pluralitní společnosti. Šlo o nalezení nového vztahu k Bohu. Neúprosný soudce shlížející z románských tympanonů nebo iluminací liturgických kodexů ztrácel na magické přitažlivosti; mizel pocit strachu, vzrůstala potřeba zjasnit a zdůvěrnit víru. Vztah k Bohu se individualizoval, do popředí vstupoval Ježíš nárokuje lásku, pokoru a odstup od světa. Teologické mudrání sláblo a naopak více platila modlitba, kontemplace a pomoc bližnímu. Není náhodou, že vrcholné dílo nizozemské zbožnosti, inspirované myšlenkami a postoji Geerta Grooteho (1340–1384), se nazývalo *Imitatio Christi*. Jeho autor Tomáš Kempenský (†1471) nám dal za příklad člověčenství Kristovo.

Devotio moderna – na rozdíl od intelektuálního 13. století, pohlceného spory mezi scholastikou – sázela na činný náboženský prožitek. Důležitá byla náprava mravů jak v církvi, tak ve světě. Mírou skutků bylo Písmo a tradice prvotní církve; odhodlání mělo povzbuzovat časté přijímání Těla božího...

Položení důrazu na individuální a osobní prožitek souviselo s posilováním role měst a městského způsobu života. Není proto divu, že se *devotio moderna* rodila v nejvyspělejších oblastech severně od Alp. Italská města, poznamenaná antickou tradicí, stála stranou a přijímala zaalpské podněty jen zdráhavě.

Představa, že se nová zbožnost geneticky vázala jen k Nizozemí a osobnosti Geerta Grooteho, tak častá v literatuře, není ovšem správná. *Devotio moderna* se kolem poloviny 14. století prosazovala na různých místech. A není dostatečně doceněno, že v tomto kvasu hrála důležitou úlohu Praha. Prvé impulsy přicházely z cisterckého prostředí, ale rozhodující zvrat přineslo kazatelství a charitativní iniciativy Milíče z Kroměříže.

Nizozemskou cestu nové zbožnosti charakterizovalo zakládání volných nábožen-

ských společností Bratří společného života a zakotvení hnutí v augustiniánských kláštorech, z nichž největší význam měla kanonie ve Windesheimu u Zwolle. Také v Čechách – kromě Milíčova inspirativního příkladu náboženského společenství – sehráli kanovníci řeholního řádu sv. Augustina při šíření „nového náboženství“ podstatnou roli. Důležitým prvkem, který umožňoval široký kontakt s lidmi, bylo národně české přesvědčení mnichů. A přece první podnět, který signalizoval změny náboženské mentality, přišel odjinud. Byl jím dialogický traktát *Malogranatum* vycházející z cistercké Zbraslavi u Prahy. Jeho autor není znám, ale ať jím je kdokoli (uvažuje se často o opatu Havlovi), zbožný cisterciák vystihl potřebu chvíle. Jeho spis se rychle šířil po celé střední Evropě a razil „nové“ zbožnosti cestu.

Zdánlivě je podivné, že dílo tak mělké a intelektuálně průměrné mohlo sehrát v proměně zbožnosti tak významnou roli. Otázka je chybně položena. Jeho vliv nesouvisel s mírou teologického ostrovití, ale právě nedostatek racionální analýzy a akcentování osobního náboženského prožitku otvíraly dílu dveře dokořán. V *Malogranatu* tušíme vlivy německé mystiky, ale podstatným rysem spisu, který míří k „modernímu“ prohloubení víry, je podání účinný návod k plnějšímu duchovnímu životu. Navržená trojstupňová cesta k dokonalosti, odvíjející se formou dialogu syna s otcem, překračuje hranice formální zbožnosti a ukazuje cestu k vnitřní konverzi, k aktivnímu vztahu k Bohu.

Rovněž stylově souznělo *Malogranatum* s hlásícími se požadavky nové zbožnosti. Autor nedbal na efekt. Střízlivý tón neoživovaly neobvyklé metafory, nenajdeme překvapivé podobenství ani obrazy, které by odváděly mysl jiným směrem. Styl se přizpůsobil tiché nevybojnosti. Nešlo o triumf intelektu ani o umělecký záměr. Ožehavé teologické problémy zůstávaly stranou a formálně se navázalo na postupy dávno vyzkoušené. Klíčem průměrnosti bylo snažení otevřít dveře řádových knihoven než troufalou originalitou. *Malogranatum* nebylo bojovné. Spokojilo se pobídkou k poslušnosti a pokoře – a přesto bylo nové. Neburcovalo, ale vedlo k „novému“ vnitřnímu obrození.

Pozoruhodné je časně datování díla. *Malogranatum* vzniklo pravděpodobně ještě v době předkarlovske na začátku čtyřicátých let 14. století a předjímalo tak všechny obrodné snahy jak v Čechách, tak Nizozemí. Hojně se opisovalo a široké rozšíření díla svědčí o tom, že vystihlo potřeby doby toužící po intimním zdůvěrnění víry.

Řekli jsme již, že jednou z důležitých opor probouzející se nové zbožnosti byl řád řeholních kanovníků sv. Augustina. V českém království se obrodné snahy soustřeďovaly hlavně do nově založeného kláštera v Roudnici určeného pro kanovníky české národnosti. Řádová statuta, která zde vznikla, měla širší dosah a upravovala klášterní život i v jiných augustiniánských domech. Je důležité, že i Geert Groot, který snad poznal pražské prostředí druhé poloviny šedesátých let a inspiroval se příkladem Milíčovým, obrátil v Nizozemí svou pozornost k augustiniánům.

Měli řeholní kanovníci nějakou zvláštní zásluhu o askezi? Rozhodně nikoliv. Kromě Roudnice zakládali své domy v Čechách na dalších místech (např. Karlov na Novém Městě pražském, Rokycany, Třeboň) a všude budovali svou přitažlivost

na umírněnosti. Vyvažovali potřeby ducha a těla a na rozdíl od fanatických přímělníků askeze žádali od svých bratří rozumnou životosprávu. Pěstovali osobní hygienu (osobní koupele) a byli přesvědčeni o tom, že lidská aktivita a schopnost niterného náboženského prožitku souvisí s dobrým zdravím. Jak by jinak bylo možno skloubit charitativní činnost s intenzivní četbou a studiem? Měli tedy výrazný intelektuální program? Nesporně nikoliv, ačkoliv četba patřila k doporučeným zaměstnáním. Důležitá byla především modlitba, která mírnila pocit nejistoty a navazovala bezprostřední kontakt s Bohem.

V polovině 14. století se v Čechách stupňoval úpadek kléru. Měly za této situace augustiniánské kláštery sehrát roli korektora? Měly se svým příkladem pokusit o vnitřní (legální) církevní reformu, měly být jádrem, kolem něhož by se soustřeďovaly síly rozkladu? Zdá se, že tato koncepce nebyla zakladateli roudnického kláštera Janu IV. z Draždic zcela vzdálená. Podporou pro tuto domněnku může být i literární činnost roudnického převora Petra Clarificator († po 1406), který na popud pražského arcibiskupa Jana VI. z Jenštejna sestavil Compendium honeste vite a komentář k řádovým statutům Dietarius, obsahující návody k správnému duchovnímu životu. Mravně vzdělávací tendence je patrná a podporuje „obnovitelskou“ funkci řádových domů. Obdobně jako starší Malogranatum neřešily Petrovy spisy žádné aktuální teoretické problémy, ale na tradičním půdorysu posilovaly tradiční křesťanské ctnosti a pěstovaly víru jako lidský cit. Vzdělání ustupovalo mravní odpovědnosti.

Podobně reagovala i kritika ve městech. Máme na mysli především rakouského augustiniána Konráda Waldhausera (†1369), který se přibližoval ideálům nové zbožnosti pranýřováním mravního úpadku. Svou horlivostí do proudu obrodných snah nesporně patřil, ale ve srovnání s Milíčem se svým způsobem života s nimi nepochybně mýjel. Dobře hmotně zajištěný kritik městských mravů se nemohl měřit s kdysi zámožným úředníkem císařské kanceláře, který pro své přesvědčení zavrhl všechny výhody a věnoval se nezištně kazatelství a charitativní činnosti. Waldhauser také rád vyhledával spory, bojoval, a tím se vzdaloval zásadám, které hlásal. Jeho kazatelská činnost byla však bezúhonná, skrývala osobní ambice a vedla k zniternění víry. Bez jeho zápalných slov by se česká zbožnost nemohla rozhořet tak jak žhnula pod příkladem Milíče z Kroměříže.

Waldhauser byl nepochybně charismatickou osobností. Již při své první návštěvě Prahy (1362) zapůsobil svou výmluvností a nebylo divu, že jej Karel IV. pozval k trvalému působení ve městě (od r. 1363). Zajistil mu slušný výnos z litoměřické fary (potřebnou agendu zajišťovali dva střídání) a požádal ho, aby kázal pražským patricijům. Kazatel a publikum našli spolu okamžitě kontakt.

Proč došlo k sblížení a čím se Waldhauserova kázání řadila do proudu nové zbožnosti, není tak obtížné určit. Waldhauser sice ostře kritizoval faleš, pýchu, slabošské podléhání hříchu a prázdnotu obřadnictví, ale nikdy se nedotkl privilegií bohatých. Brojil proti útisku chudých, ale respektoval tradiční pořádky bez postranních úmyslů vzpoury. Patřil ke kněžím, kteří kritizují, ale sami jsou s kritizovanými na jedné lodi. Měl záštitu císaře a přízeň jeho čtvrté manželky Alžběty

Pomořanské. S novou zbožností ho ani tak nesblížoval vlastní život, ale spíše postoje, které v svých projevech prosazoval. Byl dobrým psychologem a hercem a jeho kazatelské výzvy, nabádající k zvroutnění víry, působily jistě věrohodně. V rozmařilé Praze, která strhla do víru korupce i žebřavé řády, znepokojoval svým zápalem. Stal se výraznou osobností Prahy, která dobyla i přízně studentů. Jeho latinská kázání se rychle šířila a zdomácněla v Čechách i okolních zemích.

Waldhauser vyhmátl dobovou touhu po očistě mravů. nabízel možnost nápravy a otvíral cestu k sebepoznání ve světle evangelia. jeho mise mířila tak nejen k prohloubení pocitů vnitřní samostatnosti, ale i k úvahám o reformě církve. Waldhauser naznačoval východiska oběma směry.

Z dosavadních úvah je patrné, že se nová zbožnost (devotio moderna) rodila v Čechách z různých zdrojů. Svou roli sehráli cisterciáci, augustiniáni-řeholní kanovníci i reformní kazatelé. Vše se probouzelo a prostupovalo a hlavní nitky se splétaly kolem poloviny 14. století. Z této perspektivy je nizozemská devotio moderna hnutím, které v prvních fázích svého rozmachu z českých podnětů spíše čerpalo, než aby je inspirovalo. Česká „nová zbožnost“ má tak vlastní kořeny, reaguje na domácí poměry a přispívá k rozmachu obrodného procesu v Evropě více svou mnohotvárností než intenzitou. Skvělého vrcholu dosáhla v činnosti Milíčově (jeho myšlení obohacoval ovšem ještě eschatologický rozměr), ale nemohla napříště tak pronikavě působit jako v Nizozemí, kde jí bylo dopřáno více času a klidu. V žádném případě však nelze českou novou zbožnost podceňovat. Byla jedním z konstitutivních prvků obrodných církevních hnutí ve 14. století, a má tak nejen český, ale i evropský rozměr.

PAVEL ŠPUNAR

Zu den Anfängen der böhmischen devotio moderna

ZUSAMMENFASSUNG

Im Aufsatz wird auf die verschiedenen Quellen der „neuen Frömmigkeit“ (devotio moderna) in Böhmen hingewiesen. In diesem Reformprozess spielten die Cisterzienser, die Augustiner Chorherren und die Reformprediger eine ganz besondere Rolle. Gegen die Mitte des 14. Jh. nahmen die inspirierenden Impulse an Intensivität zu und wir können heute mit Abstand beobachten, wie stark sie miteinander verflochten waren. Unserer Analyse nach scheint die niederländische devotio moderna eher eine Fortsetzerin als die Bahnbrecherin der neuen Frömmigkeitswelle gewesen zu sein. Den Höhepunkt der „neuen Frömmigkeit“ erreichte die devotio moderna in der Reformtätigkeit von Jan Milíč, leider war dieser Reformbewegung in Böhmen nur eine kurze Zeit zugemessen. Die niederländische Variante dagegen wurde deshalb weltberühmter, da sie sich in relativer Ruhe und in einer breiteren Zeitspanne entwickeln konnte. Die böhmische devotio moderna verdient jedoch als einer der konstituierenden Prozesse der europäischen Reformbewegung eine Würdigung.

**TŘI HOMILIE JANA Z JENŠTEJNA
O NANEBEVZETÍ PANNY MARIE**

JAROSLAV V. POLC

Ačkoliv pražský arcibiskup Jan z Jenštejna zanechal po sobě pozoruhodné a rozsáhlé literární dílo, přece jeho spisy sloužily historikům především a spíše jako zdroj informací k objasnění historických událostí jeho doby, než k studiu jeho vlastní osobnosti. Proto zůstávalo jeho duchovní dědictví až na malé výjimky celkem nepovšimnuto.^{1/} Některá díla byla sice vydána, ale jiná zůstala z týchž důvodů dosud v rukopisech. Nejméně pozornosti bylo věnováno Jenštejnovým kázáním, pokud neobsahují úryvky, jež vrhají světlo na konkrétní situace.^{2/}

Jenštejnovo homiletické dílo tvoří pět různých skupin: tři kázání „podle nového způsobu“, třináct kázání k duchovním „podle starého způsobu“, šest homilií na slova evangelia sv. Lukáše „Byl poslán“ o Zvěstování Panny Marie (Lk 1, 26—38), deset homilií na Lukášovo evangelium „Povstala Marie“ na Navštivení Panny Marie (Lk 1, 29—43, 68—74) a čtyři homilie „podle různých evangelistů“, totiž o Narození Páně (Lk 2, 1—14), o boháči a Lazarovi (Lk 16, 19—31), o podoběnství o deseti pannách (Mt 25, 1—13) a o Proměnění Páně (Mt 17, 1—9).

Z obsahu kázání a homilií vyplývá, že některé z nich byly skutečně arcibiskupem prosloveny, jiné jsou pouhá literární díla. Zcela jistě patří do první skupiny kázání k duchovním, neboť už v nadpise se udává místo: Praha anebo Roudnice.^{3/} K nim

^{1/} Pokusil se o to R. E. WELTSCH ve své disertační práci *Archbishop John of Jenstein (1348—1400). Papalism, Humanism and Reform (Studies in European History, VIII)*, The Hague — Paris 1968, v kapitole „The Mind and Heart of the homo spiritualis“, s. 79—113. Jenštejnovým návodem k duchovnímu životu pro mladého muže se zabýval J. HORÁK, *L'itinerario spirituale del giovane nel trattato „Quod nemo laeditur nisi a se ipso“ di Giovanni Jenštejn*, Salesianum 47, 1985, s. 735—748.

^{2/} Na Jenštejnova kázání, obsažená ve vratslavském sborníku jeho děl (I F 777) upozornil A. NEUMANN, *Z kázání arcibiskupa Jana z Jenštejna*, Hlídka 52, 1935, s. 359—361, 406—408; blíže je studoval J. KADLEC, *L'oeuvre homilétique de Jean de Jenštejn*, *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 30, 1963, s. 299—323, který zveřejnil v poznámkách nejzajímavější úryvky z vatikánského sborníku (vat. lat. 1122). Srv. i WELTSCH, *Archbishop*, s. 186—197.

^{3/} Srv. J. KADLEC, *L'oeuvre*, s. 301—307.

patří i dvě další kázání, přiřazená jejich autorem k této skupině, totiž „O pronásledování“^{4/} a „O pastýřském úřadě“^{5/} i když v titulu není uvedeno místo. Obsah však naznačuje, že byla patrně pronesena k duchovním v Praze.

Jinak je tomu s trojí skupinou homilií o Zvěstování, Navštívení a na evangelia. První kázání o Navštívení z druhé skupiny, jež bylo skutečně prosloveno v Praze, sem sice přeřadil podle obsahu sám Jan z Jenštejna,^{6/} ale u ostatních devíti homilií neudává místo. Možno říci, že vyjma sedmé homilie tvoří ostatní systematický výklad evangelia svátku Navštívení rozdělený do homilií. Totéž platí i o řadě týkající se Zvěstování. Potvrzují to i různé drobné autobiografické poznámky, vložené do textu. Z nich vyplývá, že to je vlastně rozjímání autorovo během jeho dlouhé cesty do Itálie v roce 1393, anebo 1395.^{7/} K této skupině se řadí i čtyři homilie na evangelia, v nichž naprosto schází jakékoliv narážky na konkrétní historické situace, a také rozjímavé myšlenky, vyjadřující Jenštejnovo niterné čtení.

Bližší pohled na literární činnost Jana z Jenštejna ukazuje, že značná část jeho díla se týká mariologie. Nejsou to jen učené traktáty. Mezi nimi mají výlučně mariánský charakter pouze dva jeho spisy: je to druhá část jeho obrany svátku Navštívení proti *Apologii* mistra Vojtěcha Raňkova z Ježova, v níž hájí zavedení nového svátku v pražské diecézi,^{8/} a jeden z jeho posledních spisů *De laude nominis Mariae — O chvále jména Marie*, sepsaný krátce před jeho smrtí v Římě.^{9/} Další projevy mariánské úcty je nutno hledat v jeho kázáních, v kněžských hodinkách, jež složil pro svátky Navštívení Panny Marie a Panny Marie Sněžné, kde jsou vloženy i jeho zvláštní, jím složené hymny, anebo v jeho modlitbách a kantilénách.

Už pouhý výčet titulů jeho kázání a homilií dokazuje, jak mu byla blízká mariánská tematika. Jeho mariánská úcta navazuje jasně na domácí prostředí, ale on sám neulpíval na pouze citovém vztahu k Matce Boží. Snažil se vždy najít teologické zdůvodnění v Písmu svatém a v tradici církevních Otců a teologů. Jedním z výrazných příkladů jeho teologického myšlení jsou tři kázání o Nanebevzetí Panny Marie. Stejně jako se v jeho době i v stoletích, jež následovala, různily názory teologů o Neposkrvněném Početí Panny Marie, než bylo posléze vyhlášeno v roce 1854 za článek víry, tak i k nanebevzetí Panny Marie zaujímal tehdejší teologové často neurčitý postoj. Na rozdíl od svátku Početí Panny Marie, jak se tehdy první svátek nezávazně nazýval, bylo Nanebevzetí slaveno všeobecně a závazně

^{4/} Text z vatikánského sborníku vydal J. KADLEC, *L'oeuvre*, s. 320–323, a znovu WELTSCH, *Archbishop*, s. 192–195, kterému nebyla známa studie Kadlecova.

^{5/} Text vydal z vatikánského sborníku WELTSCH, *Archbishop*, s. 195–197

^{6/} Srv. KADLEC, *L'oeuvre*, s. 302, pozn. 13.

^{7/} KADLEC, *L'oeuvre*, s. 301–302.

^{8/} O sporu srv. J. KADLEC, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio*, *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, N. F. 4, Münster 1971, s. 33–38. Srv. i J. V. POLC, *De origine festi Visitationis B. M. V.*, *Corona Lateranensis* 9A, Roma 1967, s. 63–69.

^{9/} Text vydal kriticky WELTSCH, *Archbishop*, s. 227–232.

celou církví. Tento svátek, slavený s velkou okázalostí, dal Janu z Jenštejna podnět k zamyšlení. Jeho tři příležitostná kázání propracovávají z teologického hlediska systematicky tento námět. Když v roce 1948 vydával františkán P. Karel Balič své dvousvazkové dílo, v němž zveřejnil nejdůležitější svědectví o víře v Nanebevzetí Panny Marie, počínaje ranou církví, vřadil mezi ně i dlouhé statě těchto tří Jenštejnových kázání s úvodní poznámkou, že v nich pražský arcibiskup velmi vhodně vyjádřil naukový vývoj a stav tehdejší teologické vědy o této mariánské výsadě. Podle něho byl Jan z Jenštejna jedním z prvních teologů, kteří se snažili teologicky hodnotit tuto zbožnou víru.^{10/}

Tři Jenštejnova kázání o Nanebevzetí Panny Marie není možno nazvat kázáními ve vlastním slova smyslu, i když v nich nechybí běžné řečnické obraty, užívané v kazatelství. Svou věcností připomínají spíše tehdejší teologické traktáty, přizpůsobené ovšem způsobem podání posluchačům — duchovním, jimž byla určena.

První kázání o Nanebevzetí Panny Marie na téma „Marie si vybrala nejlepší úděl“ (Lk 10, 42), bylo proneseno v Praze v kostele Panny Marie pod řetězem nedaleko, v samé blízkosti tehdejšího arcibiskupského sídla (cod. vat. lat. 1122, ff. 245va–247ra). Je rozděleno na tři části: první se týká pozemského života Mariina, druhá její smrti a nanebevzetí, třetí jejího postavení v nebi. V první části cituje Jenštejn dvojí tradici o délce jejího pozemského života: ve čtrnácti letech počala Krista, 33 let s ním žila a po jeho smrti žila ještě 23 let. Bylo jí tedy 71 let, když zemřela. Podle jiné tradice Krista přežila o pouhých dvanáct let a zemřela šedesátiletá. Jan z Jenštejna se kloní k prvnímu názoru s poukazem na to, že bylo třeba, aby žila déle, poněvadž byla v prvotní církvi svědkem Vtělení. Cokoliv pak je psáno ať v evangeliu, či v apokryfech o jejích ctnostech, tomu třeba věřit, neboť se jí dostalo od Boha zvláštních milostí. Doznává však, že o jejím dalším životě se nenajde v Písmu svatém téměř žádná zmínka, jak se tvrdí v dopise Jeronýma dvěma jeho duchovním dcerám Pavle a Eustochium. V druhé části, kde se zabývá otázkou nanebevzetí, poukazuje na rozumové důvody udané tzv. Dionysiem Areopagitou, doznává však, že jiní se domnívají, že není vhodné to tvrdit, když o tom není zmínka v Písmu. On sám se snaží tyto pochybovače přesvědčit čtyřmi důvody: biblickým, liturgickým, historickým, rozumovým. Ze slov žalmu 131, 8 „Povstaň, Hospodine, k místu svého odpočinku, ty sám i schrána tvého posvěcení“, dovozuje, že onou schránou je míněna Matka Boží. Z mariánské liturgické antifony: „Neboť toho, jehož nebe nemůže pojmut, jsi ty pojala do svého lůna“ dokazuje, že její tělo je více než nebe, že tedy je nad nebem. Jako třetí důvod udává, že nikde nebylo zaznamenáno, že by se její tělo našlo v hrobě. Bylo tedy spíše vzato na nebe, než aby bylo ukradeno. Čtvrtý důvod vychází z biblických zpráv o Henochovi (Sir 44, 16; Žid 11, 5) a Eliášovi (2 Král 2, 11; Sir 48, 13), kteří byli vzati do nebe. Byly-li tedy vzaty s tělem do nebe dvě osobnosti starozákonní, očekávající spásu, tím spíše Maria, která se stala nástrojem spásy a Matkou Boha. Závěrem dovozuje Jan

^{10/} C. BALÍČ, *Testimonia de Assumptione beate Virginis Mariae ex omnibus saeculis*, 1, *Ex aetate ante Concilium Tridentinum*, *Bibliotheca Assumptionis b. Virginis Mariae* 11, Roma 1948, č. 277, s. 363.

z Jenštejna, že její nanebevzetí bylo oslavením věřících, a přestože byla Matka Boží na zemi svědkem Vtělení, nyní v nebi se stala jejich prostřednicí a přímlyvkyní. Bylo tedy nutno, aby byla s Kristem, neboť kdo by byl mocnější přímlyvkyní než matka a koho jiného by Syn spíše vyslyšel než svou matku?

V druhém kázání, proneseném v pražské katedrále, uvedeném citátem z knihy Zjevení „A viděl jsem nové nebe a novou zem“ (Zj 21, 1), (cod. vat. lat. 1122, ff. 247ra–250rb), se Jan z Jenštejna zamýšlí nad tím, že když autor knihy Zjevení, Jan Evangelista, psal tato slova, viděl, osvěcen Duchem svatým, Matku Boží, po pravici Syna v nebeské slávě. Ji pak alegoricky přirovnává k nebi, poněvadž v sobě obsahuje „všechna nebeská znamení“. Ta postupně mysticky vysvětluje. V druhé části se táže, zda byla vzata do nebe pouze Mariina duše, či také její tělo. Podotýká, že mistři se o tom různě vyjadřují. Odvolává se však znovu na Písmo, podle něhož Henoch a Eliáš byli přeneseni s tělem do ráje, není znám ani hrob kněze Melchisedecha (Žid 5, 5.10; 7, 3) ani Mojžíše (Dt 34, 6). Poukazuje na to, že Kristus vstoupil do nebe (Mk 16, 19; Lk 24, 50–51; Skt 1, 9–11) a že byla vzkříšena těla svatých při jeho smrti (Mt 27, 52–53). Konečně se zmiňuje i o tradici tvrdící, že apoštol Jan byl s tělem vzat do nebe. Tvrdí-li tedy někteří doktoři, že byli vzati do nebe ti, kteří vstali při smrti Kristově, a svatý Jan, tím spíše Matka Boží. Pochybují-li někteří o jejím nanebevzetí, pak církevní Otcové a mistři se v tom shodují téměř všichni, vyjma Jeronýma, který v dopise určeném duchovním dcerám Pavle a Eustochium doznává, že mnozí o nanebevzetí Mariině pochybují, poněvadž není známo, zda bylo její tělo odneseno, či vzato na nebe, i když někteří chtějí dokazovat, že byla vzkříšena a již s tělem je v nebi po pravici Krista. Smysl tohoto úryvku se Jenštejn, který věřil, stejně jako jeho současníci, v autorství Jeronýmovo, snaží vysvětlit tak, že Jeroným nevztahuje tyto pochybnosti na sebe, nýbrž že hovoří o jiných. On sám jako vykladatel Písma chce pouze říci, že se o tom Písmo nezmiňuje. Nechtěl tedy tvrdit něco, co z Písma není možno dokázat. Nepopírá však, co možno s pravděpodobností tvrdit, ač co je nikoliv bez jistého rizika známo z apokryfních spisů. Nechce však pochybovat, ale spíše se kloní k zbožné víře. Je totiž rozdíl mezi tím, co se neví, a mezi popíráním, neboť něco nevědět může být bez viny, ale něco popírat bez viny není možno. Nanebevzetí Mariino však podporují i jiné důvody, jednak z Božího zákona, podle něhož Bůh přikázal ctít otce a matku (Lv 20, 12; Mt 19, 19), z přirozeného zákona, neboť i nerozumní tvorové instinktivně mají náklonnost k matce; spojením různých citátů Písma svatého vychází jasně najevo, že podle Božích úradků právě Marii náleží pocta před všemi ostatními tvory. Konečně Kristova slova, že ctí vždy Otce (Jan 8, 49), možno vztahovat i na matku, která mu dala útulek na zemi. Proč by tedy nedal nyní i jí domov v nebi? Větší zázrak a větší milost je spojit mateřství s panenstvím, než vzít duši s tělem do nebe. Na námitku, že se o tom nikde nečte v Písmu, Jan z Jenštejna podotýká, že není nikde zaznamenán ani opak. Na námitku, že je možno o tom pochybovat, dodává, že spíše se to má zbožně věřit – „pie credere“. Třeba to doplnit vírou, přesvědčit se důvody uvedenými v spisech mistrů, neboť bezpochyby je možno nanebevzetí platnými důvody potvrdit.

V třetím kázání (cod. vat. lat. 1122, ff. 250rb–252rb) se Jan z Jenštejna zamýšlí nad tím, že byla užitečnější pro lidstvo nepřítomnost Mariina na zemi a její přítomnost v nebi. Kázání je rozděleno na tři části: v první se zabývá Mariiným životem na zemi po nanebevstoupení Syna, v druhé její smrtí a pohřbem, v třetí jejím slavným nanebevzetím a životem v nebi. Jako v prvním kázání opakuje, že její přítomnost mezi modlícími se apoštoly před sesláním Ducha svatého je jediná zmínka o ní v Písmu svatém po nanebevstoupení Syna. Bylo však nutno, aby žila delší dobu na zemi, poněvadž byla svědkem Vtělení. Proto však bylo tak málo o ní napsáno, poněvadž žila v ústraní životem modlitby a rozjímání a s lidmi se nestýkala. Ba ani církve neznala její tajemství prožívaná v neustálé přítomnosti Kristově. Církve a apoštoly poučovala, jen bylo-li toho zapotřebí. Když poznala, že se přiblížil konec jejího pozemského života, radostně a lehce okusila smrt, neboť už dříve zakusila její hořkost, když její srdce pronikl meč bolesti při smrti Syna. K jejímu pohřbu se sešli zázračným způsobem apoštolové, kteří její tělo uložili do hrobky v údolí Josafat, kde se zjevili i andělé. Důvody slavného nanebevzetí možno si přečíst ve spisech doktorů. Jenštejn dodává, že nikde není zapsán opak. Pro nanebevzetí Matky Boží platil jiný důvod než pro ostatní lidi. Její důstojnost je vyšší než andělů – byla naplněna milostí. Když Adam a Eva byli v prvotním ráji s těly, tedy i nový Adam-Kristus a nová Eva-Maria jsou v ráji s těly. Namítá-li někdo, že to věří o Kristu, nikoliv však o Marii, má si uvědomit, že je Matkou Boha, že z jejího těla přijal Kristus své tělo a tam, kde je syn, má být i matka. Dále ostře polemizuje s jakýmsi odpůrcem nanebevzetí: „Jistě, říká-li se o někom, že je výmluvný, že je učený a toto zatvrzele tvrdí, mnozí ho budou považovat za pomlouvače, ať se obává, že ztratí čest, nepřijde-li k rozumu“. V závěrečné části popisuje živými barvami osvobození duší z očistce z úcty Syna k Matce Boží, její slavné přijetí Nejsvětější Trojicí a kázání uzavírá vroucím povzbuzením a modlitbou k Matce Boží.

K lepšímu pochopení naukového vývoje nejen těchto kázání, ale celého literárního díla Jana z Jenštejna je třeba vzít v úvahu datování jednotlivých spisů.^{11/} U kázání a homilií nepůsobí datování, aspoň relativní, zvláštní obtíže. Ačkoliv v obou rukopisných sbornících jsou kázání i homilie seřazeny tematicky, přece jednotlivé skupiny následují v časovém sledu.^{12/}

Také tři kázání o Nanebevzetí byla vřazena do rukopisů podle doby vzniku. Text sám totiž dokazuje, že Jenštejnovo přesvědčení o této zbožné tradici prošlo určitým vývojem. V pozdějších homiliích se doslovně neopakuje, co bylo řečeno předtím,

^{11/} Všechna jeho díla uvádí J. TRÍŠKA, Příspěvky k literární universitě III, HUCP, 10, 1969, č. 20, s. 27–32; srv. i J. V. POLC, Jean Jenštejn, in: Dictionnaire de spiritualité, sl. 558–565.

^{12/} Postupně vznikaly nejen řady homilií vykládající verš za veršem kapitoly Písma, nýbrž i jednotlivá kázání jsou seřazena nejprve tematicky, ale pak v časovém sledu, jak je tomu např. s texty tří kázání o Navštívení Panny Marie. První je z roku 1387, druhé vzniklo v roce 1389 a třetí bylo proneseno v roce 1394. Srv. KADLEC, L'oeuvre, s. 302–303; POLC, De origine, s. 54, pozn. 26.

a předchozí myšlenky obohacují další podrobnosti.^{13/} J. Kadlec se pokusil o bližší datování těchto kázání. První a druhé klade do pozdější doby. Zdá se tomu podle něho nasvědčovat úvod prvního kázání, kde Jan z Jenštejna rozvádí citát žalmu 68, 4, aby dokázal svou neschopnost. Není však třeba brát toto doznání doslovně, je to spíše řečnický obrat, tehdy běžně užívaný v úvodních statích kázání k duchovním.^{14/} Bylo by však možno upřesnit dobu vzniku prvního kázání, kdyby bylo možno přesněji sestavit Jenštejnův itinerář, pro nějž scházejí soudobé prameny. Nicméně je možno zjistit, že byl v Praze 15. srpna 1385^{15/} a 16. srpna 1386.^{16/} Pro ostatní roky scházejí přesnější údaje. Byl snad v Praze i v roce 1387, neboť se tam vyskytuje 15. července a 24. srpna,^{17/} a snad i v roce 1388, kdy je 9. srpna na hradě Helfenburku u Úštěku, ale 16. srpna v Praze.^{18/}

Více náznaků, umožňujících bližší datování, obsahuje druhé kázání. V jeho poslední části si arcibiskup nečekaně stěžuje shromážděnému kléru na pronásledování církve.^{19/} Neváhá otevřeně prohlásit, že Kristus je znovu křížován ve svých údech. Stěžuje si na antikristy, na tyrany, na zrádce, na falešné proroky, na falešné bratry, svatokupce, lakomce, ctižádostivé, bázlivé a na draky, kteří svádějí věřící. Všude vládne násilí a zlo, zuří duchovní války, posvátné věci se zneuctívají, kněží a duchovní jsou znevažováni zlobou špatných lidí, takže se před křesťany dává přednost veřejným hříšníkům a židům.

Podobných výrazů však užívá i ve své písemné stížnosti, předané jménem svým a svých duchovních králi Václavu IV. na podzim roku 1392.^{20/} Ta tedy je výmluvným komentářem k tomuto úryvku, neboť uvádí i konkrétní případy. Podobné výrazy, jichž arcibiskup v obou případech užívá, ukazují na příbuznost a časovou blízkost obou dokladů.^{21/} Případá zde tedy v úvahu jediné datum: 15. srpen 1392. Tomu neodporuje žádný jiný údaj, poněvadž odnikud není možno dokázat, že by

^{13/} V třetím kázání se už např. nezabývá, jako tomu bylo v prvním, tradicemi, jež různě udávají délku Mariina pozemského života a o nichž hovoří v prvním kázání, ale naopak šířeji rozvádí zbožnou tradici o jejím nanebevzetí, kterou se v prvním kázání snaží podepřít citáty z Písma, tak, jak to činila i tradice, zatímco v třetím kázání podrobně opakuje starobylou apokryfní tradici živým vyličením Mariina pohřbu.

^{14/} Srv. KADLEC, L'oeuvre, s. 306, pozn. 23. Domněnku, že by tu autor mohl užít řečnického obratu, však také nevylučuje.

^{15/} FRB, I, s. 468.

^{16/} LE, II, s. 236, č. 392.

^{17/} LE, III, s. 270, č. 411; s. 271–272, č. 466.

^{18/} Srv. KADLEC, Leben, s. 60, pozn. 127.

^{19/} Úryvek otiskl KADLEC, L'oeuvre, s. 316–317, pozn. 54.

^{20/} Text vložil do své stížnosti, kterou předal v létě 1393 papeži Bonifáci IX. Znovu jej vydal P. De VOOGHT, L'hérésie de Jean Huss, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique 35bis, Louvain 1975², s. 975–994. Články předané králi jsou na s. 976–979.

^{21/} V obou se např. vyskytují obraty „sancta prophanari“ (KADLEC, L'oeuvre, s. 316), „sacramenta conculcari“, „sacramenta contempta et sacra conculcata“ (VOOGHT, L'hérésie, s. 986 a 978). Podobnými slovy líčí v roce 1393 pronásledování kněží v anonymním letáku mistr Štěpán z Kolína, který se též zmiňuje o tom, že „sanctuarium Dei polluitur et contaminatur sacra“. Vydal O. ODLOŽILÍK, Leták Štěpána z Kolína o pronásledování kněží z roku 1393, Věstník KČSN, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, roč. 1926, Praha 1927, s. 28. Ke zmínce o Antikristech a o židech srv. J. V. POLC, Svatý Jan Nepomucký I, Súl země 6, Řím 1972, s. 468–472, pozn. 47–57.

byl Jan z Jenštejna v ten den na jiném místě. Mimoto nepřichází v úvahu ani rok 1393, poněvadž tehdy, po známých násilnostech, spáchaných králem na jeho úřednících v březnu tohoto roku, Jan z Jenštejna se odebral k papeži do Itálie, odkud se vrátil až na podzim.^{22/}

Třetí kázání neobsahuje nic, co by usnadnilo datování. Byla-li však kázání seřazena chronologicky, tedy jeho vznik je třeba posunout za rok 1393. Zatímco vatikánský sborník neudává místo, ve vratislavském je zmíněna Roudnice.^{23/} Toto udání by nepřímým způsobem ukazovalo na rok 1394, kdy dosud byl v plném proudu panský odboj proti Václavu IV., a ač někteří členové panské jednoty byli osobními přáteli arcibiskupa a využívali proti králi i jeho církevní politiku, on sám se vzpoury stranil.^{24/} Zdá se, že se během těchto událostí zdržoval mimo Prahu, že pobýval na svém Helfenburku u Roudnice, kde je jeho přítomnost doložena v onom roce 19. června.^{25/}

Kázání Jenštejnova o Nanebevzetí Panny Marie se přidružují, jak už to označují nadpisy v rukopisech, k starému způsobu kázání – „secundum modum antiquum“. Srovnáním těchto kázání s jinými, pocházejícími z téže doby, vysvitne mezi oběma způsoby kázání jistý rozdíl. Zatímco kázání „podle moderního způsobu“ rozvíjejí často systematicky předem přísně stanovený námět a vynikající pečlivou propracovaností, jak je to patrné na některých synodálních kázáních té doby i na jiných kázáních, pronesených jinými kazateli k duchovenstvu a při slavnostních příležitostech, kázání sledující starší způsob jsou prostší a jednodušší svým členěním. Mnohá kázání podle novějšího způsobu začínají řečnickým vyznáním neschopnosti kazatele, který pak žádá shromážděné o modlitbu, většinou mariánskou, aby se mohl dobře zhostit svého úkolu. Tento zřejmě povinný úvod schází ve většině Jenštejnových kázání, i když se např. vyskytuje v úvodu prvního kázání o Nanebevzetí.

Odhlížeje od některých čistě kazatelských prvků, jeho kázání na tento námět připomínají spíše systematické traktáty. Tvoří jakousi apologii tohoto tajemství, v té době dosud diskutovaného mezi teology. Autor pro ně snáší všemožné důkazy, které čerpá buď z církevní tradice, anebo je formuluje sám.

Z několika narážek je jasné, že se obrací na jakési blíže neurčené odpůrce a cituje jejich námitky. Už v raném středověku zavdávaly zvlášť dva spisy, z nichž Jenštejn doslovně přejímá části textu do svých kázání, podnět k pochybnostem. Bylo to především proto, že text jednoho kázání k svátku Nanebevzetí byl spojen s autorstvím svatého Augustina a dopis Pavle a Eustochium, dvěma duchovním dcerám svatého Jeronýma, s jeho jménem. V obou spisech se však nevyjadřuje výslovně pochybnost o Nanebevzetí Matky Kristovy, ale pouze nemožnost dosáhnout jistoty kvůli nedostatku věrohodných zpráv.

^{22/} Vravel se přes Admont, kde vydal 10. listopadu odpustkovou listinu. Vydal J. WICHER, Geschichte des Benediktiner Stiftes Admont III, Admont 1879, s. 387–388, č. 504.

^{23/} Kodex I F 777, fol. 285vb.

^{24/} F. M. BARTOŠ, Čechy v době Husově, České dějiny II/6, Praha 1947, s. 140–141.

^{25/} Srv. B. KOPIČKOVÁ, RBMV, III, Fontes Archivii publici Trebonensis, Pragae 1977, s. 128, č. 298.

Dnes je ovšem známo, že autorem kázání Pseudo-Augustina je opat benediktinského kláštera sv. Vincence na Voltornu Ambrož Autpert († 784)^{26/} a autorem dopisu Pseudo-Jeronýma opat benediktinského kláštera Korveje Paschasius Radbertus († kolem 859),^{27/} oba dnes uctívání jako světcí.

Bylo však možno se odvolat i na úřední liturgickou knihu, na Martyrologium, v němž text, týkající se tohoto svátku, vyjadřoval tutéž nejistotu. Vyskytuje se i v úředním Martyrologiu pražské katedrály na sklonku 14. století.^{28/} Je připisován současníkovi Paschasia Radberta, viennskému biskupovi Adonovi, a pochází z let 850–860.^{29/} Text v pražském martyrologiu je mírně porušen.

Ve své obhajobě Nanebevzetí Mariina vychází Jan z Jenštejna ze starší písemné tradice. Uvádí doslovně svědectví svého oblíbeného autora Pseudo-Dionysia Areopagity ze spisu *De divinis nominibus*, o jehož pravosti se tehdy ještě nepochybovalo.^{30/} Uvádá také jmenovitě Pseudo-Jeronýma, jehož úplný text znal, poněvadž na různých místech přejímá jeho myšlenky.^{31/}

Dalším pramenem mu byla sbírka životopisů svatých, *Legenda aurea* Jakuba de Voragine, z níž hojně čerpá bez výslovného udání pramene. Cituje však doslovně stať o délce pozemského života Mariina,^{32/} zprávu o nanebevzetí sv. Jana evangelisty^{33/} i další teologické důkazy o Nanebevzetí. Není tedy vyloučeno, že populární dílo Jakuba de Voragine bylo pro Jenštejna výchozím pramenem k prohloubení

^{26/} Srv. J. WINANDY, L'oeuvre littéraire d'Ambroise Autpert, *Revue Bénédictine* 60, 1950, s. 105. Text pod jménem Augustinovým otiskl J. P. MIGNE, *Patrologia latina*, 40, sl. 1141–1148, Správně však podotýká J. LEONARDI, *Spiritualità di Ambrogio Autperto, Studi Medievali (Serie III)* 9, 1968, s. 105, že Ambrož nepopírá přímo Nanebevzetí, ale spíše předkládá tento námět jako „questio disputata“.

^{27/} Jeho autorství dokázal H. BARRÉ, *Le lettre du Pseudo-Jérôme sur l'Assumption est-elle antérieure a Paschase Radbert?*, *Revue Bénédictine* 68, 1958, s. 203–225. Text kriticky vydal A. RIPBERGER, *Der Pseudo-Hieronymus-Brief IX „Cogitis me“*. Ein erster marianischer Traktat des Mittelalters von Paschasius Radbert, *Specilegium Friburgense* 9, Fribourg 1962, s. 57–115. O Paschasiovi a jeho díle srv. i R. GRÉGOIRE v *Dictionnaire de Spiritualité* 12/I, Paris 1984, sl. 195–301.

^{28/} „XVIII kalendis septembris. Assumpcio sancte Marie, cuius dormicionem XVIII kalendas septembris omnis celebrat ecclesia, cuius etsi sacrum corpus non invenitur super terram, sic nec beati Moysi sepulchrum, quem sacra scriptura dicit a domino sepultum. Tamen pia mater ecclesia, que suis observacionibus integerrima fide fundata consistit, edius venerabilem [memoriam] sic festivam agit, [ut] pro condicione carnis eam migrasse non dubitet. Quo [Ubi] autem venerabile Spiritus sancti templum illud, id est caro ipsius beatissime virginis Marie nutu divino et consilio occultatum sit, plus [magis] elegit sobrietate ecclesie cum pietate nescire quam aliquid frivolum et apocrifum in detinendo [tenendo] doceret. Sufficiunt enim ei ad sanctitatem et vitam Virginis et matrem [!] Domini commendandam evangelistarum testimonia nec de ea quid ultra necessarium querere putant [querere quin necessarium putat]. — Praha, knihovna pražské kapituly, C 5, fol. 72v–73r.

^{29/} Srv. BALÍČ, *Testimonia*, s. 168–168, č. 109.

^{30/} C. 3, § 7. PG 3, 682–683.

^{31/} Text byl v Praze znám už ve 13. století. Srv. rukopis F LXXX/3 knihovny pražské kapituly, fol. 100v–101r. A. PODLAHA, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské II*, Praha 1922, s. 65.

^{32/} Srv. vydání Th. GRAESSE, *Iacobi a Voragine Legenda aurea, vulgo Historia Lombardica dicta, Dresdae – Lipsiae* 1846, s. 504–505. Tomuto dílu a jeho autorovi i jeho rozšíření v Čechách s ukázkami textů je věnována monografická práce *Legenda aurea a Čechy*, Praha 1982. Obsáhly úvod napsala A. VIDMANOVÁ, s. 11–65.

^{33/} Srv. uvedené vydání, s. 511. O vzniku a rozšíření této legendy M. JUGIE, *La mort et l'Assumption de la Sainte Vierge. Étude historico-doctrinale*, *Studi e testi* 114, Città del Vaticano 1944, s. 710–726. Mezi svědky této tradice uvádí i Jana z Jenštejna, l. c., 723, pozn. 3.

této otázky. Jakub totiž doslovně přepisuje citát Pseudo-Dionysia,^{34/} cituje i Pseudo-Jeronýma^{35/} a Pseudo-Augustina.^{36/} Přitom se však nezotožňuje, stejně jako jeho současníci, s jejich nejistým postojem, typickým pro 9. století, poněvadž na Západ už pronikla východní církevní tradice.

Není snadné určit s jistotou další Jenštejnem užitě prameny, poněvadž neměl ve zvyku, nebylo-li třeba, je výslovně citovat.^{37/} Tak nelze určit, které teologické texty mu byly přístupné už proto, že teologické důvody přebíral jeden teolog od druhého. Přece se však zdá, že i jiné, v Čechách rozšířené dílo, mohlo ovlivnit jeho myšlení. Je to tzv. *Mariale*, jakási příručka mariologie. Ačkoliv myšlenkově souvisí se spisem, původně sestaveným minoritou Servasanctem z Faenzy († koncem 13. stol.),^{38/} bylo by třeba stanovit jeho poměr k textu tzv. *Mariale*, jehož autorství bylo mylně připsáno pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic.^{39/}

Jiný příklad, kde je těžko stanovit přímou závislost, je Jenštejnův kladný výklad pochybovačného postoje Pseudo-Jeronýma. On o jeho autorství nepochyboval a v době, kdy se díky ranému humanismu a názoru, že svatý Jeroným byl Slovan, jeho úcta v Čechách rozšířila, i on k němu choval hlubokou osobní úctu.^{40/} Proto aniž by kritizoval pochybnosti, vyložené v apokryfním dopise, vysvětlil stanovisko autora tak, že „jako věrný vykladač a strážce doslovného znění Písma svatého nechtěl prostě něco prohlašovat anebo tvrdit, o čem Písmo svaté nedává jistotu.“ Podobně se vyjádřil i Albert Veliký.^{41/}

Je též zajímavé, že ačkoliv Jenštejnova kázání jsou skutečným florilegiem a důkladným souhrnem teologických důkazů pro Nanebevzetí, přece mezi nimi schází ten, na němž stavěli svůj důvod už v jeho době někteří minoritští teologové, totiž že Maria byla vyňata zvláštní výsadou z dědičného hříchu. V té době byla tato

^{34/} Uvedené vydání, s. 506.

^{35/} Uvedené vydání, s. 509.

^{36/} Uvedené vydání, s. 511.

^{37/} Srv. KADLEC, *L'oeuvre*, s. 308.

^{38/} O něm a o jeho díle L. OLIGER, *Servasanto da Faenza, O. F. M., e il suo „Liber de virtutibus et vitiis“*, in: *Scritti di storia e paleografia (Miscellanea Francesco Ehrle 1)*, *Studi e testi* 42, Roma 1924, s. 148–170, zvl. s. 163–166; C. PIANA, *Assumptio beatae virginis Mariae apud scriptores saec. XIII, Bibliotheca mariana mediaevi 4, Sibenici-Romae* 1942, s. XXIII aj. Srv. F. M. BARTOŠ, *Mariale Servasanti et Mariale Arnesti de Pardubic, Antonianum* 18, 1946, s. 175–177; T. KOEHLER, *Onze manuscrits du „Mariale“ de Servasactus de Faenza, OFM († ca 1300), Archivum Franciscanum Historicum* 83, 1990, s. 96–117.

^{39/} Problémem jeho původu a autorství se zabýval, ale nevyřešil ho, J. K. VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, Praha 1947, s. 469–471, 482, 535, 546–547. Text Servasanta z Faenze však byl v Čechách v té době znám. Byl zapsán do rukopisu pražské kapitulní knihovny C X, fol. 112r–250v. Srv. A. PODLAHA, *Doplňky a opravy k Soupisu rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské*, Praha 1928, s. 11.

^{40/} Svůj niterně osobní poměr k tomuto světcí vyjádřil např. v modlitbě, kterou sám složil — *Cod. vat. lat. 1122, fol. 137ra*. K tomu srv. C. PIANA, *La morte e risurrezione della b. Vergine nella letteratura medievale*, in: *Atti del Congresso nazionale mariano dei Frati Minori d'Italia*, Roma 29 aprile — 3 maggio 1947 (*Studia Mariana* 1), Roma 1948, s. 326–327.

^{41/} Stačí srovnat oba texty. Jenštejn se vyjadřuje takto: „Beatus namque Ieronimus ut fidelis interpret et custos littere sacre scripture nichil voluit simpliciter assesere vel affirmare eorum de quibus, dicit, in sacra scriptura certitudo non habetur“. — *Sermo secundus de Assumptione*, *Cod. vat. lat. 1122, fol. 249ra*. — „Hieronymus igitur, qui fuit interpret Bibliae loquitur ut interpret, nihil volens interserere nisi quod per Bibliam est expressum“. ALBERTUS MAGNUS, *Mariale sive quaestiones super evangelium „Missus est“*, q. 132 (*Opera omnia*, ed. Vivès, 37, s. 186).

otázka přetřásána i v Praze. Některé výrazy, jichž Jenštejn užil ve svých dílech, se zdají potvrzovat jeho kladný postoj. Hájil však názorovou svobodu, pokud by nerozhodla církev.^{42/} V jedné homilii se však sám podle tehdejšího běžného výkladu, zastávaného mj. dominikánskou teologickou školou, příklání k domněnce, že obsahem svátku Početí Panny Marie je její posvěcení před narozením.^{43/}

Je tedy možno říci, že v otázce Nanebevzetí Jan z Jenštejna zaujal čestné místo v dějinách mariologie nejen v českém prostředí, ale že se trvale zařadil po bok velkým teologům rané a pozdní scholastiky. C. Piana, který se široce zabýval myšlením středověkých teologů, došel k závěru, že hodnota všech těchto důkazů, jež odděleně by neměly přesvědčivou sílu, je taková, že společně, jak podotkl po Bartoloměji z Bologně Jan z Jenštejna, nabudou takové síly, že jim není možno souhlas odepřít.^{44/}

JAROSLAV V. POLC

**Drei Homilien des Johann von Jenstein
über Maria's Himmelfahrt**

ZUSAMMENFASSUNG

Die Abhandlung charakterisiert die Predigten des Prager Erzbischofs Johann von Jenstein (Jan z Jenštejna) und legt die zentrale Stellung der Mariathematik in seinem Literaturwerk dar. Entgegen den zeitgemässen Gewohnheiten befriedigte sich der Erzbischof aber nicht nur mit einer Gefühlsbewegung zur Gottesmutter, sondern bemühte sich immer um eine theologische Begründung dieser Beziehung. Drei Predigten über Maria's Himmelfahrt, secundum modum antiquum geschrieben, in einfacherer Weise, erinnern uns eher an theologische Traktate, die in ihrer Auffassung geistlichen Zuhören angepasst waren. In der Abhandlung werden zuerst der Inhalt und die Gedankengänge der einzelnen Homilien rekapituliert und ihre Datierung festgesetzt. Die erste Homilie, vorgetragen in Prag in der Marienkirche in pedae pontis, ist mit den Jahren 1385 bis 1388 begrenzt, die zweite wurde — wie aus einem Textvergleich der Homilie und der Beschwerde an den König hervorgeht — am 15. August 1392 in der Prager Kathedrale und die dritte anscheinend in Roudnice i. J. 1394 gehalten. Als Gesamtheit bilden diese drei Predigten eine gewisse Apologie des Geheimnisses der Himmelfahrt, die damals noch von den Theologen diskutiert wurde. In den Beweisen geht Jenstein aus der Tradition der

^{42/} Srv. V. KOUDELKA, Quid theologi in Bohemia saec. XIV et XV senserint se Conceptione B. M. Virginis, in: Virgo Immaculata. Acta Congressus Mariologici-Mariani Romae anno MCMLIV celebrati 14, Roma 1957, s. 147—152.

^{43/} Takto oslovuje Matku Boží v druhé homilii na evangelium „Exurgens Maria“: Numquid non simul exultabunt nobiscum sancti in gloria, cum et nos, incole terre, semper te laudamus, semper tibi canimus, exurgere te in terris utrimque cupientes, tui nominis festa recensentes et venerantes, quando [ecclesia] tue conceptionis et sanctificationis in utero sacra peragit primordia... — Cod. vat. lat. 1122, fol. 191ra.

^{44/} PIANA, La morte, s. 332.

Kirche hervor, er benützt die Schrift des Pseudo-Dionysius-Areopagita De divinis nominibus, weiter die Pseudo-Hieronimischen Briefe an Paula und Eustochium und die Predigten des Pseudo-Augustinus (Ambrosius Autpert), zur Quelle wurde ihm ebenfalls die Goldene Legende und anscheinend auch die Mariale. Johann von Jenstein identifiziert sich aber durchweg nicht mit der ungewissen Stellungnahme dieser Autoren und erklärt im Gegenteil die Ansichten derselben; er ordnet alle bisherigen Beweise für die Himmelfahrt ein und formuliert sie selbst klar und in voller Überzeugungskraft. Jenstein nimmt so, nicht nur in böhmischem Milieu eine ehrenvolle Stelle in der Geschichte der Mariologie ein, sondern reiht sich zu den grossen Theologen der Früh- und Spätscholastik.

**HERALDIKA PRAŽSKÝCH BISKUPŮ A ARCIBISKUPŮ
V PŘEDHUSITSKÉ DOBĚ**

ROSTISLAV NOVÝ

Může-li se česká církevní heraldika vcelku vykázat řadou materiálově přínosných studií,^{1/} potom přehled o povaze heraldické symboliky představitelů českých diecézí, resp. arcidiecézí, je teoreticky úplný.^{2/} Jestliže se tedy věnuje znovu pozornost úvodnímu sekulárnímu úseku vývoje heraldických jevů u pražských biskupů a arcibiskupů, je tomu tak nyní ze dvou hlavních důvodů. Prvním z nich je nutnost shrnout dosavadní rozptýlenou literaturu k této tematice doma, druhým je pak potřeba doplnit některé nejasné či neurčité poznatky heraldického, případně genealogického rázu v širším historickém kontextu.

Speciální heraldická literatura se vcelku shoduje v názoru na chronologii používání heraldických symbolů ve středoevropském duchovenském prostředí kolem poloviny 13. století,^{3/} spojujíc jejich zavádění s rostoucí společenskou prestiží nositelů uvnitř sociální struktury středověkých politických celků v důsledku emancipace, postupné proorganizovanosti a přirozené transpersonalizace místních, hierarchicky nejvyšších orgánů obecné církve. A to tím spíše, že ve 13. století heraldické znamení na štítu postupně ztrácelo původní výlučnost militárně diferencující funkce a stávalo se dědičným symbolem, převážně spojovaným s majetkovými a společenskými prerogativami. Názorová nejednota však spočívá spíše ve formulaci výkladu genetické linie církevních, zejména biskupských heraldických symbolů. Jedni spatřují jejich pozdější původ v odvozování ze znamení na praporecích, odkazující především na zobrazení v proslulé Curyšské znakové roli,^{4/} jiní pak zdůrazňují prioritu užívání buď rodových šlechtických znaků duchovních

^{1/} Základní přehled uvádějí J. Krejčíková — T. Krejčík, *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*. (Učeb. texty) Praha 1987, s. 132n.

^{2/} Srv. A. Zelenka, *Die Wappen der Prager Bischöfe. Eine heraldische Untersuchung*, in: *Tausend Jahre Bistum Prag 973—1973*. München 1974, s. 459—506; též, *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*. Regensburg 1979; J. Louda, *Moravská církevní heraldika. Znaky olomouckého biskupství a arcibiskupství, olomouckých biskupů a arcibiskupů*. Olomouc 1977.

^{3/} Srv. B. B. Heim, *Coutumes et droit héraldique de l'Eglise*. Paris 1949.

^{4/} Např. G. A. Seyler, *Geschichte der Heraldik*. (Bd. A Siebmacher's grosses Wappenbuch), reprint Neustadt an der Aisch 1973, s. 285—288; E. Gritzner, *Heraldik*, in: *Meister's Grundriss I-4*, Berlin-Leipzig 1912, s. 73n.

hodnostářů samých, nebo i světských (zemských) vrchností či fojtů, jež pak církevní instituce přejímaly, doplňující je zpravidla o atributy, které viditelně určovaly jejich odlišné společenské postavení.^{5/} Obě stanoviska však ve skutečnosti nejsou vzájemně rozporná, ale představují dvě návazné fáze vývoje. První fázi (přibližně od poloviny 13. století) charakterizuje v heraldické rovině především uplatňování rodového znaku církevního činitele, doplňovaného často kusem, určujícím poslání nositele. Fáze druhá, již lze v širších středoevropských poměrech datovat až posledními desetiletími 13. století, je charakterizována zaváděním institucionálního znaku (Amtswappen), který je stálý, neměnný a stává se tak volbou tinktur i členěním štítkového pole naprosto nezávislým na všech existujících znacích světských. Jeho použití pak nevyklučuje paralelní užívání rodového znaku duchovního činitele, ale od první poloviny 14. století jej naopak předpokládá a ve druhé polovině téhož věku dochází posléze k integraci obou znaků na jediném štítu (zpravidla čtvrcením štítkového pole), jež pak doplňují příslušné honosné kusy (klobouk, mitra, berla).

Obdobný vývoj lze postihnout od 13. století i na území středověkého českého státu u představitelů obou jeho diecézí. Patrně vůbec prvním, ovšem heraldicky interpretačně dosud ne zcela jednoznačným dokladem, je elekční pečeť olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281), dochovaná ve dvojím provedení z doby před polovicí roku 1247.^{6/} V zašpičatělé oválném pečetním poli se spatřuje postava s knihou v ruce. Elekta obklopují parabolicky vyklenuté špice či paprsky, které směřují k okraji perlovce.^{7/} A právě tyto špice byly a jsou často interpretovány jako heraldické znamení rodového znaku, tzv. kopřivového listu Schauenburků, resp. Holsteinu, odkud biskup Bruno pocházel.^{8/} K jistému zvěrohodnění takového výkladu o užívání rodového znaku Brunem ze Schauenburka po celé období jako episkopátu svým způsobem přispívá zjištěná heraldická výzdoba štyrského feniku, raženého v době, kdy biskup zastával ve službách krále Přemysla II. Otakara funkci zemského správce Štyrška (1262–70).^{9/} V poli mince je ve spodní části vyražen lev (Ivice?), nad ním se tyčí věž a od ní heraldicky vpravo je situován na bok skloněný babenberský znak, vlevo pak stejně skloněný štítek, v jehož horní polovině jsou patrné dvě špice, dolní polovina je však v ražbě nezřetelná. Turnwaldova hypotéza, vyslovená roku 1969 a potom několikrát ještě detailněji propracovávaná, že tu lze spatřovat prototyp pozdějšího institucionálního znaku olomouckého biskupství, objevenějšího se zřetelně až na pečetí biskupa

^{5/} F. Hauptmann, *Das Wappenrecht*. Bonn 1896, s. 131–135.

^{6/} CDB IV, nr. 96 (nedatovaná) a nr. 112 (10. 6. 1247). K dataci nejstarších Brunových listin srv. J. Šebánek, S. Dušková, Panovnická a biskupská listina v českém státě doby Václava I. *Rozpravy ČSAV* (sp. v. 71/4, 1961, s. 112–114).

^{7/} Srv. R. Nový, *Pečetí pražských a olomouckých biskupů*. SAP X-1, 1960, s. 193n.

^{8/} K. Turnwald, *Nejstarší vyobrazení znaku olomouckého biskupství*, in: *Heraldika II*, č. 5–6 (prosinec) 1969, s. 57–62; J. Matzke, in: *Die Olmützer Fürstbischöfe*. Königstein/Taunus 1974, s. 17–24; P. Pokorný, *Elekční pečeť olomouckého biskupa Bruna*. HR 1977, s. 62–65; A. Zelenka, *Die Wappen d. böhm. u. mähr. Bischöfe*, s. 189n.

^{9/} *Vyobrazení* srv. K. Matzke, l. c., s. 20.

Hynka Žáka z Dubé z 3. září 1329,^{10/} tak získává na určité věrohodnosti. Zbývá ovšem ještě zdůvodnění oné více než půlstoleté absence tohoto znaku v olomouckém prostředí.

S výjimkou právě uvedeného případu neposkytují sekundární heraldické prameny, mezi něž pečeť patří, po celé 13. století sebemenší informaci o použití znaku – třeba i rodového – u pražských i olomouckých biskupů. To ovšem nemusí být argumentem, neboť prameny písemné uchovaly příležitostně v okrajových zmínkách zprávy o tom, že rodové znaky šlechticů hierarchové vskutku (alespoň v pražské diecézi) užívali. V anonymním pokračování Kosmovy kroniky je uvedena zmínka o konsekracní cestě biskupa Tobiáše z Bechyně koncem února 1279 do Brna.^{11/} V líčení biskupova průvodu se mimo jiné také píše, že jeho družina byla označena znakem Tobiášových předků, tedy znamením zavinuté střely (odřívous).^{12/} Ač se z písemných pramenů nedovídáme výslovně nic o užívání rodových znaků pražského a olomouckého biskupa na přelomu 13. a 14. století, lze s velkou pravděpodobností usuzovat i předpokládat, že jich používali v potřebách soukromé a nepřímo i institucionální reprezentace. A to tím spíše, že obě diecéze byly tehdy obsazovány osobami z předních šlechtických rodů.

O rozvinutém vědomí rodové sounáležitosti i společenské prestiže jsme zpraveni u posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic (1301–1343), a to již od samého počátku jeho episkopátu. Dokládá to mimo jiné monumentální fresková výzdoba kaple i hlavního sálu nově jím přestavovaného biskupského dvora na Malé Straně. Obsírně ji popisuje kronikář František Pražský^{13/} a dodává, že stěny sálu byly pokryty malbami znaků předních velmožů země. Ač o tom není výslovná zmínka, nechyběl mezi nimi jistě ani znak pánů z Dražic: tři zlaté vinné listy na modrém štítu.^{14/}

Janův episkopát^{15/} byl v heraldickém slova smyslu významný dalším rozvinutím znakové symboliky, neboť vedle rodového znaku biskupova vešel v paralelní užívání i znak institucionální, tedy neosobní, jakožto trvalý symbol pražského biskupství a později i arcibiskupství. Stalo se jím (zlaté) břevno v (černém) poli štítu. Zda volba „říšských“ tinktur byla záměrem či nikoliv, lze jen těžko odhadnout. Prvně se s tímto znakem setkáváme sice až na pečetí oficiála pražského biskupství, připojené k listině z 16. ledna 1319,^{16/} ale jeho vznik je možno bezpečně

^{10/} Srv. J. Šebánek, *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských 1*, Brno 1932, s. 110, č. 568; A. Zelenka, *Die Wappen d. böhm. u. mähr. Bischöfe*, s. 195; Vl. Růžek, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z r. 1361*. SAP 38, 1988, s. 168n.

^{11/} *Sriptores rerum Boh.* I, Praha 1783, s. 434; FRB II, s. 338.

^{12/} *Vyobrazení* A. Zelenka, *Die Wappen d. böhm. u. mähr. Bischöfe*, s. 20.

^{13/} FRB IV, s. 368. K dataci srv. V. V. Tomek, *Základy starého místopisu pražského III*, s. 26.

^{14/} Tak popisuje A. Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, Praha 1925, s. 116. V. Chaloupecký, *Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský*. (zvl. ot. ČSPSČ) Praha 1908, s. 76 uvádí podle rkp. KNM Praha, sign. XIII B 9, fol. 57^r (iniciála O), že pole štítu je červené.

^{15/} Srv. V. Chaloupecký, *Jan IV. z Dražic*; J. Kadlec, *Přehled církevních dějin českých I*, Praha 1977, s. 100–106.

^{16/} Srv. B. Kubíčková, *K počátkům pražského oficiálu*. SbPDMP V-2, 1932, s. 448n; V. Ryneš, *K otázce vzniku pražského (arci)biskupského erbu*. Listy GHS (Praha) č. 17 (květen) 1972, s. 5–9; Z. M. Zenger, *O znaku pražského biskupství*, in: *Katolické noviny*, roč. 25, 22. 3. 1973; A. Zelenka, *Die Wappen d. böhm. u. mähr. Bischöfe*, s. 12n; Vl. Růžek, *Česká znaková galerie*, s. 168, č. 11.

klást do doby o málo starší, nejspíše do roku 1318. Hypotéza, kterou vyslovil A. Zelenka na podkladě konfirmačního privilegia Rudolfa II. z 15. června 1603 na svobody pražského arcibiskupství^{17/} včetně potvrzovaného knížecího titulu arcibiskupů, vychází z nepřesného hodnocení obsahu citované tu listiny krále Jana Lucemburského, datované rokem 1315.^{18/} V uvedeném případě se jedná o písemnost ze 14. května 1315,^{19/} již král ustanovuje pražského biskupa za „capitaneum dicti regni“ u příležitosti svého nadcházejícího tažení do Uher.^{20/} Jmenování „správce“ či zemského hejtmána bylo praktickým opatřením v době panovníkovy nepřítomnosti v zemi a nezakládalo žádné trvalé prerogativy, tím méně nějaké nároky na knížecí titul, v té době ostatně v Čechách zcela neobvyklý. V tomto smyslu nemůže být rok 1315 terminus a quo pro případný vznik institucionálního znaku „v říšských“ barvách. Reálněji se jeví spíše rok 1318, kdy se po sesazení Jana IV. z Dražic 1. dubna toho roku a v přípravách na jeho cestu do Avignonu (10. května) řešila různá správní opatření, a nejspíše tehdy se mohlo uvažovat i o vytvoření institucionálního heraldického symbolu.

Ten se, jak bylo už uvedeno, vyskytoval po celou dobu Janovy nepřítomnosti v Praze (1318–2. 7. 1329) pouze na pečeti oficialátu. Nevešel ani na pečeť administrátorů in spiritualibus pražského biskupství,^{21/} a nenacházíme jeho ohlas ani na jediné iluminaci provenienčně avignonských rukopisů Dražicových, ač se v nich jinak heraldické motivy objevují a nesou i Janův rodový znak.^{22/} Teprve po návratu do Prahy lze pozorovat Dražicovu rychlou recepci institucionálního znaku, který se objevuje vedle rodového znaku v iluminacích rukopisů,^{23/} jako reprezentativní atribut na jím budované architektuře^{24/} a v úředních potřebách. V širším srovnání se pak může dokonce zdát, jako by užití institucionálního znaku v Praze iniciovalo stejný proces i jinde, neboť právě v témže roce (1318) se objevuje i znak biskupství vratislavského,^{25/} v Olomouci od roku 1329^{26/} a posléze na počátku šedesátých let i v litomyšlském biskupství (zal. 1344), kde lze vést i přímou genetickou linii.^{27/}

Zvyklost paralelního používání institucionálního znaku spolu se znakem rodovým, zavedená Janem IV. z Dražic, se stala běžným heraldickým projevem i všech

^{17/} Srv. K. Borový, *Dějiny diecese pražské*. Praha 1874, s. 306.

^{18/} Srv. A. Zelenka, l. c., s. 12 a příl.

^{19/} RBM III, nr. 260. K tomu i text privilegia Rudolfa II. z r. 1603, vydal A. Rybička, *O erbích, pečetech a znacích stavu kněžského v Čechách*. Pojednání KČSN V-12, Praha 1862, s. 120 a 133–135.

^{20/} Srv. J. Šusta, *ČD II-2*, Praha 1939, s. 226n. K významu termínu „capitaneus“ srv. V. Brandl, *Glossarium illustrans bohemicum-moravicae historiae fontes*. Brünn 1876, s. 58n.

^{21/} Otisk z r. 1327, srv. A. Podlaha, *Series praepositorum...* Praha 1912, tab. IV a č. 176, 185.

^{22/} Srv. KNM Praha, sign. XII A 11, *Durantiovo Speculum iudiciale*, vyobr. V. Chaloupecký, Jan IV. z Dražic, s. 34.

^{23/} Např. tzv. Dražický misál, KNM Praha, sign. XIII B 9, fol. 65, pod Ukřížováním, donátor.

^{24/} Klášter augustiniánů v Roudnici, srv. FRB IV, s. 385: *Et extrinsecus circa fenestras iussit sculpi in lapide clipeos proprios et ecclesie Pragensis auro claro superductos.*

^{25/} V červené ploše štítu šest stříbrných lilí v pořadí 3 : 2 : 1, srv. VI. Růžek, l. c., s. 169–172.

^{26/} L. c., s. 168 n.

^{27/} V černém poli štítu zlatý heroltský kříž, odvozený nesporně po r. 1344 (nejspíše až v 60. letech 14. stol.) od pražského arcibiskupského znaku, srv. VI. Růžek, l. c., s. 172–174; vyobrazení viz Z. Nejedlý, *Dějiny města Litomyšle a okolí I*, Litomyšl 1913, příl. 1.

jeho následovníků na arcibiskupském stolci. Už v biskupské éře Arnošta z Pardubic (14. 1. 1343–30. 4. 1344)^{28/} se přenáší znak biskupství (vpravo) a rodový znak (vlevo) podél postavy biskupa v pečetním poli^{29/} na aversní stranu velké biskupské pečeti^{30/} a tato usance se pak udržuje nejen na dalších typech velké arcibiskupské pečeti,^{31/} ale přenáší se i na sekret, kde se pod portrétem P. Marie spatřuje postava arcibiskupova, obklopená vpravo znakem arcibiskupství, vlevo pak znakem rodovým.^{32/} Fixovaná podvojnost vedle sebe vystupujících znaků přichází tak jako atribut arcibiskupa nejen v iluminacích rukopisů,^{33/} ale i v monumentální plastice svatovítského triforia.^{34/}

Přibližně stejný obraz heraldických zvyklostí vykazuje i archiepiskopát Jana V. Očka z Vlašimi (23. 8. 1364–17. 9. 1378, † 14. 1. 1380), dříve (1351–64) biskupa olomouckého.^{35/} Na velkých zašpičaté oválných pečetích se spatřuje sedící postava na bohatě členěném gotickém stolci, kdy po obou stranách stolce, ve výši opěradel, jsou umístěny znaky: vpravo institucionální, vlevo nedávno teprve získaný znak osobní (rodový), totiž dvě červené supí hlavy se zlatými nosy na stříbrném štítu.^{36/} Obdobné je i vybavení sekretu, opakujícího typus jeho sekretní pečeti z dob olomouckého biskupování,^{37/} kde jsou rozmístěny znaky tři. Po pravé straně stojící postavy sv. Václava je znak arcibiskupství, vlevo znak Českého království a teprve ve spodní části, pod stojící postavou, je umístěn rodový znak.^{38/} Mimo sfragistické informační zdroje se paralelní užívání obou znaků projevovalo pochopitelně i v dalších reprezentačních potřebách Jana Očka z Vlašimi, zejména ve skulpturách uvnitř svatovítského dómu, např. v triforiu.^{39/} Jinde, a tu je třeba uvést jmenovitě tesané znaky nad Očkovou tumbou v západní zdi kaple sv. Jana Nepomuckého

^{28/} Srv. V. Chaloupecký, *Arnošt z Pardubic*, první arcibiskup pražský. Praha 1946; J. K. Vyskočil, *Arnošt z Pardubic a jeho doba*. Praha 1947; J. Kadlec, *Přehled církevních dějin českých I*, s. 107–121; J. Týřka, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity (1348–1409)*. Praha 1981, s. 33.

^{29/} Srv. A. Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, s. 62: v červeném poli štítu bílý poloviční kůň se zlatou uzdou, srv. též VI. Růžek, l. c., s. 215.

^{30/} Obr. J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, Pelhřimov 1927, tab. VII-5 (1344.VIII.21); povšechně srv. F. Beneš, *O pečetích arcibiskupa Arnošta z Pardubic*. Pardubický kraj 3, 1958, s. 20n.

^{31/} Obr. J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. VIII-1 (1346.IV.5); VIII-2 (1357.XI.12).

^{32/} J. Dobiáš, l. c., tab. X-1 (1356.VI.30)

^{33/} Kap. knihovna Praha, sign. P 7, fol. 1^r (rodový znak), fol. 30^v (znak arcibiskupství), fol. 52^r (obojí); sign. P 8, fol. 1^r (obojí); sign. P 9, fol. 3^r (rodový znak).

^{34/} Srv. A. Podlaha, K. Hilbert, *Metropolitní chrám sv. Víta v Praze*. (Soupis památek historických a uměleckých 1), Praha 1906, s. 116.

^{35/} Obr. biskupské pečeti srv. F. V. Peřinka, *Dějiny města Kroměříže I*, Kroměříž 1918, tab. II (střed).

^{36/} Srv. J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. VIII-3 (1368.IV.25); VIII-4 (1377.II.14). K rodovému znaku srv. A. Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, s. 141; k predikátu podrobně VI. Růžek, l. c., s. 215–219; z Radenína; J. Kadlec, *Přehled církevních dějin českých I*, s. 122.

^{37/} Srv. I. Hlobil, *Přemyslovec Jan Volek († 1351)*. Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky. Umění 35, 1987, s. 480, obr. 4.

^{38/} J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. X-2 (1368.IV.25).

^{39/} Srv. A. Podlaha – K. Hilbert, *Metropolitní chrám*, s. 117.

a též spodní část známého Očkova votivního obrazu se znakem donátora,^{40/} se prvně setkáváme se čtvrceným znakem, integrujícím v ploše jednoho štítu znamení institucionálního i rodového znaku. Ačkoliv lze způsob čtvrcení štítového pole datovat v českém prostředí už do počátku druhého desetiletí 14. století,^{41/} je nutné zdůraznit, že se takové členění uplatňovalo přednostně na znacích panovníků lucemburské dynastie (Jan Lucemburský, Karel IV.), nikoliv v heraldice šlechtické. V této sféře představuje první doklad na konci šedesátých let 14. století znak Zajíců z Hasenburka.^{42/} Byly to pak nejspíš tyto vzory, které počátkem sedmdesátých let 14. století ovlivnily kompozici čtvrceného znaku Jana Očka z Vlašimi na zmiňovaném votivním obraze (umělecko-historickými prostředky je datován do let 1371–75) a motivovaly někdy na počátku osmdesátých let i heraldickou výzdobu u náhrobku téhož arcibiskupa v katedrální svatyni.

V témže kulturním a duchovním ovzduší se formovalo užívání heraldických symbolů i za Očkova nástupce na pražském arcibiskupském stolci a jeho blízkého příbuzného Jana z Jenštejna (19. 3. 1379–1396, † 17. 6. 1400).^{43/} Cit pro institucionální heraldické označení osvědčil Jenštejn mimo jiné i tím, že dal popud v době svého míšeňského biskupování ke zřízení znaku biskupství v Míšni (beránek Boží).^{44/} Po nástupu na pražský arcibiskupský stolec pokračoval pak v tradici svého předchůdce a na velké pečetě užíval pravidelně vpravo od sedící postavy arcibiskupa znaku institucionálního, vlevo pak rodového jenštejnského znaku. Totéž pak platí i pro heraldické vybavení sekretní pečetě.^{45/} V témže duchu se také představuje i Jenštejnova oficiální reprezentace ve svatovítském triforiu, kde jsou po obou stranách arcibiskupovy busty vsazeny tesané znaky arcibiskupství (vpravo) a (vlevo) rodový znak.^{46/}

Znaková tradice čtvrceného štítu, zahájená Janem Očkem, se udržela i za Jenštejnova nástupce Olbrama ze Škvorce (31. 1. 1396–1.(?) 5. 1402).^{47/} Na

^{40/} Ib., s. 157: uvedena tu trojice znaků. První čtvrcený, kdy pod biskupskou mitrou v prvním a čtvrtém poli je institucionální znak olomouckého biskupství a ve druhém a třetím poli vždy dvě červené supí hlavy se zlatými nosy ve stříbrném poli štítu, připomínající Očkovu hodnost olomouckého biskupa (1351–64); druhý opět čtvrcený, kdy pod kardinálským kloboukem je v prvním a čtvrtém poli štítu znak pražského arcibiskupství a ve druhém i třetím poli znak rodový. Posléze třetí znak je známkem rodovým, ovšem pod kardinálským kloboukem. Stejně čtvrcený znak jako shora druhý je umístěn ve spodní části Očkova votivního obrazu, srv. K. M. Swoboda, *Gotik in Böhmen*. München 1969, obr. VI u s. 196.

^{41/} Srv. velkou pečeť Jana Lucemburského z r. 1310, viz O. Posse, *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751–1806*, Bd. 1, Dresden 1909, s. 26, Taf. 48 a další jeho jezdecké pečetě a sekrety od počátku dvacátých let 14. stol., např. O. Posse, l. c., s. 27, Taf. 49; F. Beneš, *Pečeť jako pramen pro vojenskou historii*. HaV 1963, 283, 291.

^{42/} Srv. A. Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, s. 18n, viz níže.

^{43/} Srv. B. Červinka, *Příspěvky k životopisu Jana z Jenštejna, třetího arcibiskupa pražského*. SHK 34, 1933 (zvl. ot.); R. E. Weltsch, *Archbishop John of Jenštejn (1348–1400)*. Hague 1968; J. Kadlec, *Přehled církevních dějin českých I*, s. 128–133.

^{44/} Srv. K. H. Blaschke, *Siegel und Wappen des Bistums Meissen und seiner Bischöfe*, in: *Unum in veritate et laetitia (Bischof Dr O. Spülbeck zum Gedächtnis)*. Leipzig 1970, s. 77–85.

^{45/} Srv. J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. IX-1 (1380.VIII.17). Obdobně i sekret, ib. tab. X-3.

^{46/} Srv. A. Podlaha – K. Hilbert, *Metropolitní chrám*, s. 118. Zvláštnost vykazuje miniatura rodového znaku v Cod. Vatic. lat. 1122, fol. 1^r, kde pole štítu je zlaté, srv. A. Friedl, *Codex Jana z Jenštejna*. Praha 1931, s. 18, vznik kodexu klade do roudnického prostředí.

^{47/} Srv. A. Podlaha, *Series*, s. 53.

jediném typu jeho pečetě^{48/} je sice dodržována klasická forma juxtaopozice institucionálního znaku (vpravo) a znaku rodového,^{49/} ale z několika dalších dokladů umístěných ve svatovítském dómu^{50/} víme, že Olbram ze Škvorce užíval pod kardinálským kloboukem čtvrceného štítu, v němž první a čtvrté pole neslo znamení arcibiskupství, druhé a třetí pole pak olbramovický znak červených plamenů pošikem na stříbrném štítu. V heraldickém slova smyslu byla však komplikovanější situace se znakem Olbrama nástupce, arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hasenburka (29. 11. 1402–28. 9. 1411).^{51/} Jmenovitě proto, že – jak už uvedeno – od konce šedesátých let užívali Hasenburkové čtvrceného znaku jako svého rodového erbů, kdy v prvním a čtvrtém poli byla položena černá sviní hlava na zlatém podkladu a ve druhém i třetím poli byl zlatý zajíc na modrém štítu.^{52/} Na velké arcibiskupské pečetě i na sekretu,^{53/} kde se udržovala přísně usance oddělených znaků, umisťovaných po obou stranách centrálních postav, nedocházelo – mimo obtíže s miniaturizací čtvrceného rodového štítu – k vážnějším problémům. Složitější byla situace v případě integrace obou znaků v jeden. Z postižitelných dokladů, opět ze svatovítského dómu,^{54/} je patrné, že tvůrce spojeného znaku zvládl svůj úkol dokonale: ve čtvrceném poli štítu položil na první a čtvrté místo znak arcibiskupský, do druhého pole potom znamení zajíce a do třetího pole posléze černou sviní hlavu. Vizuální efekt Hasenburkova znaku, provedeného v barvách, musel být nepochybně značný.

Heraldická symbolika sedmého pražského arcibiskupa Zikmunda Albíka z Uničova (15. 1. 1412 – vzdal se koncem téhož roku)^{55/} je poměrně těžko určitelná,^{56/} jmenovitě proto, že M. Albík si v průběhu svého krátkého arciepisopátu nepořídil velkou pečeť a spokojil se pouze se sekretem,^{57/} kde jsou sice uvedeny oba znaky – institucionální i osobní,^{58/} ale s ohledem na celkově malý průměr sekretní pečetě jsou nezřetelné. Přesto je možné s naprostou jistotou konstatovat, že v poli osobního znaku byla položena na štít orlice, hledící vpravo. Tinkтуры známy nejsou; je možné vyslovit jediné hypotézu, zda nešlo o černou orlici s červenou zbrojí na zlatém štítu, což byl znak města Uničova, doložený ovšem až k roku 1440.^{59/}

^{48/} Srv. J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. IX-2 (1400.X.6).

^{49/} Ve stříbrném poli štítu zubovitě pošikem červené plameny. Znak pražské patricijské rodiny Olbramoviců, srv. A. Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, s. 237.

^{50/} Na vnější straně vřetenovitého schodiště při věži a na stěně nad Hasenburkou kaplí, srv. A. Podlaha, K. Hilbert, *Metropolitní chrám*, s. 76, tab. VIII, s. 79, 129, obr. č. 161 b.

^{51/} Srv. F. Stejskal, *Zbyněk Zajíc z Hasenburka. Příspěvek k životopisu šestého arcibiskupa Pražského*. Praha 1914; J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 541.

^{52/} Srv. A. Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, s. 18n.

^{53/} J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. IX-3 (1409.IX.2); tab. X-4 (1405.VII.14).

^{54/} A. Podlaha – K. Hilbert, *Metropolitní chrám*, s. 76, tab. VIII u s. 79 a s. 129, obr. 161 a.

^{55/} Srv. J. Tříška, *Životopisný slovník*, s. 21; K. Beránek, in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty I*, Praha 1988, s. 51.

^{56/} Srv. A. Zelenka, *Die Wappen d. böhm. u. mähr. Bischöfe*, s. 41.

^{57/} J. Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova I*, tab. X-5 (1412.VII.7).

^{58/} K Albíkově nobilitaci listinou Václava IV., ca 1400 srv. F. Tadra, *Kulturní styky Čech z cizinou*. Praha 1897, s. 271n, pozn. 8; A. Zelenka, l. c.; opis v Cod. Přemyslaeus, fol. 125^r, ovšem bez kresby. Text listiny se ale na vymalovaný znak odvolává, aniž by jej popisoval.

^{59/} Srv. L. Baletka – J. Louda, *Znaky měst severomoravského kraje*. Ostrava 1980, s. 82; J. Čarek, *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 395.

Posledním pražským arcibiskupem v předhusitském období byl Konrád z Vechty, pocházející z dolnosaské Vechty (10. 2. 1413 – † 25. 12. 1431).^{60/} Ten vnesl do české heraldiky dotud neobvyklé znamení černého kamzíka ve stříbrném poli jakožto svého osobního znaku,^{61/} a to už v době, kdy byl královským mincmistrem a poté olomouckým biskupem (1408 – 12).^{62/} V tradiční oddělené pozici se spatřují oba znaky – institucionální i osobní – na velké arcibiskupské pečeti i na všech třech typech sekretů,^{63/} v integrované podobě čtvrceného štítu pak zřejmě při běžných reprezentačních potřebách, kterak o tom svědčí např. Richentalova kronika. Oficiálně užíval Konrád z Vechty obojího znaku do roku 1421, kdy odevzdal svoji pečeť husitské konzistoři, a tím formálně pozbýval nároku užívat institucionálního znaku pražského arcibiskupství. Znak však nezanikl, převzali jej administrátoři pražského arcibiskupství a jeho tradici udržovali až do znovuoživení této vrcholné církevní instituce v roce 1561.

I když biskupská moc (potestas ordinaria) existuje teoreticky o sobě, je v praxi vykonávána vždy konkrétní osobou v hranicích určité diecéze. Vyhraňování diecézní správy, spojené především s ústředním kostelem daného církevního okruhu (diecéze), bylo historickým procesem, který se uskutečňoval v soustavném střetávání světské i církevní moci. Ve střední Evropě se tento proces odehrával od samého počátku 13. století a směřoval ke zřetelnému osamostatňování zemské církve od světské nadvlády. V jeho průběhu se prosazovalo stále neodvislejší postavení představitelů místních církví, spojených personálně většinou se špičkami moci světské (se šlechtou), vnějškově mimo jiné i užíváním běžných symbolů společenského postavení, tj. znaků, nejprve ovšem rodových. V následné vývojové fázi, v průběhu správního fixování a osamostatňování církevních institucí koncem 13. a na počátku 14. století vznikaly znaky institucionální, které nabývaly svého reálného smyslu vždy ve spojení s obdobným vyznačením osoby přímého nositele potestatis ordinariae v diecézi. To se dalo nejen používáním obou heraldických symbolů přímým nositelem ordinariátu, ale – a to má povahu důležitého argumentu – i všemi jemu podřízenými a od něho odvislými správními orgány. Pokud jde o pražskou diecézi, resp. arcidiecézi, tedy oficiálátem (od 1318 – 19) a potom i generálním vikariátem.^{64/} Užívání kombinovaného heraldického znaku osobního

^{60/} Srv. I. Hlaváček, Konrad von Vechta. Ein Niedersachse im spätmittelalterlichen Böhmen, in: Beiträge zur Geschichte der Stadt Vechta, Bd. IV, Vechta 1974, s. 5–35.

^{61/} A. Sedláček, Českomoravská heraldika II, s. 256 označuje obecné znamení na štítu „kozlem“.

^{62/} Srv. A. Zelenka, Die Wappen d. böhm. u. mähr. Bischöfe, s. 42n, 206n. Barevné provedení v tzv. amsterodamské bibli Konráda z Vechty, srv. Zd. Wirth, Dějepis výtvarného umění v Čechách I, Praha 1931, s. 332, obr. 258; A. Matějček, Bible mincmistra Konráda z Vechty. Umění 9, 1936, s. 3n a v Kronice Ulricha z Richentalu, kde znak čtvrcený: první a čtvrté pole nese znak institucionální, druhé a třetí pole znak osobní.

^{63/} J. Dobiáš, Dějiny Pelhřimova I, tab. IX-4 (1419.I.18); X-6 (sekret, typ B 2: 1414.II.23), typ A: 1417.XI.30 a typ B 1: 1418.VIII.26, ib., s. 485.

^{64/} Srv. B. Kubíčková, l. c., s. 448n; Zd. Hledíková, Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské. Praha 1971; táž, Z diplomatické praxe pražského oficiáláta ve druhé polovině 14. století. ŠAP 22, 1972, s. 157.

i institucionálního není, alespoň ve svých počátcích, jen projevem osvojování či narůstání tzv. čestných práv, která biskupům přísluší,^{65/} ale důležitým indikátorem postupu správní emancipace.

ROSTISLAV NOVÝ

Die Heraldik der Prager Bischöfe und Erzbischöfe vor der Hussitenbewegung

ZUSAMMENFASSUNG

Die Hervorbildung der Diözesenverwaltung verwirklichte sich in den böhmischen Ländern seit Beginn des 13. Jh. unter andauernden Zusammenstößen der weltlichen und geistlichen Macht. In ihrem Verlauf setzte sich eine immer unabhängiger Stellung der Repräsentanten der böhmischen Landeskirche durch. Dieser Prozeß wurde im 13. Jh. durch personelle Verbindungen des böhmischen Episkopates mit der Spitze der weltlichen Macht, dem Adel, beschleunigt, der seine Position im Staate auf dem Bodenbesitz aufbaute. Zu einem äusserlichen Zeichen der Prestige und der gesellschaftlichen Stellung wurde die Benützung heraldischer Familiensymbole, die ebenfalls in den Repräsentationsbedürfnissen der Prager Bischöfe der letzten zwei Jahrzehnte des 13. Jh. ihren Ausdruck fanden. Direkte Beweise brachten in diesem Sinne die Episkopate von Tobias von Bechin (1278–96) und Johannes IV. von Dražice (1301–43).

Im Verlauf der Festigung der Kircheninstitutionen in der Verwaltung und ihrer Verselbständigung am Ende des 13. und zu Beginn des 14. Jh. waren nach und nach Amtswappen entstanden, die immer in Verbindung mit einer entsprechenden Kennzeichnung der Person des Trägers der Ordinariatsmacht im Rahmen der Diözese ihren reellen Sinn erhielten. Dies geschah zuerst durch eine parallele Benützung beider heraldischen Symbole durch den Inhaber des Ordinariates, aber auch von allen die ihm unterstellt waren und von den abhängigen Verwaltungsorganen. In der Prager Diözese kommt überhaupt zum ersten Mal ein Wappen des Prager Bistums, gerade im Siegel eines bischöflichen Offiziales (1318-19) vor und zwar zu einem Zeitpunkt, aus welchem auch in Breslau zum ersten Mal ein Amtswappen erhalten ist. Aus dem Olmützer Bistum ist ein solches Wappen vom Jahre 1329 und aus Leitomyšl nach der Hälfte des 14. Jh. bekannt. Seit dem Beginn der 30. Jahre und bis in die 70. Jahre des 14. Jh. benützten die Prager Bischöfe und seit 1344 ebenfalls die Erzbischöfe Familien- und Amtswappen ausschließlich in einer Juxtaposition und erst mit dem Beginn der siebziger Jahre kam es zu einer Integration beider Wappen in einem Schild, in der Regel in einem vierteiligen Feld. In beiden Formen werden die heraldischen Symbole der Prager Erzbischöfe ohne Unterbrechung bis 1421 benützt. Nach der Suspension des Erzbischofs Konrad von Vechta und der vorübergehenden Vakanz des Prager Erzbistums blieb das Amt der Administratoren und selbstverständlich auch das Prager Metropolitankapitel Träger der heraldischen Tradition.

^{65/} Srv. E. Rittner, Církevní právo katolické I, Praha 1887, s. 147n.

**PREMONSTRÁTSKÝ ŘÁD
A VELKÉ ZÁPADNÍ SCHISMA (1378—1417)**

KAREL DOLISTA

Nedlouho potom, kdy byl 20. září 1378 zvolen kardinál Robert jako protipapež Kliment VII., stal se jeho přívržencem také opat a konvent prvního a hlavního kláštera premonstrátského řádu v Prémontré, v tehdejší diecézi laonské (dnes soissonsské). Opat Pierre de Froidsaints, dříve opat v Joyenval, ujal se funkce v Prémontré roku 1368, konec vlády stanoví Backmund^{1/} k roku 1381. Je proto pozoruhodné, že již 16. ledna 1379 se řeholní kanovník v Prémontré, fr. Johannes de Avisiaco (Aveins ve Francii), označuje při svém pobytu v louckém klášteře v listině pro tento klášter jako „procurator ipsius ordinis vicesque gerens reverendissimi in Christo patris ac domini, domini Johannis Dei et apostolice sedis gracia abbatis ecclesie Premonstratensis.“ Znamená to, že dosavadní opat v Prémontré, Petr, zemřel před tímto datem? Nebo snad rezignoval? Archivní materiál mateřského kláštera řádu, Prémontré, není dosud důkladně prostudován ve svém celku již proto, že po francouzské revoluci je dosud rozmetán do mnoha archivů, ba i knihoven,^{2/} a tak v dějinách samotného kláštera Prémontré je dosud mnoho „bílých“ míst. Ať již opat v Prémontré Petr zemřel ještě koncem roku 1378 nebo až 1381, jisté je, že od samého počátku schismatu byl přívržencem Klimenta VII. a nepochybně jím byl i jeho nástupce Jan (Jean de Marle), což pro kláštery ve Francii je pochopitelné. Opat Jan údajně rezignoval roku 1391,^{3/} ale klášter zůstal i nadále stoupencem Klimenta VII. a rovněž jeho nástupce.

Opati, převorové, probošti a jiní členové premonstrátského řádu v královstvích českém, uherském, polském a vévodstvích bavorském a rakouském, markrabství braniborském, „in Alamania“ a v jiných sousedních zemích se snažili distancovat se od Prémontré podporujícího obedienci protipapeže Klimenta VII., protože uznávali Urbana VI.. Ten nařídil strahovskému opatu Konrádovi (1367—1390),

^{1/} N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, II, Straubing 1952, s. 528.

^{2/} Podle BACKMUNDA, I. c., s. 524, jsou písemnosti Prémontré roztroušeny v archivech departementů v Amiensu, Beauvais, Laonu, Paříži, v městské knihovně v Amiensu, Laonu, Nancy, Remeši, Soissonsu, v národní knihovně v Paříži, královské knihovně v Bruselu a v knihovně v Cheltenham.

^{3/} BACKMUND, I. c., s. 528.

aby svolal na jiné vhodné místo všechny řádové představené z výše jmenovaných zemí, pokud byli dle řádových statut a zvyklostí povinni se zúčastnit generálních kapitul (konaných každoročně ve dnech 9. až 11. října v Prémontré), a aby takovou generální kapitolu řídil. Na ní měli být zvoleni také dva visitátoři, kteří na celém zmíněném území měli „visitare et ibidem corrigenda corrigere et reformanda reformare“; především měli nahrazovat schismatické opaty, tj. ty, kteří by se přiznávali k obedienci Klimenta VII., měli předsedat při volbách jejich nástupců, prostě vykonávat vše, co by jinak vykonávali opat v Prémontré a tamní každoročně zasedající generální kapitula celého řádu. Po celou dobu rozkolu se podle papežského rozhodnutí měla generální kapitula konat v těchto zemích a zde měli být ustanovováni visitátoři. Urban VI. současně uvalil církevní tresty na protivníky tohoto rozhodnutí a vyňal řádové představené a ostatní členy řádu z poslušnosti opatů v Prémontré. Listina Urbana VI. pro strahovského opata je neúplně zachována ve vidimátu ze 23. ledna 1382, ale její celé (nebo téměř celé) znění je možno rekonstruovat dle listiny Bonifáce IX. ze 4. listopadu 1391.^{4/}

Strahovský opat Konrád svolal sice generální kapitolu (o místě a datu jejího konání právě jako o účastnících nevíme nic, jen to, že to bylo někdy před 29. srpem 1382,^{5/} nepostaral se však o zvolení visitátorů, „sed se generalem vicarium et conservatorem dicti ordinis fecit“ (jak se tvrdí v listině Bonifáce IX. z roku 1391), a pak prohlašoval, že má moc opata v Prémontré. 29. srpna 1382 zaslal Jindřichovi, opatu kláštera Oberzell u Würzburgu, listinu obsahující některé informace o poslední generální řádové kapitule, konané pro země uvedené v listině Urbana VI., i o platu klášterů na chystanou římskou korunovační jízdu krále Václava IV. Ani tato Konrádova listina není zachována v insertu celá, ale musíme předpokládat, že její vydavatel současně ukládal oberzellskému opatovi Jindřichovi, aby seznámil s jejím obsahem všechny řádové představené v ostatních cirkáriích německé oblasti. Dochovala se jen výzva pro cirkárii wadgassenskou z 9. října 1382, která zmiňuje podobnou výzvu zaslou i do cirkárie ilfeldské. Klášter Oberzell ležel v cirkárii bavorské, musíme tedy očekávat, že tamní opat Jindřich svolal i řádové představené této cirkárie a že nepochybně dalšími listinami stejné formy, jako je ona z 9. října 1382, informoval cirkárie švábskou a vestfálskou. Jestliže v listině opata Jindřicha je uveden — zřejmě nedopatřením při prepisování z nějakého seznamu klášterů dle cirkárií — také ženský klášter Dorlar z cirkárie vestfálské, pak nám to napovídá, že i do ostatních cirkárií v německé oblasti šly obdobné listiny zaslou nepochybně přímo oberzellským opatem Jindřichem.

Jak to vypadalo v ostatních řádových cirkáriích zemí jmenovaných v listině Urbana VI.? Pouze z uherské cirkárie máme zprávu, že probošt kláštera Leles (u Košic) Dominik II. Paloczy (1378–1403)^{6/} (později také „episcopus Danensis“) byl „authoritate apostolica per regnum Hungariae gubernator ordinis Premonstra-

^{4/} MBV, V, č. 584, s. 331–332.

^{5/} Viz příloha II, kde se říká *capitulo generali nostro proximo elapso*.

^{6/} BACKMUND, I. c., I, s. 451.

tensis perpetuus et pater abbas“ a na příkaz Urbana VI. konal v Uhrách řádovou generální kapitolu.^{7/} Také uherský král Zikmund mu píše 1. září 1390 jakožto „patri abbati ordinis Premonstratensis in regno nostro per dominum papam constituto“.^{8/} Neznáme zatím doklady, byl-li jmenován Urbanem VI. nějaký další opat s obdobnou pravomocí i pro království polské, ale je to pravděpodobné.

V neznámém roce pověřil strahovský opat Konrád funkcí řádových visitátorů louckého profesora Jana, plebána v Loděnici na Moravě a strahovského profesora Matěje, plebána v Ovčárech v Čechách, kteří se roku 1386 sami označují jakožto „commissarii sancte visitacionis officii monasteriorum“.^{9/}

Když se uvolnilo místo probošta v ženském klášteře Czarnowas ve vratislavské diecézi, dosadil tam strahovský opat ze své mimořádné pravomoci strahovského profesora a dřívějšího plebána v Ovčárech Matěje. Protože však již 31. března 1386 byl jmenován nový plebán do Ovčár na místo uvolněné odchodem Matějovým,^{10/} spadá před toto datum i ustanovení Matěje proboštem v Czarnowasi. Současně to ale také znamená, že strahovský opat, který měl dát zvolit dva visitátory na generální kapitolu, jmenoval „komisaře“ za nevolené visitátory.

Po smrti strahovského opata Konráda († 1390) převzal jeho nástupce opat Jan (1390–1408) i funkci, do které byl jmenován Urbanem VI. opat Konrád. Dosvědčuje nám to papežská listina z roku 1396, kde je opat Jan uváděn v souvislosti s nastoupením nového opata v klášteře Weissenau ve Württembersku.^{11/}

V souvislosti s tím, co bylo řečeno výše, jeví se jako něco zcela výjimečného, když Bonifác IX. povoluje roku 1401 milevskému opatovi Františkovi, aby mohl v milevském klášteře po dobu trvání schismatu činit a provádět vše, co by jinak patřilo do kompetence opata v Prémontré,^{12/} vždyť právě tuto pravomoc měl strahovský opat na základě nařízení Urbana VI.

Papež Innocenc VII. šel ještě dále. Roku 1405 si u něho stěžovali na strahovského opata Jana opati klášterů Roth, Wilten, Rūti a probošti klášterů Roggenburg, Marchtal, Steingaden, Schussenried, Churwalden a Chur v diecézích kostnické, augšburské, brixenské a churské; všechny tyto kláštery byly v řádové cirkárii švábské, pouze Wilten a Steingaden v cirkárii bavorské. Stížnost uváděla, že strahovský opat nevykonával ještě žádnou visitaci v jejich klášterech, ačkoliv měl po dobu schismatu přenesenou pravomoc opata v Prémontré. Innocenc VII. jmenoval tehdy opata ve Weissenau a jeho budoucího nástupce generálním vikářem premonstrátského řádu pro všechny uvedené kláštery s plnou pravomocí, kterou by jinak vykonával opat v Prémontré, a rovněž s právem visitace klášterů.^{13/}

^{7/} Krátkou zprávu o tom máme v záznamu z roku 1747, vztahující se k roku 1379 (Zemský archiv Brno, fond E 56, akta 204 e/2).

^{8/} *ibid.*, akta 204 c.

^{9/} CDM, XI, č. 410.

^{10/} LC, III–IV, s. 181.

^{11/} MBV, V, s. 546–547, č. 1000.

^{12/} MBV, V, s. 1042–1043, č. 1818.

^{13/} MBV, VI, s. 114–115, č. 180.

Když se Francie v květnu 1408 zřekla obediencie avignonského papeže Benedikta XIII., skončila prakticky funkce strahovského opata svěřená mu již Urbanem VI. (strahovský opat Jan právě roku 1408 umírá) a Pierre d'Hermin, opat v Prémontré (1411–1423) ustanovil – jak tomu bylo před schismatem – na dobu tří let visitátorem cirkárie české, moravské a rakouské louckého opata Jana. Pověřil ho touto funkcí v blíže neurčitelném roce někdy v letech 1412–1414.^{14/}

^{14/} K. DOLISTA, *Circaria Bohemiae, abbas Praemonstratensis et capitulum generale 1142–1541, Analecta Praemonstratensia*, LXIV, 1988, s. 163, č. 53.

PŘÍLOHY

I.

1382 leden 23. Strahov

Blíže nejmenovaný veřejný notář vidimuje listinu papeže Urbana VI. (neúplné znění, nedatovaná), který pověřuje strahovského opata svoláním generální kapituly premonstrátského řádu pro řeholní představené.

Insert v listině z 9. října 1382, or. perg. v Landeshauptarchiv Koblenz, Best. 218 (Abtei Wadgassen) Nr. 237.

In nomine domini amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo trecentesimo octuagesimo secundo indicione quarta die XXIII mensis Ianuarii hora quasi nona in stuba yemali domus habitacionis venerabilis viri domini abbatis^{1/} monasterii Montis Syon alias Strahoviensis prope Pragam, Premonstratensis ordinis, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Urbani divina providencia pape sexti anno quarto, in mei notarii publici infrascripti testiumque presencia subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum veniens personaliter coram venerabili viro et domino, domino Conrado abbate monasterii Montis Syon alias Strahoviensis prescripti, frater Petrus^{2/} professor eiusdem ordinis Premonstratensis et prior monasterii Strahoviensis quandam bullam sive privilegium sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Urbani pape VI^{ti} predicti, ipsius vera bulla plumbea in cordula canap [!]^{a/} pendenti more Romane ecclesie^{b/} bullatam, non viciatam, non cancellatam nec in aliqua sui parte suspectam, sed omni prorsus vicio et suspicione carentem coram prefato domino abbate exhibuit sibi eandem ad manus suas tradidit et assignavit. Cuius quidem bulle principium erat tale:

Urbanus episcopus servus servorum dei . . dilecto filio^{c/} abbati^{3/} monasterii Strahoviensis alias Montis Syon Pragensis [diocesis],^{d/} Premonstratensis ordinis salutem et apostolicam benedictionem. Pastoralis officii cura nobis licet immeritis ex alto commissa cor nostrum continua pulsat instantia, ut gregem nobis creditum a noxiis et adversis^{e/} preservare sollicita diligencia studeamus et oves nobis commissas, ne luporum paciantur incursus et eorum morsibus lanientur satagamus nostre proteccionis munimine consonam. Cum itaque sicut ex multorum relatione percepimus Petrus^{4/} qui se gerit pro abbate monasterii Premonstratensis, Laudunensis^{5/} diocesis, in reprobum sensum datus iniquitatis alumno Roberto olim basilice Duodecim apostolorum presbytero cardinali nunc antipape, qui se Clementem^{6/} papam ausu temerario nominare presumat, eciam post et contra processum per nos contra ipsum Robertum et nonnullos eius complices et fautores factos et in diversis mundi partibus publicatos, publice adherere et fovere presumpserit et presumat et propterea dilecti filii . . abbates, priores, . . prepositi et alii religiosi predicti ordinis in Boemie, Ungarie et Polonie regnis necnon Bavarie, Austrie ducatibus, marchionatu Brandeburgensi, in Alamanie et aliis vicinis partibus et regnis constituti tamquam devoti et fideles Romane ecclesie filii consorcia predicti Petri abbatis et aliorum professorum dicti ordinis [tímto končí text vidimované listiny Urbana VI., nedatované, z doby před 1382 leden 23.

^{a/} Canap, v opise, místo canapi nebo canapea.

^{b/} Ecclesie, nadepsáno nad řádkou drobným písmem.

^{c/} Filio, nadepsáno nad řádkou drobným písmem.

^{d/} Diocesis, chybí v opise.

^{e/} Adversus, v opise.

^{1/} Konrád, opat strahovský 1367–1390 (+ 3. listopadu dle nekrologia doksanského, jeho nástupce Jan, prvně 11. ledna 1391).

^{2/} Petr, převor v letech 1382–1384.

^{3/} Viz pozn. 1.

^{4/} Petr de Froidsaints, opat v Prémontré. Podle N. Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, tom. II, s. 528, byl opatem v letech 1368–1381, ale již 16. ledna 1379 máme listinně doloženého Jana, opata v Prémontré, CDM XI, č. 139, s. 127–128.

^{5/} Laon.

^{6/} Klement VII.

Celý text možno rekonstruovat dle citátů v listině Bonifáce IX. z 1391 listopad 4, Mon. Vat. Boh. t. V, n. 584. Pak text notářského instrumentu pokračuje:] Acta sunt hec anno, indicione, die, mense, hora, loco et pontificatus quibus supra presentibus honorabilibus et religiosis viris dominis Paulo de Janowicz^{7/} decretorum doctore, archidiacono Pragensi, Johanne^{8/} supriore, Jacobo^{9/} pittanciaro [!], Swathosla^{10/} cirratore [!],^{11/} Jodoco^{11/} cappellano domini abbatis prescripti, professis monasterii Montis Syon alias Strahoviensis ac fratre Petro dicto Comar^{12/} rectore ecclesie parrochialis in Czrweni, Hostkone^{13/} presbytero de Bor, Pragensis diocesis et Bohuslao dicto Hrubocz [!] de Swnanger [!]^{14/} armigero, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

II.

1382 srpen 29. Strahov

Konrád, opat strahovský, opatu kláštera v Oberzell, würzburgské diecéze, o poslední generální kapitule řádové (konané pro země uvedené v listině Urbana VI.), a o platu na chystanou římskou korunovační jízdu krále Václava IV.

Insert v listině z 9. října 1382, or. perg. v Landeshauptarchiv Koblenz, Best. 218 (Abtei Wadgassen) Nr. 237.

Nos Conradus^{1/} divina miseracione suppressus [!] ordinis Premonstratensis ac monasterii Montis Syon alias Strahoviensis abbas .. reverendo in Christo patri et domino .. abbati^{2/} monasterii in Superiori Cella ordinis Premonstratensis, Erbpolensis^{3/} diocesis necnon universis et singulis .. abbatibus, .. prioribus, supprioribus, circatoribus et .. fratribus cuiuscumque eminencie, status et condicionis fuerint quorumcumque capitulorum, conventuum aut collegiarum nostri ordinis, ad quorum noticiam presentes nostri processus devenerint ubicumque salutem in domino et mandatis nostris ymmo verius apostolicis firmiter obedire. Quia commissi nobis cura regiminis quo licet immeriti dante domino et ex provisione apostolica presidemus incitati, in quo adversus hostes sanctissimi in Christo patris domini et domini Urbani divina providencia pape sexti et sancte matris ecclesie in exterminium nephandi scismatis iudicio et iusticia tamquam contra matrem uteri corrosores et malificos perdurare valeamus, per quorum seductionem mundus inficitur et gregi fidelium per oves morbidas infertur gravior corruptela, itaque omnes prelati et .. fratres dicti ordinis, qui voluerunt, potuerunt et debuerunt capitulo generali nostro proximo elapso^{4/} interesse, cerimoniais et solempnitatibus solitis ibidem consuetis observari tentis et observatis matura deliberacione et tractatu prehabitis et presertim de consilio, consensu et voluntate nostris ac venerabilium fratrum nostrorum et dominorum .. abbatum videlicet

^{1/} Cirratore, v opise, místo circatore.

^{7/} Pavel z Janovic, prvně se připomíná 1373, zemřel 1383.

^{8/} Jan, podpřevor v letech 1382–1383.

^{9/} Jakub, pitanciář 1371–1382.

^{10/} Svatoslav, prvně se připomíná 1380, jako cirkátor jen 1382, pak 1405 (bez označení funkce), 1408 jako pitanciář.

^{11/} Jodok (Jošt), opatský kaplan 1382; 1410 plebán v Ovčárech.

^{12/} Petr řečený Komár, milevský premonstrát, asi od 1373 plebán v Toužimi, pak od 1374 v Červené nad Vltavou. Protikandidát milevského opata Františka, zemřel před 1. říjnem 1383.

^{13/} Hostko z Boru, kněz, pobýval na Strahově již 17. srpna 1379.

^{14/} Bohuslav řečený Hrubec ze Schonanger, 1375 rychtář malostránský.

^{1/} Viz příl. I, pozn. 1.

^{2/} Heinrich von Wollmershausen, opat v Oberzell, doložen jen 1382–1384.

^{3/} Würzburg.

^{4/} Kdy se konala tato mimořádná generální kapitula premonstrátského řádu pro oblast podřízenou strahovskému opatovi z nařízení Urbana VI, nevíme. Stalo se tak někdy před 29. srpnem 1382. Pokud byla pořádána v termínu, obvyklém jinak pro generální kapituly v Prémontré, pak by to bylo ve dnech 9. až 11. října, tedy vlastně již 1381, ale doloženo to nemáme.

.. abbatis monasterii Siloensis^{5/} suppressi [!] .. prioris, abbatis monasterii Mylocensis^{6/} suppressi [!] supprioris et abbatis monasterii Teplensis^{7/} suppressi [!] circatoris dicti ordinis Premonstratensis ordinaverunt et disposuerunt et nos una cum eisdem .. fratribus nostris quam primum ad nostram perveniret noticiam de felici ingressu versus Romam serenissimi principis domini et domini Venceslay^{8/} Romanorum et Boemie regis in imperatorem dante domino assumendi viam seu passagium extunc super singula monasteria, prelatos et .. fratres eorundem cuiuscumque eminencie, status vel condicionis existant meta facultates monasteriorum quandam contribucionem, taxam seu talliam valebimus et potuerimus imponere nosque ita^{a/} cum dictis .. fratribus certo cercius de dicta via, itinere et passagio informati pro obtinenda dictarum dignitatum perpetuitate, quam dictus dominus .. rex Romanorum una cum toto ipsius consilio obtinere, obtentam fovere et defensare promiserunt, eandem contribucionem, taxam seu talliam moderacione prima iuxta discrecionem a deo nobis datam parcendo laboribus et expensis ecclesiarum et monasteriorum nostri ordinis, ad quorum augmentum cura pervigili insudamus in ecclesiis et monasteriis nobis notis, huiusmodi taxam tunc expressam infra tercium et preemptorium terminum ipsis et eorum cuilibet per nos prefixum sub penis suspensionis ab ingressu ecclesie, excommunicacionis et aliis censuris ecclesiasticis mandavimus dari et persolvi per litteras nostras certi tenoris [zde končí text inserované listiny a chybějící část je vyjádřena pouhým] etc. [Pak následuje] Et sic finit: Datum Strahovie anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo secundo indicione quarta pontificatus dicti domini nostri pape anno quinto die XXIX mensis Augusti in domo habitacionis nostre in sala inferiori hora terciarum vel quasi presentibus honorabilibus et religiosis viris domino Iodoco^{9/} cappellano dicti domini abbatis, Sazema^{10/} canonico et professo, dicti monasterii fratribus, Swnilao [!]^{11/} cliente et Iohanne Arnoldi de Nova Domo^{12/} clerico Pragensis diocesis et aliis quam pluribus testibus in premissis fide dignis.

III.

1382 říjen 9. Oberzell

Heinrich, opat v Oberzell u Würzburgu, z pověření strahovského opata Konráda sděluje představeným premonstrátských klášterů ve wadgassenské řádové cirkárii znění inserovaných listin (viz zde přílohy I–II). Mají se dostavit 28. října 1382 do Frankfurtu nad Mohanem, kam opat zve i řádové představené ilfeldské cirkárie.

Or. perg. v Landeshauptarchiv Koblenz, Best. 218 (Abtei Wadgassen), Nr. 237.

Srv. C. Köhler–W. Brandt, Ifelder Regesten. Auszüge aus den Urkunden des ehemaligen Prämonstratenser–Klosters Ifeld am Harz, Bremen 1932, s. 116, č. 375.

Heinricus^{1/} permissione divina abbas monasterii Celle Superioris^{2/} ordinis Premonstratensis, Herbpolensis diocesis, commissarius et executor ad infrascripta a venerabili in Christo patre et domino ... abbate^{3/} Montis Syon alias Strahoviensi, Pragensis diocesis, apostolica auctoritate suffulti .. venerabili-

^{a/} Vita, v op.

^{5/} Želivský opat Jindřich 1372–1400.

^{6/} Milevský opat František z Vepic, asi 1382–1405.

^{7/} Tepelský opat buď Heřman, doložený zatím jen 1365–1378, nebo Bohuš, 1385–1414.

^{8/} O chystané římské korunovační jízdě Václava IV. srv. Jiří Spěváček, Václav IV., s. 149 a další.

^{9/} Viz příl. I, pozn. 7.

^{10/} Sazema, jako strahovský podpřevor doložen až 1394, v letech 1400–1405 jako kantor.

^{11/} Jméno v opise porušeno, proto nelze identifikovat.

^{12/} Jan Arnoldův z Jindřichova Hradce, blíže neurčitelný.

^{1/} Heinrich von Wollmershausen, opat 1382–1384.

^{2/} Oberzell u Würzburgu.

^{3/} Konrád, opat strahovský 1367–1380.

bus in Christo .. fratribus et dominis Wadegociensis,^{4/} Lutrensis,^{5/} Antique [!] hospitalis in Hagenaw,^{6/} Ommium sanctorum in Migra [!] silva,^{7/} Laurissensis,^{8/} Chunistadensis [!],^{9/} Selbaldensis in Wolde,^{10/} Conrasdorff [!],^{11/} Reters,^{12/} Dorlar,^{13/} Hacheborn,^{14/} Moenster,^{15/} Rotenkircha,^{16/} Enckenbach,^{17/} fratrum et sororum ecclesiarum ordinis Premonstratensis prelati ac universis et singulis .. abbatibus, .. prepositis seu prioribus claustralibus quibusvis nominibus nominentur et quorumcumque monasteriorum nostri ordinis prelati existant per circariam^{a/} Wadegociensem ubilibet constitutis salutem in domino sempiternam et mandatis nostris ymmo patris et domini .. abbatis^{18/} Montis Syon et verius apostolicis firmiter obedire. Litteras et processus reverendi in Christo patris et domini nostri domini .. abbatis Montis Syon sigillo capituli generalis^{19/} nostri ordinis sigillatas nobis per certum nuncium dicti domini abbatis presentatas noveritis nos cum debita reverencia recepisse, eorum [!] tenores quod ad principia et fines eorundem subinseruntur et quorum^{b/} copiam dabimus cuilibet petenti [Následuje znění listiny strahovského opata Konráda ze 29. srpna 1382.] Tenor alterius littere, principium sic incipit: [Následuje znění notářského instrumentu ze 23. ledna 1382] etc. Et sic finit [Následuje datum a svědkové notářského instrumentu.] Harum igitur auctoritate litterarum pro parte dicti domini .. abbatis ac pro statu prefati nostri ordinis universalis conservando cum debita instantia desuper requisiti procedere cupientes et formam nobis traditam exacta diligencia observare vobis et cuilibet vestrum in virtute sancte obediencie districte precipiendo mandamus, quatenus coram nobis compareatis in oppido imperiali Franckenfort^{20/} Maguntinensis diocesis in curia Zu dem alten Widel vel in aliqua alia de curiis in Franckenfort constitutis, quam tunc m[e]morabimur hospitando feria tertia hora primarum ante festum Omnium sanctorum proxime adventuram [!] [= 1382 říjen 28.] In quam quidem feriam terciam prefatam vos omne[s] et quemlibet vestrum peremptorie citamus et presentibus evocamus et convocamus ac ipsam feriam terciam prefatam pro peremptorio termino assignamus. Quem etiam locum et terminum venerabilibus .. fratribus nostris prelati ecclesiarum nostri ordinis circarie Ilvelden-^{21/} statuimus ipsos in eosdem terminum et locum convocando ad audiendum per nos origenalia [!] mandata et processus dicti domini nostri abbatis vobis universis et singulis proponi et insinuari necnon ad dicendum et proponendum verbo in scriptis contra commissionem et litteras superscriptas quasque de iure et statutorum nostri ordinis vigore duxeritis et decreveritis proponendum et nichilominus ad procedendum et procedi videndum in negocio predicto nobis commisso iuxta traditam nobis formam vel etiam ad dicendum causam seu causas rationabilem et rationabiles, quare proemissa fieri non debeant certificantes vos et quemlibet vestrum quod sive parueritis sive non, nos tamen vestra et cuiuslibet vestrum absentia et contumacia non obstante si prout et in quantum de iure potuerimus in

^{a/} Circariam, opraveno z pův. circulariam.

^{b/} Et quorum. nadepsáno nad řádkou drobným písmem.

^{4/} Wadgassen v Sársku, opat Philippe I. de Flambrun 1381–1395.

^{5/} Kaiserslautern (Rheinpfalz), probošt Johannes Brulin 1382–1426.

^{6/} Hagenau v Alsasku, probošt Jacob de Wickersheim (až do 1385).

^{7/} Allerheiligen ve Schwarzwald, probošt Hartlieb von Ranstein 1369–1386.

^{8/} Lorsch u Darmstadu, probošt Johann nebo Friedrich?

^{9/} Zde je písařská chyba místo správného Elbinstadensis, tj. Ilbenstadt v Horním Hessensku, probošt Konrad von Carben 1352–1394.

^{10/} Langensibold u Gelnhausen, opat Johannes von Bleichenbach 1376–1391.

^{11/} Konradsdorf v Horním Hessensku, probošt Johann Wolfelin 1387.

^{12/} Retters u Königsteinu/Taunus, ženský klášter, jméno převora neznámo.

^{13/} Dorlar v Hessen-Nassau, ženský klášter, jméno převora neznámo.

^{14/} Hachborn u Marburgu, ženský klášter, jméno převora neznámo.

^{15/} Münsterdreisen u Göllheimu, opat buď Heinrich (1367) nebo Konrad (1385, 1400).

^{16/} Rotenkirchen (Rheinpfalz), jméno opata neznámo.

^{17/} Enkenbach (Rheinpfalz), ženský klášter, jméno probošta neznámo.

^{18/} Tj. Konráda.

^{19/} Tedy generální kapituly, svolané strahovským opatem. Pečeť této generální kapituly, která by byla opravdovým unikátem, není ze žádných dokladů známa.

^{20/} Frankfurt a. M.

^{21/} Cirkarie nazvaná podle kláštera Ilfeld v dnešní diecézi Hildesheim.

negocio nobis commisso procedemus relacionem dicto domino .. abbati Montis Syon^{22/} et capitulo generali^{23/} faciendo iniungentes et nichilominus precipientes vobis universis et singulis, ut latorem presencium prout quemlibet vestrum contigerit pro rata de bravio satisfaciatis cum sallario competenti. In quorum omnium testimonium presentibus sigillum nostrum ex certa sciencia duximus appendendum. Datum anno domini M° CCC° octuagesimo secundo quinta feria post festum sanctorum Sergii et Bachi martirum [= 1382 říjen 9.]

Reddere litteram sigillatam in signum executionis mandati.

KAREL DOLISTA

Der Prämonstratenserorden und das grosse abendländische Schisma

ZUSAMMENFASSUNG

Als nach der Wahl des Gegenpapstes Clemens VII. auch der Abt des ersten Klosters des Prämonstratenserordens in Prémontré in Frankreich zu seinem Anhänger geworden war, versuchten die Äbte, Prioren, Pröpste und andere Ordensmitglieder in den Königreichen Böhmen, Ungarn, Polen und in den Fürstentümern Bayern und Österreich, in dem Margrafentum Brandenburg, „in Alamania“ und anderen angrenzenden Ländern sich von Prémontré zu distanzieren. Sie anerkannten die Obödienz des Papstes Urban VI., der vor dem 23. Januar 1382 den Strahover Abt beauftragte, alle Ordensoberen in den genannten Ländern zur Sitzung eines Generalkapitels einzuberufen und zwar an einer uns näher unbekanntem Stelle. Es sollten auch zwei Visitatoren gewählt werden, die in den genannten Ländern die Visitationen durchzuführen, die dem Gegenpapste treuen Äbte absetzen sollten usw. Während der Dauer des Schismas sollten die Ordensgeneralkapitel nur in diesen Ländern abgehalten werden. Der Strahover Abt berief zwar ein solches Kapitel ein (es hat vor dem 29. August 1382 stattgefunden), er sorgte aber nicht um die Wahl der Visitatoren, sondern ernannte nur zwei Kommissäre für die Visitationen und erklärte, er habe die Vollmacht des Abtes von Prémontré. In einem Schreiben an den Abt in Oberzell bei Würzburg brachte er ihm die beabsichtigte Krönungsfahrt des Königs Wenzel IV. nach Rom zur Kenntnis und beauftragte ihn auch zweifellos, mit dem Inhalt seines Schreibens die Ordensoberen in anderen deutschen Ordenszirkarien bekannt zu machen. Wir kennen nur die Einladung an die Wadgassener Zirkarie, in welcher auch die Ordensoberen der Ilfelder Zirkarie erwähnt sind. Für die ungarische Zirkarie hat Urban VI. den Propst von Leles bei Košice zu einem „per regnum Hungarie gubernator ordinis Premonstratensis perpetuus et pater abbas“ ernannt, wie wir in einer Urkunde des ungarischen Königs Sigismund vom Jahre 1390 lesen können. Ob auch jemand in eine ähnliche Funktion für Polen ernannt wurde, ist bisher nicht bekannt. Nach dem Tode des Strahover Abtes Konrad übernahm im Jahre 1391 seine Funktion in den obengenannten Ländern sein Nachfolger in der äbtlichen Würde, Johann. Als später einige Äbte und Pröpste der Klöster in den Diözesen Konstanz, Augsburg, Brixen und Chur eine Beschwerde gegen den Strahover Abt wegen Unterlassung der Visitationen in ihren Klöstern einbrachten, ernannte Innozenz VII. den Abt von Weissenau zum Generalvikar für diese Klöster und zwar mit einer Vollmacht des Abtes von Prémontré.

Seit 1408 anerkannte Frankreich nicht mehr den Gegenpapst, womit die Sonderfunktion des Strahover Abtes für die ausserböhmisches Ordenszirkarien erloschen ist und die Beziehungen zu Prémontré auch von böhmischer Seite wieder aufgenommen werden konnten.

^{22/} Opat Konrád.

^{23/} Tj. generální kapitule svolané strahovským opatem.

KURIE A OBSAZOVÁNÍ ČESKÝCH FARNOSTÍ

JAROSLAV ERŠIL

Vliv Říma na vnitřní ústrojí české církve byl zpočátku jen nepatrný a projevoval se prakticky jen confirmací nově založených církevních ústavů a potvrzováním jim učiněných nadání. Teprve ve 2. polovině 12. století se papežství pokusilo zjednat v Čechách své autoritě větší váhu, a to v souvislosti s prosazením reformních myšlenek Řehoře VII., především kněžského bezženství a omezení vlivu panovníka na jmenování církevních představitelů, ale s úspěchem pro ten čas jen nepatrným. Avšak papežskými vyslanci probuzená snaha po reformě staré církevní ústavy v Čechách již nezanikla a vyústila na počátku 13. století ve známý odboj proti světské nadvládě nad církví vedený pražským biskupem Ondřejem a podporovaný kurií. Ta od té doby nepřestávala projevovat zájem o naše země, ale o jejím přímém, bezprostředním vlivu na českou církev a její správu nemůže být až do 1. čtvrtiny 14. století řeči. Ten s sebou přinesl teprve centralistický a fiskální vládní systém avignonský. Papežství, které bylo po odchodu do Avignonu nuceno slevit ze svých někdejších teokratických ideálů a ambicí a ustoupit před nově se vyhraňující státní svrchovaností (*universitas superiorem non cognoscens*), nalezlo v absolutistické vládě nad duchovenstvem západokřesťanského světa významný a bezpečný zdroj své moci a síly, s níž bylo třeba počítat a která alespoň touto cestou setřásala pokoření, jež papežství způsobila drsná ruka Filipa Sličného. Co bylo v 11. století Řehořem VII. teoreticky požadováno jako fiktivní suma papežských práv, čeho se snažil dosáhnout Inocenc III. svým postulátem plnosti moci papežské (*plenitudo potestatis papae*), došlo teprve v Avignonu definitivního naplnění.

Jedním z neúčinnějších prostředků utužení papežské centrální moci nad duchovenstvem se stala kuriální politika v otázce obsazování církevních beneficí. Spočívala v postupném potlačování svobodných voleb arcibiskupů, biskupů a opatů jejich kapitulami a konventy a v omezování práv ordinářů a řádných kolátorů beneficí ve prospěch kurie, a to prostřednictvím důmyslného systému papežských rezervací (generálních a speciálních), provizí a exspektancí, a zasáhla i do oblasti soudní praxe. Prosadila se, byť v nestejně míře, vůči veškerému kléru západokřes-

fanského světa včetně zemí České koruny, a všude se stala předmětem systematického historického bádání, k jehož rozvoji přispělo na počátku 80. let minulého století zpřístupnění vatikánského archivu širší vědecké veřejnosti. Historikům připadla obtížná, ale vděčná úloha sledovat na základě úředních akt, jak se ono zasahování kurie do církevní správy jednotlivých zemí v době avignonské i v letech příštích za tzv. velkého papežského schizmatu projevovalo, jak se měnilo a rostlo, jak se potýkalo s pravidelnou církevní správou těchto zemí i s mocí světskou, a jak se v těchto zemích zasahováním kurie utvářely církevní a společenské poměry.^{1/}

U nás, jak známo, obrátil jako první pozornost k této tematice K. Krofta. Byla motivována, mimo jiné, zejména jeho zájmem o opravné hnutí v církvi na konci 14. a počátku 15. století — jeho předzvěsti lze ovšem pozorovat již na církevním koncilu ve Vienne v roce 1311, které v Čechách a na Moravě došlo specifického výrazu v hnutí husitském, jež tu překročilo hranice církevní reformy a stalo se hnutím celonárodním. Vznikla otázka, jak hluboko zasáhla správní a finanční soustava papežství do českých poměrů, především do správního ústrojí české církve, a jaké zde měla následky. „Že zvláště pro české dějiny je to věc nadmíru důležitá“, formuloval svůj názor Krofta, „uzná každý, kdo ví, že bez důkladné znalosti církevního ústrojí našich zemí v době předhusitské nelze správně pochopit hnutí husitské, v němž vedle ideové stránky náboženské tato praktická stránka církevní je zajisté momentem nejdůležitějším. Obracelo-li se hnutí husitské s takovým důrazem proti celé tehdejší správní a finanční soustavě církevní, jest kritické, mu historikovi husitství zajisté nezbytno vědět, jaká tato soustava ve skutečnosti byla, jak se projevovala v našich zemích, jaké byly zlořády, jež se jí vytýkaly, a jak je třeba je historicky vysvětlit.“^{2/} O zodpovězení těchto a dalších otázek se pak Krofta pokusil ve své průkopnické práci *Kurie a církevní správa v zemích českých v době předhusitské*,^{3/} která dosud nebyla jako celek překonána.

Krofta v ní napřed podal výklad o vývoji české církevní ústavy od doby nejstarší až do 14. století a detailně se pak zaměřil na styky našich zemí s kurií ve dvou časově ohraničených údobích: v letech 1342–1352 — pramenný materiál mu zde poskytl úvodní svazek české ediční řady vatikánských pramenů Monumenta Bohemiae Vaticana,^{4/} a v časovém úseku 1378–1404, vymezeném pontifikáty Urbana VI. a Bonifáce IX., jejichž listiny, poslané na území českého středověkého státu, připravoval Krofta k tisku,^{5/} aniž ovšem postihl v celém rozsahu danou tematiku. Stranou tedy zůstala tři důležitá časová období, pro něž Krofta neměl k dispozici příslušný pramenný materiál, buď že byl tou dobou v rukou vydavatelů, kteří jej připravovali k tisku, nebo že dosud nebyla skončena jeho archivní heuristika. Jde o léta 1305–1342, kdy papežský centralismus pronikl s jistým zpožděním do

^{1/} K. Krofta, České bádání v archivu Vatikánském. Zprávy českého zemského archivu I, Praha 1906, s. 36.

^{2/} Ibid., s. 37–38.

^{3/} Vyšla postupně v 10. (1904), 12. (1906) a 14. (1908) ročníku Českého časopisu historického, a též jako separát.

^{4/} Acta Clementis VI., ed. L. Klicman, Pragae 1903.

^{5/} Byly vydány ve dvou svazcích v let. 1903 a 1905.

našich zemí, o období ohraničené léty 1352–1378, představující ve vývoji česko-kuriálních vztahů kritickou fází, v níž se rozhodovalo o tom, jakým směrem se tyto vztahy budou vyvíjet, a konečně o posledních jedenáct let před ukončením tzv. velkého schizmatu, kdy krize v církvi vrcholila a v Čechách se postupně formovala protipapežská viklefovská opozice.

Doufal-li původně Krofta, že se brzy dočká dalších speciálních studií, které by tyto mezery zaplnily a tím současně doplnily, rozšířily a prohloubily jeho závěry, na jejichž základě pak bude moci podat úhrnný obraz působení papežské vládní soustavy na Čechy ve 14. a na počátku 15. století,^{6/} došel v tom směru zklamání. Teprve v roce 1959, tedy čtrnáct let po jeho smrti, jsem se mohl ve své monografii *Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve třetí čtvrtině 14. století*^{7/} pokusit o rozbor dokumentů papežů Inocence VI., Urbana V. a Řehoře XI. z let 1352–1378, které zatím byly publikovány ve 2. až 4. svazku ediční řady Monument, a částečně tak doplnit práci Kroftovu. Z něho vyplynulo, že české země pronikání papežského vlivu na správu svých církevních institucí v uvedených letech nejen nezastavily, ale naopak mu umožnily další rozvinutí a uplatnění, takže se stal v životě české církve činitelem namnoze, ne ovšem výlučně, rozhodujícím. Nejnověji se pak k tématu vrátila Z. Hledíková svou pozoruhodnou, široce fundovanou studií *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*.^{8/} Vědecky přesvědčivým způsobem v ní mimo jiné ukázala, jak na počátky prosazování avignonské správní a finanční politiky v Čechách prostřednictvím provizí a expektancí, jejichž podrobný výčet a zasvěcený výklad podává, reagovaly domácí církevní kruhy a jakou úlohu v ní sehrál král Jan Lucemburský a pražský biskup Jan z Dražic, a postavila do zcela nového světla některé domněnky, které v této věci vyslovili K. Krofta a později Z. Fiala.^{9/}

Hledíková měla ovšem značně ztíženou úlohu tím, že dosud postrádáme vydání bohemikálních papežských listin z let 1305–1342, které zahrnují pontifikáty Klimenta V., Jana XXII. a Benedikta XII. a které mají v budoucnosti vytvořit tzv. prodromus edice Monument, a byla nucena čerpat příslušné údaje složitou cestou z jiných pramenných zdrojů.^{10/} Tím více je na místě její studii ocenit. Naproti tomu pro analytické zpracování třetího z výše zmíněných časových úseků, jež představují léta 1404–1415, tato ediční řada pramennou základnu již poskytuje: tou je její 6. svazek, vydaný ve dvou dílech v roce 1980 a obsahující přes tisíc papežských

^{6/} Srv. K. Krofta, Novější bádání o Husovi a hnutí husitském, ČCH 21, 1915, s. 61. Na Kroftovu práci volně navázala toliko stať J. B. Nováka, Avignonské papežství a zárodky českého odporu proti kurií, Časopis matice moravské 31, 1907, s. 219–234; jeho závěry však vyplývaly toliko ze studia jednoho decenia předhusitské doby a Novák sám připouštěl, že teprve zpracováním látky celého předhusitského období bude v té věci možno vyslovit konečný soud.

^{7/} Rozpravy ČSAV, roč. 69, seš. 10.

^{8/} ČCH 88, 1990, s. 3–33, a též jako separát.

^{9/} Srv. Z. Fiala, Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století. Sborník historický 3, 1955, s. 85.

^{10/} Viz blíže pozn. 16 citované práce.

a kuriálních dokumentů z tohoto období.^{11/} Ze složité problematiky, k jejímuž studiu tyto dokumenty poskytují bohatý materiál, chce následující skrovná stať dát odpověď na otázku, v jakém rozsahu a jakými formami se v této vrcholící fázi předhusitského období našich národních dějin uplatňoval vliv papežské kurie při obsazování a správě farních kostelů.

*

V církevní organizační struktuře předhusitských Čech zaujímají farní kostely místo zajisté z nejdůležitějších. Jejich síť pokrývala hustě celé Čechy a Moravu — odhaduje se, že obsahovala více než 3500 farních lokalit,^{12/} které byly prostřednictvím děkanátů a archidiakonátů organizačně spojeny se svými centry, arcibiskupskou konsistoří v Praze a biskupskou v Litomyšli a Olomouci. Správci jednotlivých kostelů, faráři, plebáni a vikáři, náleželi pak k těm církevním představitelům, kteří přicházeli do přímého, bezprostředního styku s širokými vrstvami obyvatelstva, což mělo značný význam zejména na venkově. Uplatňovali vůči němu svůj mnohostranný vliv a vykonávali pastorační činnost, k jejímuž předním úkolům náleželo vést lid ke zbožnosti a pečovat o jeho duchovní potřeby (každého měli naučit alespoň základní modlitby, tj. vyznání víry, desatero a otcenáš), dbát o čistotu víry, zpovídat a udílet rozhřešení, křtít, oddávat, pohřbívat atd. Farní kostely byly tedy v církevní nomenklatuře beneficii cum cura v tom nejvlastnějším slova smyslu, a byly proto vázány — ve srovnání s pestrá škálou různých tzv. sinekur, mezi nimiž patřily k nejvyhledávanějším kanonikáty katedrálních a kolegiálních kostelů — nepoměrně přísnějšími kanonickými předpisy. Tak vedle povinnosti zachovávat rezidenci, tj. setrvávat v místě působení, a obecného požadavku manželského původu se od každého faráře vyžadovala určitá suma základních znalostí (umět číst, psát, stylizovat a mít osvojeny alespoň základy latiny), musel mít předepsaný kanonický věk, musel nejpozději do jednoho roku po obdržení fary dosáhnout kněžského svěcení atd. V praxi ovšem nebyly tyto předpisy vždy dodržovány a daly se i legálně obejít vyžádáním příslušného dispensu, ale přece jen tvořily určitou zábranu pro ty, kdož usilovali o získání církevního benefícia ne jako nutného zdroje obživy, ale jen jako prostředku k dosažení jiných cílů, než byla pastorační služba.

Hustá síť farních kostelů poskytovala zároveň značné části duchovenstva, jehož počet u nás v předhusitské době stoupal, i existenční zajištění: farníci byli povinni odevzdávat ke svému kostelu předepsané desátky, kromě toho byla řada farností opatřena feudální rentou (většinou v důsledku zbožných odkazů) a pozemkovou

^{11/} Acta Innocentii VII., Gregorii XII., Alexandri V., Johannis XXIII. nec non acta concilii Constantiensis. Acta Clementis VII. et Benedicti XIII. Ed. J. Eršil, Pragae 1980.

^{12/} Z toho 2100 ve vlastních Čechách — srv. Fr. Štědrý, Počet far v době předhusitské a po Bílé Hoře. Sborník historického kroužku 21, 1920, s. 10—30.

držbou atd. Mezi jednotlivými farnostmi byly ovšem značné rozdíly: vedle bohatých, jejichž důchody leckdy převyšovaly příjmy z kanovníckých prebend, existoval nespočet farností chudých, které sotva stačily své držitele uživit. V důsledku toho, ale i z některých dalších příčin, docházelo v držení farních kostelů ke značnému pohybu. Jak dokládají konfirmační knihy pražského arcibiskupství, bylo spíše vzácností, setrval-li správce kostela delší dobu při jedné faře. Uvolnila-li se v bližším nebo vzdálenějším okolí výrazně výnosnější farnost, neváhal se zpravidla o ni ucházet. Cesta k ní nebyla ovšem vždy snadná a jednoduchá, neboť se na ní setkával s dalšími zájemci, a nemalou úlohu při tom hrály zájmy a vliv patronů kostela, ať již duchovních nebo světských, ale nejednou i různé intriky a rafinované podvody. Dokladem toho jsou četné spory o právo ke kostelu a následné soudní procesy, jejichž počet v předhusitské době prokazatelně stoupal. Setkáváme se tu nezdůvěrně s oněmi pověstnými mnohoobročníky, držícími kromě různých sinekur někdy i více farních kostelů, kterým v nich ovšem nešlo o záchranu existence nebo zlepšení hmotného základního zabezpečení, ale o rozmnožení důchodů jako základny pro dosažení svých církevně mocenských ambicí.

Záminku ke sporům zavládala celá řada různých příčin, z nichž k nejčastějším patřilo porušení některého z (relativně) přísných kánonů církevního práva, s nimiž byla držba farního kostela spojena a jeho dodržováním podmíněna. Nejednou přijal např. klerik faru, aniž měl požadovaný věk, nebo ji držel, aniž se dal do roka vysvětit, a v obou případech se nevyžádal potřebný dispens, čehož okamžitě využívali ti, kdo na takové porušení předpisů přišli a na ně upozornili, zpravidla s úmyslem delikventa z fary vystrnadit a sami se na ní usadit. Postiženému pak nezbývalo než se hájit v soudním procesu. Jednání bývalo někdy zdlouhavé a nákladné, zvláště dostalo-li se odvolání jedné ze soupeřících stran až před papežský soudní tribunál, a jeho výsledek vždy nejistý. Mohl znamenat i ztrátu farnosti a tím i existence, někdy na dlouhou řadu let.

Toto nebezpečí hrozilo i v případech, došlo-li ke zpochybnění způsobu, jímž se dotýčný klerik v držení své fary dostal, a pochopitelně potencionálně vzrostlo, když do beneficiární praxe české církve začal pronikat a později tu zdomácněl systém papežských rezervací, provizí a expektancí. Přesto se jeví, že na obsazování kostelů farních — na rozdíl od důstojenství a prebend kostelů katedrálních a kolegiálních, jež byly převážně sinekurami — měl tento systém vliv jen velmi omezený. Vyplývá to jak z nejnovější práce Hledíkové, tak z některých dílčích poznatků Kroftových (který ovšem věnoval farním kostelům jen okrajovou pozornost). Sám jsem pak ve své výše citované studii o česko-kuriálních správních vztazích ve 3. čtvrtině 14. století konstatoval, že v tomto období bylo papežskou provizí, habilitací, surrogací, konfirmací nebo některým druhem expektancí dotčeno toliko necelých 70 českých a moravských farností z celkového počtu circa 3500 farních lokalit,^{13/} což se jeví být zanedbatelným. A prakticky týž obraz nám poskytuje sledované období 1404—1415, jež předcházelo výbuchu husitské revoluce: v české

^{13/} Srv. J. Eršil, Správní a finanční vztahy, s. 78—84.

edici vatikánských pramenů jsem zjistil pouhých 56 případů, kdy papežská kurie zasáhla některým způsobem do správy farních kostelů v českých zemích. Na některé z nich se podíváme podrobněji.

Již před polovinou 14. století se stávalo, že klerik, řádně prezentovaný k některému obročí příslušným patronem a ustanovený svým ordinářem, tedy auctoritate ordinaria, byl po čase tohoto obročí zbaven, protože se dodatečně ukázalo, že právo na jeho obsazení měl po smrti nebo rezignaci dosavadního držitele na základě některého ze svých rezervačních dekretů papež. Aby se tomuto nebezpečí vyhnuli, počali se klerici obracet na kurii s žádostí o stvrzení svého právního poměru k obročí, jehož držiteli se stali, a to i pro případ, jestliže toto obročí podléhalo papežským rezervačním výnosům. Papež těmto žádostem zpravidla ochotně vyhověl, neboť mu z nich plynul nemalý finanční zisk. V jeho konfirmační listině se napřed uvádí, jakým způsobem se dotyčný v držení svého beneficium dostal, a jeho pochybnosti, zda v době, kdy je přijal, nebylo snad toto beneficium rezervováno kurií. V případě, že se jednalo o kostel farní, zní ustálená forma listiny takto: „*Cum autem, sicut tua petitio subiungebat, tu dubites, quod ecclesia ipsa tempore collationis et provisionis predictarum fuerit dispositioni apostolice reservata teque posse propterea super ipsa imposterum molestari ...*“. V jejím závěru pak papež projevuje ochotu být klerikově žádosti příznivě nakloněn a ze své moci — auctoritate apostolica — prohlašuje jeho právní poměr k faře za kanonický: „*Nos, tuis in hac parte supplicationibus inclinati, volumus et ... tibi ... concedimus, quod acceptatio et provisio predictae de ecclesia ipsa ... tibi facte ... a data presencium ... valeant ..., ac si de dicta ecclesia nulla per nos reservatio facta foret.*“

U nás se s tímto druhem papežské konfirmace farního kostela setkáváme po prvé v prosinci 1358, kdy papež Inocenc VI. potvrdil Lvovi Dresnicerovi držení fary v Teplé, k níž byl před čtyřmi roky řádně ustanoven svým kolátorem.^{14/} Do konce avignonské doby (1378) si nicméně podobnou konfirmaci vyžádali toliko čtyři klerici — týkala se farních kostelů sv. Jakuba a sv. Petra v Brně, v Netolicích a Újezdu.^{15/} Ukazuje se tedy, že papežské rezervace a systém provizí a expektancí farní klérus — na rozdíl od držitelů různých sinekur — prakticky až dotud neohrožovaly.

Nelze zatím povědět, jak se v tom směru u nás vyvinula situace za následujících pontifikátů Urbana VI. (1378–1389) a Bonifáce IX. (1389–1404), neboť jejich dokumenty nebyly dosud z tohoto zorného úhlu studovány. Jisté je, že se tyto konfirmace mezi jejich listinami objevují, stejně jako za jejich nástupců v letech 1404–1415, kdy však jejich úhrnný počet — pokud jde o farní kostely — je opět velice nízký. Zjišťujeme však, že v jejich struktuře došlo k určité změně.

Většina kleriků, která se v těchto letech o uvedený druh konfirmací ucházela, přijala svou farnost — když se předtím uprázdnila smrtí nebo rezignací dosavadní-

^{14/} MBV II, čís. 874.

^{15/} MBV III, čís. 393, 935 a IV, čís. 675, 1242.

ho držitele „extra curiam“ — běžnou kanonickou cestou z rukou kolátora, tedy auctoritate ordinaria; konkrétně šlo o fary v Malesicích, Horšově, Odoleně Vodě, Poleni, Troskotovicích, Murech, Nepomuku, Zborovech, Rokytné a Litobratřicích.^{16/} Stejnou cestou, tj. prostřednictvím kolátorů po předchozí prezentaci příslušného patrona, se dostaly k novým držitelům fary v Netíně a Heřmani, kteří je získali směnou za své předchozí beneficium,^{17/} kdežto faráři v Týnci a Radotíně obdrželi svá farní obročí na základě papežské expektance de beneficio ecclesiastico cum vel sine cura; ale ani v tomto případě si nebyli legitimitou svého právního vztahu k takto získané faře jisti, a obrátili se proto raději na papeže.^{18/} Jak vyplývá z ustáleného znění papežovy odpovědi — vlastní supliky se, jak známo, v papežských registrech doby velkého schismatu ve vatikánském archivu nedochovaly —, jako důvod nejistoty pravoplatnosti způsobu nabytého vztahu k dotyčné farnosti již neuvádějí papežské rezervační dekry, ale petent sám zpochybňuje tento vztah tím, že jej označuje — aniž uvádí konkrétní důvod — za nepostačující. Tím z hlediska kanonického práva zůstávala fara teoreticky neobsazena, a papež proto pověřuje některé církevní hodnostáře, aby ji dotyčnému petentu z moci papežské (auctoritate apostolica) udělili: „*Cum autem ... idem XY dubitet collacionem et presentacionem huiusmodi ... ex certis causis viribus non subsistere et, sicut accepimus, dicta ecclesia ... adhuc vacare noscatur, nos volentes prefato XY ... gratiam facere specialem, discrecioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus predictam ecclesiam ... eidem XY ... auctoritate nostra conferre et assignare curetis ...*“. Z listiny původně konfirmačního charakteru se tak fakticky stala listina provizní.

Spíše jen výjimečně se někdy dozvídáme o důvodu, proč považoval suplikant svůj právní vztah k získané faře z hlediska církevních předpisů za dubitní. Tak Jan Hankův z Hradce Králové, ač držel kromě dalších beneficí i faru sv. Martina ve zdi na Starém Městě pražském, přijal od antiochejského patriarchy a administrátora olomouckého biskupství Václava Králíka z Buřenic, vybaveného papežem právem rezervovat jednorázově určitému počtu kleriků po beneficium jakékoli kolatury v olomoucké diecézi,^{19/} další faru ve Žďáru nad Sázavou, náležející ke kolatuře opata a konventu tamního cisterciáckého kláštera. Zádrhel spočíval v tom, že žďárský farní kostel sice náležel do olomoucké diecéze, avšak klášter do diecéze pražské, a tak, jak se praví ustáleným slovním obratem v listině papeže Jana XXIII. z 22. listopadu 1413, „propterea et ex certis aliis causis idem Johannes dubitet acceptacionem et provisionem predictas viribus non subsistere.“^{20/} Načež následoval obvyklý příkaz třem exekutorům, aby Janovi Hankovu udělili tuto faru z moci papežské. Ani ten však jej neuchránil od sporu se žďárským opatem a konventem

^{16/} MBV VI, čís. 188, 298, 299, 492, 493, 541, 718, 734, 796, 797.

^{17/} MBV VI, čís. 158, 517.

^{18/} MBV VI, čís. 15, 678.

^{19/} *reservandi donacioni tue ... quatuordecim beneficia ecclesiastica cum vel sine cura pro totidem personis ydoneis ad hoc per eum eligendis ad cuiuscunque civitatis et diocesis Olomucensis collacionem ... pertinencia.*

^{20/} MBV VI, čís. 884.

— přičemž nelze vyloučit, že počátek tohoto sporu spadá již do doby před vydáním této papežské listiny, jež mu měla pomoci soud vyhrát —, kteří z titulu svého kolačnického práva ustanovili ke žďárské faře řeholního bratra Mikuláše. Sporná záležitost se nakonec dostala až před papežský soudní tribunál, kde byla svěřena zkušenému auditoru Vavřincovi Sachse. O průběhu sporu blíže informováni nejsme. Avšak 9. března 1414 se papež obrátil na auditora Vavřince s příkazem, aby v případě, že žádná ze soudících se stran neprokáže na žďárskou faru jednoznačně svůj nárok, udělil tento kostel z papežské moci Janu Hankovu.^{21/} Jde o další v té době již slovně ustálený a značně rozšířený typ papežských písemností, pro něž bylo soudobou papežskou kanceláří užíváno označení „*Si neutri*“.

Soudní projednávání složitých a často nepřehledných sporů, v nichž jedna strana, dokazujíc pomocí svědeckých výpovědí, předloženého písemného materiálu a výkladu kanonických regulí své právo, popírala zároveň právo strany protivné, se někdy protáhlo na delší dobu, aniž se některé ze stran podařilo své nároky jednoznačně prokázat. V případě, že se jednalo o některé beneficium — my zde máme na mysli především farní kostel —, začali se proto klerici obracet na papeže s žádostí, aby jim sporné beneficium udělil z vlastní moci. V listině, kterou papež jejich žádosti vyhovuje a která je zpravidla adresována auditoru, jež papež projednáváním sporného případu pověřil, je napřed vylíčeno jádro sporu a jeho dosavadní průběh, načež je v závěru listiny, v její dispositivní části, vysloven příkaz, aby v případě, že auditor shledá, že žádná ze soudících se stran nemá na sporné beneficium prokazatelné právo, udělil toto beneficium suplikantu.^{22/}

U nás se papežské provizní listiny „*Si neutri*“ objevily, pokud vím, někdy v poslední čtvrtině 14. století a došly tu postupně rozšíření, což souvisí se vzrůstajícím počtem sporných záležitostí. Vedle zmíněného Jana Hankova se v letech 1404–1415 pokoušelo tímto způsobem dosáhnout farního kostela, o nějž vedli u papežského soudního dvora spor, ještě osm dalších kleriků — daleko častěji se spory týkaly různých sinekur —, který se vztahoval na kostely sv. Martina ve zdi v Praze, v Pozořicích, Pálečku, Všech svatých na Starém Brně, Bánově, Libeznici, Svémyslicích a Strážově.^{23/}

Zmínili jsme se již, že sporné procesy se někdy značně protáhly, takže se stávalo, že jedna ze soudících se stran zatím zemřela, nebo od dalšího vedení pře ustoupila, protože neunesla její značné finanční náklady. V takových případech papež obvykle přenesl veškeré právo, které zemřelá nebo rezignovavší strana hájila a jež se jí během dosavadního řízení podařilo prokázat, buď na jejího protivníka — ve zdůvodnění tohoto kroku se zpravidla ustáleným slovním obratem uvádí: *ne sibi in causa huiusmodi novus adversarius surrogetur*, nebo na osobu třetí, která pak na místě zemřelého nebo odstoupivšího ve sporu pokračovala. Tyto tzv. surrogace

^{21/} MBV VI, čís. 923.

^{22/} *discrecioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus, si per eventum litis huiusmodi tibi constiterit neutrum eorumdem litigantium in eadem ecclesia vel ad illam ius habere, predictam ecclesiam ... eidem XY auctoritate nostra conferre et assignare procures.*

^{23/} MBV VI, čís. 11, 213, 458, 495, 791, 919, 926, 1070.

jsou u nás doloženy už na počátku 2. poloviny 14. století^{24/} a jejich počet rovněž stoupal. Pokud jde o farní kostely a nás zajímavější období 1404–1415, setkáváme se s nimi při sledování soudních procesů, v nichž čeští a moravští klerici hleděli obhájit své právo k farám v Častrově, Jakubově, Pravlově, Řisutech, Vodňanech, Hostíně, Skapcích, Domažlicích, Pálečku, Markvarticích a Opočně.^{25/}

Za bližší zmínku stojí především spor o faru v Pálečku u Slaného, v němž bylo použito obou výše uvedených druhů papežských písemností.

Farní kostel v Pálečku měl dva patrony, kteří se v uplatňování svého práva střídali: duchovního, jímž byl opat benediktinského kláštera v Břevnově, a světského představovaného dvěma nižšími feudály. Když roku 1406 zemřel farář Mořic, prezentoval břevnovský opat Diviš k uprázdněné faře klerika pražské diecéze Bartoloměje jinak Bartoše z Příbrami,^{26/} který pak faru přes rok spravoval, aniž se dal mezitím vysvětit na kněze nebo si vyžádal nezbytný dispens. Zřejmě z obavy, že ztrátou fary by mohl přijít o existenci, se urychleně snažil se souhlasem opata Diviše směniti tuto faru s Janem řečeným Calvus za oltář sv. Petra „*Domine quo vadis*“ ve vyšehradském kostele. Této směně se však postavili na odpor zmínění laičtí patroni Jan Oldřichův ze Stradonic a Petr Zubák z Čeradice, kteří považovali v důsledku Bartolomějova přestupku ve smyslu kanonických regulí faru za uprázdněnou, a protože byla nyní na nich řada, prezentovali k ní kněze Alberta řečeného Aleš ze Psinic, ministra kostela P. Marie před Týnem na Starém Městě. Došlo k soudu, napřed před generálním vikářem pražského arcibiskupství Adamem z Nežetic a později jeho nástupcem Janem Kbelem, který 11. května 1407 směnu beneficií mezi Bartolomějem a Janem řeč. Calvus schválil.^{27/} Proti tomuto jeho rozhodnutí podal Albert ze Psinic odvolání k papežskému soudu, kde byl Řehořem XII. pověřen šetřením sporu auditor Tomáš de Amelia. Zdejších zvyklostí zřejmě znalý nebo o nich poučený Albert si ještě v průběhu soudního jednání v září 1409 vymohl na Řehořově nástupci papeži Alexandru V. nám známou listinu „*Si neutri*“, tj. mandát příkazující jmenovanému auditoru, aby v případě, že ani jedna strana neprokáže k faře v Pálečku jednoznačně právo, byla auctoritate apostolica udělena Albertovi. Protože Alexander V. zemřel dříve, než byla tato listina jeho kanceláří vyexpedována, potvrdil později její platnost Alexandrův nástupce Jan XXIII.^{28/} Mezitím však auditor Tomáš přisoudil spornou faru Bartoloměji, proti čemuž podal Albert nové odvolání, které bylo postoupeno auditoru Jeronýmovi Seidenberkovi. Během odvolacího řízení ale Bartoloměj od soudu odstoupil — táhl se již několik let, načež veškeré jeho právo k výše jmenovanému kostelu jím u soudu obhajované bylo v březnu 1411 nám známou surrogací papežem přeneseno na Jana řeč. Calvus.^{29/} Ten faru v Pálečku nakonec vysoudil, ale dlouho si ji nepodržel.

^{24/} Viz J. Eršil, Správní a finanční vztahy, s. 54–56.

^{25/} MBV VI, čís. 14, 70, 81, 168, 179, 189, 190, 226, 518, 765, 880, 1010.

^{26/} Libri confirmationum VI, ed. J. Emler, s. 177–178.

^{27/} Ibid., ed. J. Emler, s. 209–210. Viz též Tomek, Dějepis města Prahy V, 2. vyd., s. 190.

^{28/} MBV VI, čís. 458.

^{29/} MBV VI, čís. 518.

Ve shodě s duchem doby, kdy se církevní beneficia stávala pro určitou část kleru předmětem licitace a spekulace, ji v srpnu 1415 se souhlasem patronů směnili za kostel sv. Pankráce poblíž Vyšehradu.^{30/}

Neméně komplikovaný spor byl veden o faru v Markvarticích u Mnichova Hradiště, když se uprázdnila smrtí Petra z Valečova. Patronem Janem Křineckým byl k ní prezentován a arcibiskupským vikářem Janem Kbelem ustanoven kněz Hašek z Potštejna, své nároky na ni však ohlásil i vikář pražského kostela Mikuláš Pelhřim, který faru jednoduše okupoval. Spor skončil u papežského soudu, kde byl Řehořem XII. svěřen auditoru Jakubovi de Camplo, pokračoval za Alexandra V. a protáhl se i do pontifikátu Jana XXIII., kdy Hašek z Potštejna zemřel. Papež poté přenesl v únoru 1413 „*motu proprio*“ Haškem obhajované právo na kostel formou surrogace na svého kaplana z řádu augustiniánů – poustevníku Václava z Mýta.^{31/} To mu však nezabránilo v tom, aby se o pět měsíců později, v červenci 1413, neobrátil na trojici exekutorů s příkazem udělit tuto faru knězi pražské diecéze Petrovi Machovu z Přešimas, který se hned zavázal zaplatit papežské komoře obvyklou anátu.^{32/} Tím ale další zmínky o tomto kleriku v pramenech mizejí. Naopak v září téhož roku slibuje zaplatit anátu z uvedené fary výše jmenovaný Václav z Mýta, který se o čtrnáct dní později, 7. října, připomíná v obligační listině seeského opata Gerarda jako markvartický farář.^{33/} Poté však i jeho jméno z papežských dokumentů mizí. Zato se z jiné listiny Jana XXIII., nesoucí datum 20. října 1413, dozvídáme, že markvartickou faru udělil po smrti Haška z Potštejna pražský arcibiskup Albík kleriku pražské diecéze Martinovi z Nemyčevsi, ač byl tento klerik pro jakýsi svůj dluh stížen exkomunikací. Tato okolnost se stala záminkou knězi Václavovi ze Stráže, aby se pokusil Martina z fary vystrnadit. Obžaloval jej proto u pražského oficiála a ten mu faru skutečně přiřkl. Martin se proti oficiálově rozsudku odvolal, ale ještě než bylo odvolací řízení uzavřeno, Václav ze Stráže zemřel. Tím sice Martinovi odpadl protivník, ale zůstal tu trest exkomunikace, o jehož prominutí byl Martin nucen požádat. Papež jeho žádosti vyhověl, a to právnickým postupem, který je označován jako tzv. *habilitace*.^{34/} mandátem daným proboštu pražského kostela napřed jeho přestupek proti kanonickým zákonům anuloval a zároveň jej vyzval, aby se markvartické fary vzdal; vzápětí na něj jinou svou listinou téhož data přenesl formou surrogace veškeré právo, které k této faře uplatňoval před svou smrtí Václav ze Stráže, a nakonec mu dotyčný kostel auctoritate apostolica udělil.^{35/} Zda se Martin z Nemyčevsi v jeho držení skutečně dostal, nás už prameny nezpravují.

^{30/} Libri confirmationum VII, ed. J. Emler, s. 170.

^{31/} *ne dictam ecclesiam ab aliquo illicite detineri contingat, si lis huiusmodi legitimo careat defensore, qui tueatur eandem* praví se ustáleným slovním obratem jako zdůvodnění papežova kroku (MBV VI, čís. 765).

^{32/} MBV VI, čís. 839–840. O anátách nejnověji Z. Hledíková v citované práci, s. 8–10.

^{33/} MBV VI, čís. 858 a 872.

^{34/} O ní blíže J. Eršil, *Správní a finanční vztahy*, s. 79–80.

^{35/} MBV VI, čís. 879, 880.

Oba výše popsané případy nám dávají nahlédnout do složitých vztahů v oblasti parochiální správy u nás na konci předhusitské doby a zároveň ukazují formy, jimiž do této správy prolínal vliv papežské kurie. Ten se ovšem neuplatňoval pouze na poli soudnictví. Papežové této doby nadále neváhali užívat svého práva, jež jim vyplývalo z rezervačních dekretů, a obsazovat auctoritate apostolica farní kostely, jež se uprázdnily smrtí nebo rezignací dosavadního držitele „*apud sedem apostolicam*“, nebo byl-li tento držitel v určitém služebním vztahu ke kurii – touto cestou se v letech 1404–1415 dostaly do rukou nových správců kostela fary v Křakově, Rousínovci, Brozanech, Dubu, Pravlově, Újezdu pod Petřínem, Volyni, Zborovech, Řisutech, Dobřichovicích a Líbeznici.^{36/} Jindy jim k tomu poskytl příležitost různá porušení kanonických předpisů při běžném výkonu domácí parochiální správy, na něž byli upozorněni, případně i jiné okolnosti, které však někdy nejsou z listiny vždy na první pohled patrné a budou muset být ještě zkoumány v širších souvislostech; týkají se farností v Kostelci, Kojetíně, Němčicích, sv. Jakuba na brněnském hradě, Kozlech, Skramníkách, Rouchovanech, Bohdanci, Jimramově, Hlavici, Rudíkově, Kostelní Myslové a Boroticích.^{37/}

Alespoň stručně je třeba se ještě zmínit o tzv. inkorporacích, kdy papež přivtělil některému klášteru, který se ocitl – alespoň podle jeho tvrzení – v hospodářské tísní, jeden nebo více farních kostelů, jejichž důchody, po odečtení částky, jež měla být ponechána farářům, měly tomuto klášteru pomoci vybřednout z nesnází. Většinou se jednalo o fary, vůči nimž klášter uplatňoval patronátní právo. V letech 1404–1415 získal touto cestou klášter v Plasech faru v Kralovicích, zdárský klášter farní kostely ve Žďáru a v Blučině, špitál sv. Františka konec mosta v Praze faru sv. Petra na Poříčí a klášter oslavanský farností v Rudíkově a Troskovicích.^{38/}

Z uvedeného je tedy patrné, že v námi sledovaném období se nepřestávaly prosazovat různé formy papežského vlivu na parochiální správu českých zemí, ale jejich rozsah zůstával omezený a nemohl mít v českém životě následky v rozměrech, jež se jim někdy připisují. Bude ovšem třeba podrobit ještě kritické analýze ostatní dochovaný kuriální materiál z tohoto období, vydaný v 6. díle vatikánských Monument, která zahrne celou oblast církevní správy a umožní tak přistoupit k sumarizujícím závěrům.

^{36/} MBV VI, čís. 6, 82, 86, 163, 269, 270, 282, 310, 749, 830, 844.

^{37/} MBV VI, čís. 5, 7, 31, 192, 264, 287, 288, 312, 684, 951, 1033, 1048, 1076.

^{38/} MBV VI, čís. 795, 816, 829, 837.

JAROSLAV ERŠIL

Die Kurie und die Besetzung der böhmischen Kirchsprengel

ZUSAMMENFASSUNG

Seit dem Beginn des 13. Jh., als die böhmische Kirche einen entscheidenden Kampf für eine Emanzipation ihrer Güter und Rechte von der weltlichen Macht unternahm, begann die päpstliche Kurie ein wachsendes Interesse um die böhmischen Länder zum Ausdruck zu bringen. Trotzdem kann aber über einen direkten, unmittelbaren Einfluß der Kurie auf die Verwaltung der einheimischen Kirche bis zum 1. Viertel des 14. Jh. nicht gesprochen werden. Diesen brachte erst das Verwaltungs- und Finanzsystem des Avignonesischen Papsttums mit sich, das in einer schrittweisen Unterdrückung der bisher freien Wahlen der Erzbischöfe, Bischöfe und Äbte durch ihre Kapitel und Konvente und in einer Einschränkung der Rechte der Ordinare und ordentlichen Kollatoren von niederen Benefizien zu Gunsten der Kurie bestand und zwar mittels eines durchdachten Systemes von Reservationen, Provisionen und Exspektanzen. Wie aus den bisherigen Forschungsergebnissen hervorgeht, die zum Jahrhundertbeginn von K. Krofta eröffnet wurden und die später besonders von J. B. Novák und neustens von J. Eršil und Z. Hledíková fortgesetzt wurden, benützte die Kurie dieses System besonders bei der Besetzung verschiedener Würden und Präbenden der Dom- und Kollegiatkirchen, die überwiegend Benefizien ohne Seelsorge, d. h. Sinekuren waren.

Die vorliegende Studie, legt dem entgegen, auf der Grundlage der in den Monumenta Bohemiae Vaticana, B. 6, publizierten Quellen dar, daß sich das angeführte päpstliche Verwaltungssystem gegen die Pfarrkirchen, die im eigentlichsten Sinne des Wortes beneficii cum cura waren und deshalb auch an unverhältnismäßig strengere kanonische Normen gebunden waren, nur sporadisch durchsetzte. Im untersuchten Zeitabschnitt von 1404 bis 1415, wurden von zirka 3500 Kirchsprengel in Böhmen und Mähren nur 56 vom Papst selbst besetzt, wobei in der Mehrheit der Fälle der einheimische Klerus dazu eine Anregung gab. Nicht selten waren es Berufungen zum päpstlichen Gericht in den unübersichtlichen und komplizierten Streitigkeiten der Bewerber um eine vakante Pfarre, in anderen Fällen wollten die Kleriker so ihr Rechtsverhältnis zur Kirche sichern, das aus verschiedenen Gründen bezweifelt werden konnte und so zum Verlust der Pfarrkirche und der Existenz führte. Bekannt sind auch Einzelfälle der Inkorporation einer oder mehrerer Pfarren durch den Papst auf Ansuchen eines Klosters, mit der Begründung diesem aus seiner bedrängten Wirtschaftslage zu helfen. Die Päpste selbst zögerten aber nicht, ihre aus den Reservationsdekreten hervorgehenden Rechte anzuwenden und besetzten die Pfarren auctoritate apostolica in den Fällen, in welchen sie durch Tod oder Resignation des bisherigen Amtsträgers apud sedem apostolicam frei wurden oder wenn sich dieser in einer gewissen Beziehung zum päpstlichen Stuhl befand. Aus dem Angeführten ist ersichtlich, daß sich zwar im untersuchten Zeitabschnitt (1404—1415) verschiedene Formen des päpstlichen Einflusses auf die Verwaltung der Pfarrbezirke durchsetzten, daß ihr Umfang aber beschränkt blieb und im böhmischen Kirchen- und Gesellschaftsleben nicht die Folgen haben konnte, die ihm mitunter zugeschrieben werden.

PRAŽSKÁ UNIVERZITNÍ KOLEJ VŠECH SVATÝCH

MICHAL SVATOŠ

Pražská univerzitní kolej Všeoh svatých uniká poněkud historickému zájmu posledních desetiletí, i když se jedná o druhou nejstarší a největší kolej předhusitského období.^{1/} Zpravidla bývá uváděna v souvislosti se zakladatelským dílem císaře Karla IV., který byl i jejím fundátorem, a obvykle se konstatuje, že o její existenci máme jen sporadické zprávy.^{2/} A je právě zásluhou jubilatovou, že poukázal na význam obou karlovských kolejních fundací pro dějiny teologického studia na pražském obecném učení,^{3/} protože to bylo základním rysem koleje Všeoh svatých, odlišujícím ji od ostatních pražských kolejních zařízení prvního století existence univerzity.

Počátky koleje Všeoh svatých jsou bezprostředně spojeny se vznikem první profesorské koleje, s pražským Karolinem. Ve stejný den, jenž nese zakládací listina Karlovy koleje,^{4/} vydává císař další privilegium pro univerzitu.^{5/} Písemnost je vystavena z Karlova titulu českého krále za početné účasti světských a církevních svědků, mezi nimiž byli i říšští kurfiřti saský vévoda Rudolf a braniborský markrabí

^{1/} Základní literatura je podchycena M. Melanovou — M. Svatošem, Bibliografie k dějinám pražské univerzity do roku 1622. Praha 1979, zvl. str. 81—84. Jediným monografickým zpracováním osudů koleje a především jejího sídla je studie K. Hilberta — K. Chytila, Dům Andělské koleje na Starém Města (Č. p. 16-I „U staré koleje“). Zprávy památkového sboru hl. města Prahy 4, 1912, s. 39—48 a tamtéž 5, 1913, s. 65—125 (zvl. otisk Praha 1913, 61 s.) a brožura K. Bělohrávka, Románské zbytky bývalé koleje Všeoh svatých. Praha b.d. Nejnověji se jí věnoval V. Bartůněk, Stručné dějiny kolegiální kapituly a královské kaple Všeoh svatých na Pražském hradě. Praha 1979, zvl. s. 6—13.

^{2/} Za všechny uvedme zakladatelské dílo univerzitní historiografie V. V. Tomka, Děje university pražské. Praha 1849, s. 49—51.

^{3/} J. Kadlec, Přehled církevních dějin českých I. Praha 1977, s. 110—112.

^{4/} Listina z 30. června 1366 Archivu Univerzity Karlovy (dále jen AUK), sign. I/7. Regesty všech listin univerzitního archivu přináší K. Kučera — M. Truc, Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech. Praha 1961, s. 83—99, zde s. 83.

^{5/} Tamtéž, sign. I/8. Vydána byla v univerzitním diplomatáři Codex diplomaticus almae Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis. In: Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis II. Praeae 1834, s. 236—240, č. VI (dále jen MHUP). I když byly kolejní listiny vydány nověji J. Teigem, Základy starého místopisu pražského. Staré Město pražské II. Praha 1915, s. 181—194, citován bude pro svou úplnost univerzitní diplomatář nebo pro písemnosti po roce 1410 Průvodce po univerzitním archivu.

Ota, pražský arcibiskup s dalšími církevními hodnostáři českých zemí a říše a zástupci české nobility Boreš z Rýzemburka, Jan z Vartemberka a královský komoří Těma z Koldic, kteří měli sankcionovat královo závažné rozhodnutí, pro něž dosud nebyl v celé střední Evropě precedens. Panovník jednoznačně navázal na zakládací akt karolinské koleje, jímž nejen určil smysl fundace, počet kolegiátů, ale i její sídlo a hmotné zabezpečení. A právě v tomto bodě navazuje nová kolej na karolinskou fundaci, když stanovuje, aby mistři a studenti (sic)^{6/} Karlovy koleje obsazovali kanovnická místa a prebendy královské kaple Všech svatých na Pražském hradě. Listina mluví o tom, že se to má dít postupným uvolňováním jednotlivých beneficí tak, že uprázdněný kanonikát má být obsazen seniorem z řad karolinských kolegiátů (opět se uvádí „de numero magistrorum et studencium“) na základě prezentace českého krále. Výjimku tvoří pouze úřady kapitulního probošta a děkana, které nemusí být obsazovány pražskými profesory.

Kolegiátům je dán stejně jako v případě Karolina vlastní dům, kdysi patřící kanovníkovi pražského metropolitního kostela Bohutovi,^{7/} umístěný proti dvoru faráře kostela sv. Mikuláše na Malé Straně. Zakladatel, veden snahou, aby členové koleje byli vázáni především svými učitelskými, a ne církevními úřady, stanovuje dále, aby se s výjimkou velkých mší ve všední dny, neděli a svátečních dní nemuseli zúčastňovat bohoslužeb a mohli se plně věnovat studijním a učitelským povinnostem. Již V. V. Tomek,^{8/} hledaje první kolejní sídlo, nadhodil možnost, kterou pak sdílela i část novější literatury,^{9/} že v listině došlo k písařské chybě a kolej měla být od svého počátku na stejnojmenném místě Starého Města pražského, tedy na Kůrném trhu proti staroměstskému svatomikulášskému kostelu. Domněnku podpořila skutečnost, že od osmdesátých let 14. století zde kolej skutečně našla své sídlo, v němž přetrvala až do 18. století, kdy byla univerzitou prodána do soukromých rukou.^{10/} Důkladný rozbor dochovaných listin však ukázal, že přes všechny neuvěřitelné shody se kolej přestěhovala do nového sídla blíž univerzitnímu centru až mezi lety 1380 a 1381, když předtím byl dům prokazatelně majetkem známého králova kancléře a olomouckého biskupa Jana ze Středy.^{11/}

Jestliže papež, v našem případě avignonský Urban V., z jehož kanceláře vyšla početná řada univerzitních privilegií, dal beze všeho souhlas k založení Karolina,^{12/}

^{6/} Neven z pozdějších osudů koleje, ale i z listinného materiálu vystaveného vzápětí po založení obou kolejí víme, že byly určeny pouze pro mistry — již od roku 1367 (AUK, sign. I/11) se naše kolej označuje jako „nostro collegio magistrorum in Praga“.

^{7/} Jednalo se zjevně o kouřimského arcijáhna, biskupova a později arcibiskupova kancléře Bohutu, o němž máme zprávy z let 1322 až 1351 (V. V. Tomek, Dějepis města Prahy 5. Praha 1881, s. 121), protože ten jediný je znám pouze křestním jménem (další ze stejnojmenných kanovníků pražské katedrály vystupuje s přídomkem z Pardubic nebo Hostyně).

^{8/} V. V. Tomek, Děje, s. 50.

^{9/} A. Kubiček — A. Petráňová — J. Petráň, Karolinum a historické koleje University Karlovy v Praze. Praha 1961, s. 49—52.

^{10/} J. Teige, Základy, s. 182—183 (roh dnešních ulic Platnéřské a U radnice).

^{11/} Důkazy jsem snesl ve studii Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV. (1347—1378). Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále jen HUCP) 18/2, 1978, s. 20—21.

^{12/} AUK, sign. I/10 (K. Kučera — M. Truc, Průvodce, s. 83).

v případě naší koleje potvrdil Karlovu zakládací listinu s výjimkou ustanovení o přísaze kapitulního děkana, která ho zavazovala přijímat nadále do kapituly pouze univerzitní mistry, a o učitelských povinnostech kanovníků, nadřazených liturgickým závazkům. Přesto vyšel Karlovu přání vstříc a určil tato ustanovení v nezměněné podobě, ale z titulu svého vlastního úřadu.^{13/} Poslední z dokumentů zakladatelské éry koleje, vydaný opět císařem z české královské moci, pamatuje na případ zjevně vyvolaný skutečností, kdy panovník není v zemi, a nařizuje, aby za nepřítomnosti českého krále jmenoval k prebendám královské kaple Všech svatých na Pražském hradě mistry Karlovy koleje osobně správce českého království.^{14/}

Přestože statuta koleje Všech svatých nejsou dochována (jejich existenci však dokládají zcela přesvědčivě zmínky z 15. a 16. století), je velmi pravděpodobné, že se přespříliš nelišila od karolinských. Přes uvedenou nejasnost o účelu koleje, která padá zjevně na vrub neznalosti kolejní instituce v královské kanceláři nebo snad dokonce v králově okolí, je jisté, že šlo o typickou mistrovskou kolej, v níž studenti našli místo jen jako sluhové (famulové) pánů kolegiátů. Podle základního ustanovení Karlovy koleje byla určena pro mistry artistické fakulty, z nichž dva měli dále pokračovat ve studiu teologie. Nadto karolinská statuta, jejichž definitivní redakce vznikla až v průběhu 14. století po přestěhování na nynější místo, upřesňují způsob obsazování uprázdněných kanovnických míst v hradní kapitule tak, že nařizují, aby shromáždění všech přítomných kolegiátů vybralo ze svého středu seniora (rozumí se „služebně“ nejstaršího člena), který má být představen českému králi nebo v jeho nepřítomnosti regentovi země, a ten prezentuje vybraného mistra děkanovi kapituly, jenž provede vlastní investuru uvolněného kanonikátu. Z tohoto pramene také víme, že obvyklý název koleje byl „Collegium Omnium sanctorum“, později rovněž „Collegium Angelorum“ neboli „Andělská kolej“, který převažoval po celé 16. století, když byla přerušena přímá vazba k hradní kapitule.

Pokud jde o samotnou kapitolu Všech svatých, byla založena Karlem IV. ještě jako moravským markrabětem roku 1339 se souhlasem pražského biskupa, který stejně jako mladý panovník měl na mysli obdobné spojení paláce francouzských králů a slavné Sainte Chapelle.^{15/} Její význam podtrhla ještě gotická přestavba Petra Parláře z let 1370 až 1378, která jí vtiskla onu slavnostní podobu, umocněnou později rozšířením stavby v jagellonském období, která z původní soukromé panovnické kaple učinila jednu z nejvýznamnějších svatyní metropolitního města.^{16/}

Hradní kapitolu tvořil sbor jedenácti kanovníků a deseti kněží, služebníků kostela, jimž stál na čele probošt, jmenovaný spolu s kanovníky samotným zakladatelem, a po Karlově smrti jeho nástupci na českém trůně. Jedinou volenou funkci představoval kapitulní děkan, který byl vybírán z řad prebendářů bez panovníkova

^{13/} Tamtéž, sign. I/9 z 15. prosince 1366 (MHUP II, s. 243—247, č. VIII).

^{14/} Tamtéž, sign. I/12 z 23. července 1367 (MHUP II, s. 250—252, č. X).

^{15/} Přehled nejstaršího vývoje kaple podává V. Bartůněk, Stručné dějiny, s. 6—10. Naposledy pak Z. Hledíková, Fundace českých králů ve 14. století. Sborník historický 28, 1982, s. 9—10.

^{16/} J. Vančura, Hradčany, Pražský hrad. Praha 1976, s. 174—176.

zásahu. Děkan také řídil chod kapituly, analogicky s obdobnou funkcí kolejniho probošta. Jaký však byl poměr jednotlivých představitelů kapituly a koleje, lze se při absenci statutárních předpisů jen dohadovat.

Václavova doba pak vedle panovnické konfirmace zakladatelovy listiny o poměru karolinských kolegiátů ke kanonikátům Všech svatých, která bezprostředně navázala na královo přenesení Karlovy koleje do dnešní budovy na Ovocném trhu v roce 1383,^{17/} přinesla závažné posílení autority děkana kapituly Všech svatých. Ve stejném roce totiž papež Urban VI. rozšířil pražská univerzitní privilegia o právo tzv. konservatoria, které bylo obvykle propůjčováno jen nejvýznamnějším církevním institucím.^{18/} Papež stanovil, aby se probošt mohučské a děkan vratislavské katedrály spolu s děkanem pražské hradní kapituly Všech svatých stali na dvacet let ochránci (konservátory práv) pražského obecného učení a jeho příslušníků. Úřad, který měl obzvláštní význam při sporech univerzitních členů s mimouniverzitním prostředím, získal v osobě pražského děkana Všech svatých oproti vzdálenějším církevním hodnostářům na vážnosti svým spojením s hlavním říšským městem, univerzitním sídlem a v neposlední řadě svým přímým kontaktem s panovnickým dvorem, nemluvě již vůbec o jeho bezprostředním vztahu k samotné univerzitě.

Konservátorům práv pražského učení byly oznamovány i zásadní změny v právním řádu univerzity, což můžeme doložit na významném dokumentu papeže Bonifáce IX., který 11. července 1396 udělil pražským posluchačům tzv. rezidenční privilegium, jímž je zbavil povinnosti být po dobu studia pět let přítomen v místě svého církevního benefícia.^{19/} Ještě týž den sdělil své rozhodnutí děkanům vratislavského a lublinského kostela a děkanovi pražské kapituly Všech svatých.^{20/} Tento papež pak potvrdil o půl roku později platnost Urbanova privilegia a jmenoval znovu konservátory pražské univerzity mohučského probošta a děkany vratislavské katedrály a kapituly Všech svatých na dalších 25 let.^{21/}

Děkan hradní kapituly se tak stal od osmdesátých let 14. století soudní instancí, k níž se uchýlovali příslušníci univerzity ve svých soukromoprávních (zvláště majetkových) přích, vedených se světskými nebo církevními osobami a institucemi.^{22/} Tím pochopitelně nebyla dotčena rektorova univerzitní jurisdikce, postihující výlučně záležitosti univerzitanů, stejně jako úloha pražského arcibiskupa jako univerzitního kancléře, který byl odvolací instancí ve vnitřních univerzitních sporech. Faktický výkon konservačního práva se soustředil, pokud je známo, prakticky jen na děkana od Všech svatých a časově je vymezen léty 1394 až 1418.^{23/}

^{17/} AUK, sign. I/18 (MHUP II, s. 268–270, č. XVI).

^{18/} Tamtéž, sign. I/19 (MHUP II, s. 271–275, č. XVII).

^{19/} Tamtéž, sign. I/38 (MHUP II, s. 334–337, č. XXXVI).

^{20/} Tamtéž, sign. I/39 (MHUP II, s. 338–341, č. XXXVII).

^{21/} Tamtéž, sign. I/41 (MHUP II, s. 346–351, č. XXXIX).

^{22/} M. Svatoš, *Diplomatický rozbor listin k dějinám pražské univerzity*. HUCP 29/2, 1989, s. 79, kde shromážděny odkazy na zachované prameny v archivech pražské metropolitní kapituly, pražského arcibiskupství a Univerzity Karlovy.

^{23/} AUK, sign. I/49 (MHUP II, s. 378–386, č. XLVII).

Typické jsou dva případy, jejichž písemné zachycení se dochovalo v pražském univerzitním archivu. V prvním z nich, datovaném 25. květnem 1400, je pro univerzitu běžným způsobem, tzn. notářským instrumentem, vyhlášeno rozsouzení majetkového sporu mezi studentem pražské univerzity Martinem Klimentovým z Českých Budějovic a měšťanem ze Sezimova Ústí (Ústí nad Lužnicí) o tamější mlýn. V listině, doslovně odkazující na konservatorium propůjčené roku 1383 papežem Urbanem VI., rozhodl děkan kapituly Všech svatých v neprospěch univerzitního příslušníka a odsoudil ho jak ke ztrátě nemovitosti, tak k úhradě vzniklých soudních výloh. Ve druhém případě máme zachycenu první fázi kauzy, v níž roku 1413 oltářník Betlémské kaple Jakub a farář Václav z Poříčí podávají rozhodnutí sporu do rukou konservátora univerzity mistra Štěpána ze Staňkova.^{24/}

Na institucionální podobu koleje stejně jako celé univerzity měly pochopitelně velký vliv neshody mezi univerzitními národy o bohatě dotovaná místa v mistrovských kolejích. Poprvé si to můžeme jasně uvědomit právě na jednom z mála známých případů rezignace profesora teologie Jana Marienwerdera, který se po opuštění pražské profesorské stolice vzdal až dodatečně kanonikátu u Všech svatých,^{25/} což znamenalo i opuštění místa ve stejnojmenné koleji. Jinak ale dopadl známý spor z roku 1390,^{26/} jímž se ohlašovaly události vedoucí k Dekretu kutnohorskému, v němž šlo o obsazování dvanáctého místa v Karlově koleji. Zvolení rozhodčí museli znovu stanovit zásady obsazování poslední karolinské kolegiatury tak, aby se v ní postupně střídaly všechny univerzitní národy a nebyla dávana přednost pouze příslušníkům domácího univerzitního národa. Podobný spor, týkající se známého mistra Blažeje Vlka, se vedl o uprázdnění místa v koleji Všech svatých v době okolo roku 1410, kdy mistr Blažej byl již kapitulním děkanem, a přesto neuvolnil svou kolegiaturu čekajícímu mistru Karlovy koleje.^{27/}

Víme, že kapitula a s ní kolej Všech svatých byla nejen prestižním, ale i bohatým církevním ústavem. Jako ve všech ostatních případech i její majetek spočíval především ve venkovských statcích, jejichž přesný počet pro předhusitské období neznáme. Jistá je držba vsi Tvršice u Žatce, se kterou děkan, probošt a kapitula hradní kaple Všech svatých disponují jako majitelé.^{28/} Tvršice také jako jediné přežily husitskou sekularizaci a zůstaly v držení koleje až do počátku 17. století. Jaký byl poměr mezi statky patřícími kapitule a koleji, pokud se mezi nimi vůbec nějaký rozdíl činil, lze pro téměř úplný nedostatek pramenů povědět jen těžko. Náhodně zachovaný seznam kapitulních vesnic v aktech koleje Všech svatých z přelomu 16 a 17. století, jenž měl zřejmě sloužit k revindikaci pozemkového majetku koleje,^{29/} pocházející se vši pravděpodobností ještě z předhusitského období, uvádí jedinou kolejní vesnici Hodkovice („villa magistrorum Collegii

^{24/} Tamtéž, sign. I/65 (K. Kučera – M. Truc, Průvodce, s. 87).

^{25/} Tamtéž, sign. I/24 (MHUP II, s. 287–289, č. XXI).

^{26/} Tamtéž, sign. I/25 (MHUP II, s. 292–296, č. XXIII).

^{27/} Tamtéž, sign. I/60 (MHUP II, s. 431–444, č. LX).

^{28/} Tamtéž, sign. II/8 (K. Kučera – M. Truc, Průvodce, s. 93).

^{29/} Rukopis AUK, sign. A 51, fol. 1r.

Omnium sanctorum“) z celkového počtu jedenácti vsí.^{30/} Na druhé straně je jisté, že mezi kapitulní zboží patřila před husitstvím i další vesnice Chýnice, která byla roku 1436 panovníkem zastavena do světských rukou a stala se předmětem sporu mezi dvěma uživateli, kteří neměli s kapitulou ani s kolejí nic společného.

V přímém majetku koleje byla i pražská vinice, která pak roku 1426 byla kolegiáty pronajata pražskému měšťanovi Michalovi z Litomyšle, stejně jako domy poblíž Hradčan. Vedle nemovitostí získala kolej v předhusitské době i finanční prostředky. O jednom z nich jsme poměrně podrobně informováni z testamentu bývalého pražského univerzitního studenta Vincence Nydeka ze Zhořelce, který roku 1379 podpořil univerzitu vedle daru koleje pro chudé studenty ještě částkou 90 kop pražských grošů. Roku 1383 vykonavatelé závěti předali sumu mistrům koleje Všem svatých na zakoupení kolejního domu na Starém Městě pražském^{31/} (tím je také potvrzeno přenesení kolejního sídla z Malé Strany na Staré Město). Kolegiáti však byli zavázáni, že za ni koupí věčný plat a zřídí oltář sv. Václava v kostele sv. Štěpána Na rybníčku na Novém Městě pražském.

Doposud je mi znám jediný dokument, který může poněkud detailněji osvětlit poměr mezi kolejním a kapitulním majetkem. Jde o listinu zachovanou v opise 16. století v úřední knize koleje Všem svatých, vydanou roku 1418 proboštem kapituly Zdeňkem z Labouně, děkanem Štěpánem ze Staňkova, mistry kolegiáty a kapitulou Všem svatých o rozdělení příjmů z kapitulní vsi Vladislavice, z níž byly odváděny peněžní dávky speciálně určené pro mistry kolegiáty. Aniž by to bylo výslovně uvedeno, jde o dohodu mezi kapitulou a mistry o finančním zajištění obyvatel staroměstské koleje, sankcionované sborem všech kanovníků.^{32/}

Celkový obraz o kolejním majetku však nezískáme. S určitostí lze konstatovat, že v jejím vlastnictví byla vesnice Hodkovice, pět lánů ve vsi Tvršice a určité platy ve Vladislavicích. Naději vzbuzující mandát krále Vladislava Jagellonského z roku 1501, nařizující kolegiátům od Všem svatých mistrům Martinovi a Duchkovi, aby vyplatili veškerý kolejní majetek, neuvádí žádné konkrétní údaje. Možná jen proto, že královské kanceláři nebyly ani známy.^{33/} Ani ne tolik o bohatství koleje jako spíše jejich příslušníků vypovídá notářský instrument z roku 1397, zapsaný do celouniverzitních statut, podle něhož rektor a jeho rada rozhodli o rozdělení daní mezi jednotlivé univerzitní instituce a jejich členy. Při tomto jednání bylo dohodnu-

^{30/} Jejich úplný seznam se nachází v autorově článku *Hospodářské zázemí*, s. 21. Přesné datum nabytí lze doložit pouze pro Vladislavice, které kapitula držela od roku 1377. Neméně zajímavé je, že se v některých případech jednalo o vsi, které se později dostaly do univerzitního vlastnictví (např. Hodkovice patřily Rečkové koleji) nebo byly v sousedství jiného univerzitního majetku, jako např. Chudolazy.

^{31/} Část zpráv o hospodářství koleje shromáždila E. Šaňková, *Majetek a správa kolejí Karlovy university*. Praha 1959, dipl. práce FF UK, s. 37–39.

^{32/} Rukopis AUK, sign. A 51, fol. 8r–9r (opis byl pořízen z rektorátních, tj. celouniverzitních statut).

^{33/} AUK, sign. I/89 (J. Teige, *Základy*, s. 183–184).

to, že nejvyšší kontribuční dávku šestnáct grošů budou platit právě mistři naší koleje (pro srovnání uveďme, že karolinští profesori dávali dvanáct grošů a mistrům koleje krále Václava byla vyměřena částka pouhých osmi grošů).^{34/}

Vícekrát již zmíněné sídlo koleje přenesené na počátku osmdesátých let 14. století na Staré Město je vlastně jediným důkazem existence samostatné koleje Všem svatých, oddělené od stejnojmenné hradní kapituly. Ač se to zdá sebevíc kuriózní, neexistuje totiž žádný doklad, jímž by se kolej výslovně zřizovala. Ustanovení zakladatele jednoznačně mluvilo pouze o poměru karolinských kolegiátů ke kanonikátům kaple Všem svatých. Ani žádný z dalších listinných dokumentů nestanoví nic o univerzitní koleji, i když se tak fakticky stalo darem domu a závazkem učitelského působení kanovníků. První výslovná zmínka o koleji pochází až z datační formule listiny z roku 1383 („in domo habitacionis dominorum magistrorum de Collegio Omnium sanctorum“), která nám také napomůže k její bližší lokalizaci, protože kolejní dům jednoznačně situuje do staroměstské svatomikulášské farnosti.^{35/} Jako univerzitní, resp. kolejní majetek vystupuje s určitostí, jak bylo konstatováno, až po přenesení kolejního sídla na Staré Město mezi lety 1380 a 1381. Jeho umístění nebylo asi vybráno náhodně, protože v nedalekém sousedství, v dnešní Valentinské ulici, ležel původní dům Karlovy koleje a ještě blíže, v Kaprové ulici, se nacházelo sídlo lékařské koleje, stejně jako studentské bursy v nejbližším okolí poblíž kostela Panny Marie Na louži. Význam tohoto univerzitního centra však výrazně poklesl s přenesením Karlovy koleje do rotlevovského paláce, který se po rekonstrukci počátkem osmdesátých let 14. století stal skutečným střediskem univerzitního života.

Dům, jehož zachované architektonické části jsou dodnes obžalobou barbarské asanace „ekonomicky“ uvažujícího pražského magistrátu na počátku našeho století, je jednou z nejvýznačnějších památek románského a gotického období. Roku 1910 zanikla větší část výstavného domu a vedle gotického stropu, jednotlivých stavebních článků, uložených částečně v pražském lapidariu a částečně v suterénních prostorách dnešního objektu, je jediné dokumentace snesená historiky umění Hilbertem a Chytilcem^{36/} svědectvím o velikosti kolejní stavby. Její umístění v těsném sousedství staroměstského rynku dává samo tušit, že půjde o jednu z nejstarších profánních staveb centra města. Uměleckohistorický výzkum se pokusil o její celkovou rekonstrukci a zjistil, že se jednalo o rozlehlou stavbu s pozdněrománskými základy a dvěma gotickými patry. O účelu jednotlivých místností není nic známo, z 16. století se však ví, že v jednom z nich byla přednášková síň (lektorium) a druhá sloužila jako místnost pro knihovnu, pochopitelně vedle obvyklých kolejních habitací pro mistry.

^{34/} Statuta Universitatis Pragensis. Edd. A. Dittrich et A. Spirk. In: MHUP III, Pragae s.d., s. 31–33.

^{35/} F. Tadra, *Příspěvky k dějinám university pražské ve čtrnáctém století*. VKČSN 1890 (1891), s. 297, č. 13.

^{36/} Viz jejich studii uvedenou v pozn. 1.

Pokud jde o knihovnu, opět jen shodou okolností se dochoval seznam kolejní bibliotéky z roku 1603,^{37/} jenž podle mého soudu obsahuje jádro z předhusitské doby. Seznam, pořízený mistry Karlovy koleje (proto byl zanesen do úřední knihy karolinských proboštů), je rozdělen na dvě části — na „starou a novou knihovnu“, přičemž je patrné, že ona starší část má svůj původ ještě ve 14. a 15. století. V mnoha případech mohou být základním vodítkem již nadpisy jednotlivých částí, dělených v zásadě podle formátu a druhu psací látky. S jistotou je možno zařadit do původního kolejního majetku oddíly: „Staré bibliotéky knihy in folio, Libri in quarto též pergamenové, Libri in octavo“ a zřejmě také následující části inventáře označené jako „Staré bibliotéky papírové knihy in folio, Libri in quarto papírové“ a „Libri in octavo papírové“. Celkový počet zaznamenaných titulů byl více jak 320 kusů, z nichž 222 položek náleží době před polovinou 16. století. Část z nich ovšem můžeme s naprostou jistotou přiřadit období do poloviny 15. století, zvláště rukopisné foliové a kvartové svazky „pergamenové“ řady, mezi nimiž se nachází vedle základních scholastických děl (Boethius, Aristotelés, Augustin, Tomáš Akvinský nebo Scotus Eriugena) rovněž typická díla univerzitní provenience (lekce, komentáře, sbírky kvestií a glosáře). Výslovně se zmiňují dary jednoho z prvních pražských humanistů m. Jiřího Píseckého (komentáře k Sentencím P. Lombardského, bible ad.), datované k roku 1529. Nejsmutnější je ovšem zpráva, že „nehodící se a nečitelné knihy“ staré i nové kolejní knihovny měly být prodány a ze získaných prostředků hrazen nákup nové literatury nebo opravy kolejního domu.

Podaný souhrn informací o institucionální podobě a proměnách koleje Věch svatých v prvním, zhruba stoletém období její existence pomíjí zatím zcela nezpracovanou látku, již je personální složení hradní kapituly a koleje Věch svatých,^{38/} které je samo o sobě ojedinělým jevem ve struktuře předhusitské univerzity. Ze závěru autorovy studie, kterou zde pro její rozsah nebylo možno uveřejnit, zdůrazníme snad jen skutečnost, že kolej, ač původně určena převážně pro mistry fakulty svobodných umění, se postupem doby stala doménou pražských teologů, nejvyšších dignitářů nejen univerzity, ale i církve. To jí dodalo téměř výlučný charakter po sociální i hmotné stránce, jenž ztratila teprve po Dekretu kutnohorském, kdy si kolej majorizovali příslušníci českého univerzitního národa, zpravidla Husovi přívrženci. Po husitství je kolej Věch svatých, která svým úzkým vztahem ke kapitulnímu kostelu byla citelně postižena sekularizací, obsazována nanejvýš dvěma mistry, pro něž však byla určující karolinská kolegiatura.

^{37/} Rukopis AUK, sign. B 14 (Akta proboštů Karlovy koleje 1596 až 1608), fol. 231r–235r. Soupis s některými vnechávkami a úpravami textu pořídil Z. Winter, O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Praha 1899, s. 382–385.

^{38/} Celkové obrysy a základní tendence sociálního vývoje univerzity výstižně zachytil P. Moraw, Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang. In: Die Universität zu Prag, München 1986, s. 22–121 passim.

MICHAL SVATOŠ

Das Prager Universitätskolleg zu Allerheiligen

ZUSAMMENFASSUNG

Das Prager Kolleg zu Allerheiligen blieb in den letzten Jahrzehnten im Hintergrund der Interessen der Historiker, obwohl es sich um das zweitälteste und bedeutenste Magisterkolleg der vorhussitischen Periode handelte. Das Kolleg wird in der Regel im Zusammenhang mit dem Gründungswerk Karls IV., der sein Fundator war, angeführt und dann konstatiert, dass wir nur sporadische Nachrichten über seine Existenz besitzen.

Die Studie befasst sich mit der institutionellen Gestaltung und Umgestaltung des Kollegs in der ersten Periode seiner Existenz. Sie betont die Tatsache, dass seine Anfänge nicht nur verbunden sind mit dem Datum der Foundation des ersten Prager Professorenkollegs — dem Karolinum (i. J. 1366), dessen Fundament zwar als selbständiges, personell aber als mit dem Allerheiligenkapitel an der Prager Burg verbundene Kolleg gelegt wurde. Die Universität kam so in eine unmittelbare Beziehung mit dem Hofmilieu, da das 1339 ebenfalls von Karl IV. mit dem Vorsatz gegründete Burgkapitel, den Königspalast mit der Kapelle des Herrschers nach dem Vorbild des Pariser Palais Royal und Sainte Chapelle zu verbinden, dem Kolleg eine genügende materielle Sicherheit im ländlichen Grundvermögen gab. Das Kolleg erhielt vom Herrscher einen eigenen Sitz in der Sanct-Nikolaus-Pfarrgemeinde der Kleinseite, von hier siedelte es am Anfang der achziger Jahre des 14. Jh. in ein gut gebautes Bürgerhaus in der Nähe des Altstädter Marktplatzes, unweit der Universität über. Eine Aufmerksamkeit verdient auch die Kollegs-Bibliothek, über deren ursprünglichen Umfang wir uns durch das erhaltene Inventar aus dem 17. Jh. eine Vorstellung machen können und welches ausser anderen mehr als 220 Titel aus dem 14. und 15. Jh. enthält.

Die Einzigartigkeit der Verbindung mit dem Allerheiligenkapitel an der Burg wird seit dem Jahre 1383 noch durch ein päpstliches Privilegium betont, durch welches dem Dekan des Kapitels das Amt eines Beschützers der Prager Universität (Konservator der Rechte) erteilt wurde. Die gesammelten Dokumente unterstreichen die Bedeutung dieser Funktion für den Schutz der Magister und Studenten ausserhalb der Universität.

K ZAVEDENÍ A LITURGII VOTIVNÍCH MŠÍ CONTRA HUSSONES

FRANZ MACHILEK

Působení protivníků Jana Husa a husitismu se v poslední době dostává stále více do středu badatelského zájmu. To je v neposlední řadě zásluha jubilanta, kterému tímto sborníkem vzdáváme poctu, a který sám zpracoval celou řadu edic důležitých antihusitských textů a opakovaně poukázal na vznik a funkci protihusitských center i na roli katolických exulantů v době husitské revoluce.^{1/} Z podnětů tohoto druhu vychází i práce autora tohoto článku a chce upozornit na několik jevů, jako je vyhlášení protihusitských odpustků, sloužení antihusitských bohoslužeb nebo skládání protihusitských přísah, kterým byla dosud v bádání o husitismu věnována jen okrajová pozornost, jimž však v rámci boje proti husitismu — zvláště při podpoře myšlenky křížových výprav proti husitům — připadá značný význam.

Vycházejí z nálezů dalšího dochování jinak již dlouho známého officia votivní mše *Contra Hussones* s úvodní antifonou *Esto Michi in deum protectorem et in locum refugii* ve Státním archivu v Bamberku, bude se tento článek věnovat v návaznosti na novou edici mešní formuláře, který je na některých místech oproti textu vydanému roku 1902 Adolphem Franzem podle rukopisu z kláštera Weihenstephan obsažnější, resp. se od něho odchyluje, některým aspektům zavedení a utváření protihusitských mší vůbec.^{2/}

I.

Nově nalezený text s kompletním mešním officiem se nachází na fol. 2^r — 2^v pergamenového dvojlistu, který pravděpodobně sloužil do poslední třetiny 17. století jako vazba opisu úřední instrukce vydané 4. dubna 1608 markrabím Kristiá-

^{1/} Je třeba zmínit alespoň některé z titulů: Traktát mistra Ondřeje z Brodu o původu husitů. *Visiones Ioannis, archiepiscopi Pragensis et earundem explicaciones* (alias *Tractatus de origine Hussitarum*), Tábor 1980; *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982; *Husovi odpůrci*, in: *Studie*, Řím 1981, s. 126—144; *Přehled českých církevních dějin*, sv. 1, Řím 1987, s. 286—288. Nejnověji *Katoličtí exulanti čeští doby husitské*, Praha 1990.

^{2/} Franz, *Die Messe im deutschen Mittelalter. Beiträge zur Geschichte der Liturgie und des religiösen Volkslebens*, Freiburg im Br. 1902 (přetisk Darmstadt 1963), s. 208—209.

nem z Brandenburg-Kulmbach-Bayreuthu (1603–1635) pro knížectví, s připojenou přílohou seznamu úředních poplatků v hejtmanství Neustadt a.d. Aisch od 18. června 1666, a byl z něho sňat v roce 1990. Dvojlist přiložený k rukopisným fragmentům Státního archivu v Bamberku má dnes signaturu A 246 Nr. 30. Uvedená instrukce vevázaná do fragmentu misálu včetně přílohy byla v 19. století tehdejším královským rentovním úřadem v Erlangen předána tehdejšímu Královskému krajskému archivu a později Státnímu archivu v Norimberku; archiválie tam měla signaturu Rentamt Erlangen Nr. 135. Teprve roku 1978 v rámci výměny archiválií mezi Státními archivy Norimberk a Bamberk se dostala do Bamberku. Otázka původu je zatím nevyjasněná.^{3/}

Fol. 1 fragmentu bylo pro použití k vevázání na pravém okraji seříznuto v šíři asi 9 cm. Velikost listů činí dnes 34,2 × 18,4 cm (fol. 1) a 34,2 × 27,5 cm (fol. 2). Fol. 1^r má vlevo nahoře poznámku Ambts Tax rukou ze 17. století, fol. 2^v dole poznámku Regenten, zřejmě rovněž rukou ze 17. století.

Rukopisný fragment tvořil původně střed jedné složky. Oficium Missa contra Hussones předchází texty mše sloužené na Zelený čtvrtek (počínající koncem preface Sv. Kříže a pak následně speciální kánonové modlitby v Cena domini; fol. 1^r – 1^v, dílem s notami), obecný Gloria hymnus a formulář velké doxologie se třemi mariánskými vsuvkami, připojenými na poslední Kristovo vzývání (fol. 1va – 1vb)^{4/} jakož i Credo (fol. 1vb – 2ra). Oficium Missa contra Hussones není nadepsáno, je však uzavřeno explicitem červeně. Zbytek čtvrté strany vyplňuje Pater noster s notami ve slavnostní formě (festivaliter; fol. 2va – 2vb). Všechny texty jsou psány texturou s běžným červeným zdůrazňováním – zvláště červenými lombardami.

II.

Missa contra Hussones má na fragmentu následující znění: Introitus. Esto michi in deum protectorem et in locum refugii, ut saluum me facias, quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu et propter nomen tuum dux michi eris et enutries me [Ps 30, 3–4]. — Ps. In te domine speravi, non confundar in eternum, iusticia tua libera me [Ps 30, 2].

Collecta. Omnipotens et misericors deus, qui consolacioni Thobie senioris angelum tuum filio suo Thobie peregrinacionis sue fidelem comitem deputare uoluisti maiestatem tuam suppliciter [exor]amus,^{5/} quatenus eunden [sanctum]^{6/} angelum

^{3/} Na tehdy ještě neznámý fragment poukázal poprvé Franz Machilek, Datum tempore exilii nostri in materia fidei. Zur Emigration von Welt- und Ordensgeistlichen aus Böhmen in der Hussitenzeit, in: Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag, vyd. Ferdinand Seibt, sv. 1, München 1988, s. 206–226, zde s. 218, pozn. 75.

^{4/} Druhé Gloria je nadepsáno De beata virgine; závěrečný odstavec zní takto: Quoniam tu solus sanctus, Mariam sanctificans. Tu solus dominus, Mariam gubernans. Tu solus altissimus, Mariam coronans. Ihesu Christe ...

tuum mittere digneris cum tuis fidelibus ad exterminandum christiane religionis perfidos turbatores, ut tua defensione muniti, gloriosam contra ipsos uictoriam pro exaltacione katholice fidei ualeant obtinere. Per.

[Leccio.] Liber Machabeorum [1, 4, 30–33]. In diebus illis Uidens Iudas contra se fortem Lisie exercitum orauit [?] dicens: Benedictus es, saluator Israel, qui contriusti impetum potentis in manu serui tui Daudid et tradidisti exercitum alienigenarum in manu Ionathe [fili] Saul. Conclude sic exercitum istum in manibus populi tui, ut confundantur in uirtute exercitus sui et in equitibus illorum; da illis formidinem et fac tabescere audaciam uirtutis eorum, et contremescant in contricione sua. Deice eos gladio diligencium te, et collaudant te in canticis omnes, qui nouerunt nomen sanctum tuum.

Graduale. Angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis. V. in manibus portabunt te, ne vnquam offendas ad lapidem pedem tuum [Ps 90, 11–12]. Alleluia. V. Letatus sum in hiis que dicta sunt michi in domum domini ibimus. V. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Ierusalem [Ps 121, 2].

Ewangeliu. Ecce ego mitto uos sicut oues [Mt 10, 16]. R. in communi.

Offertorium. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moneantur uestigia mea, inclina aurem tuam et exaudi uerba mea mirifica misericordias tuas, qui saluos facis sperantes in te domine.

Secreta. Presentis sacrificii oblacione placatus, clementissime pater, armis tue potencie protegere digneris famulos tuos, qui contra hereticam prauitatem arma orthodoxe tue fidei susceperunt. Per.

Communio. Amen dico uobis quicquid orantes petitis credite, quia accipietis et fiet uobis.

Complenda. Sumpsimus domine redempcionis nostre pignus eternam misericordiam tuam humiliter deprecantes, ut sua uirtute hereticorum potenciam conterat, quatenus propugnatorum tuorum brachio deuicti, ad sanctam matrem catholicam et apostolicam ecclesiam et ueritatis tue redeant unitatem. Per dominum nostrum Iesus. Explicit officium contra Hussones.

Od tohoto znění se odchyluje, především v textu evangelia, mešní formulář dochovaný v misálu z 15. století z benediktinského kláštera Weihestephan, který vydal Adolph Franz. Oproti části Makk 1, 4, 30–33 v bamberckém fragmentu je ve Weihestephanském misálu parabola o soudci, který se nebál Boha, a o vdově z Lk 18,1–8: In illis temporibus dicebat Iesus, quoniam oportet semper orare et non deficere [...]. Dico uobis quia cito faciet uindictam illorum.^{5/} Vzhledem ke zde obsažené výzvě vdovy k soudci, aby jí pomohl proti jejím odpůrcům k právu, našel si Lukášův text už předtím cestu do mše proti poškozování církevních zájmů nespravedlivými soudci^{6/} a byl možná převzat z tohoto formuláře do znění antihusitské mše, která je obsažena ve Weihestephanském misálu. Mše proti husitům se

^{5/} Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 21582, fol. 265. Franz, s. 209.

^{6/} Franz, s. 205. K votivní mši Contra iudices male agentes obsažen již v Gelasianu, která je pravděpodobně franckého původu, a její pozdější forma tamtéž, s. 204m.

podle Adolpha Franze často nachází jako dodatek u misálů napsaných před rokem 1420 v jižním a západním Německu, v pozdějších mešních knihách mezi votivními mšemi.^{7/}

Vznik votivní mše proti husitům je možno sledovat se značnou pravděpodobností. Jako propagátor mše v její první formě hrál významnou roli v letech 1421–25 legát papeže Martina V. ve věci husitské severně od Alp kardinál-kněz ze San Clemente Branda Castiglione (†1443), od r. 1404 piacenzský biskup (proto nazýván Placentinus).^{8/} Mše tvořila spolu s kázáním, absolucí a odpustkem jádro jeho protihusitských křížových aktivit.

III.

Již v roce 1411 vyzval z Boloně kuriál Dětfich z Niemu (†1418) ve svém polemickém spise *Contra dampnatos Wiclifitas Pragae*, určeném k předání papeži Janu XXIII., jako první ke křížovému tažení proti viklefishům v Praze, kteří byli pražským arcibiskupem poprávu pronásledováni jako notoričtí kacíři, přičemž mj. připomněl křížové tažení proti Dithmarským.^{9/} Myšlenka na křížové tažení k řešení české otázky byla v následujících letech několikrát oživena, tak již

v březnu 1416 králem Zikmundem v dopise husitským pánům.^{10/} 11. července 1418 vyjádřil Zikmund svůj úmysl vykořenit s vojskem z Čech, Uher a Německa viklefovskou herezi.^{11/} Od podzimu 1419 vlivem stále se stupňujících násilných činů v Čechách a rostoucí bojové připravenosti radikálních husitských kruhů, především na Novém Městě pražském a v jižních Čechách, se Zikmund cítil být nucen k nejtvrdějším opatřením^{12/} a vyzval 10. února 1420 patentem z říšského sněmu ve Vratislavi, určeným českým stavům, aby pod hrozbou těžkých trestů přiměly viklefovce k podřízení se římské církvi.^{13/}

Na Zikmundovo naléhání vydal papež Martin V. dne 1. března 1420 ve Florencii bulu *Omnium plasmatoris domini*, kterou vyzval ke křížovému tažení proti viklefishům, husitům a všem dalším kacířům.^{14/} Bula zároveň znamenala oficiální zahájení křížáckého hnutí.^{15/} Dne 17. března 1420 byla kruciata z nařízení papežského legáta Fernanda de Palacios, biskupa z Lugo (1415–1435) a krále Zikmunda veřejně ve vratislavských kostelích vyhlášena.^{16/} Promulgací buly, která stavěla husity na roveň Turkům, se boj proti nim stal věcí celé římské církve.^{17/}

V rámci diskusí o válce, které od října 1419 intenzivně vedli husitští mistři na pražské univerzitě, připadl oficiální význam univerzitnímu dobrozdání ze 17. února 1420, jež si vyžádal Břeněk Švihovský jako odpověď na únorový patent Zikmundův. Jestliže husitští ideologové nejprve schvalovali jen spravedlivou obrannou válku, pak se nyní univerzitní dobrozdání vyslovilo pro svatou válku. Další krok směrem k závazné obranné válce nastal v časném létě roku 1420 pod dojmem

^{7/} Tamtéž, s. 208.

^{8/} *Repertorium Germanicum*, sv. IV: Martin V., T. 1, zpracoval Karl August Fink, Berlin 1943, sp. 281; sv. IV, rejstřík osob, zprac. Sabine Weissová, Tübingen 1979, s. XXII, Add. 41; Roger Mols in: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques* 11, Paris 1949, sp. 1434–1444; Dieter Girgensohn in: *Dizionario biografico degli Italiani* 22, Roma 1979, s. 69–75; tentýž, in: *Lexikon des Mittelalters* 2, München-Zürich 1983, sp. 1562; Ludwig Frhr. von Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, sv. 1, Freiburg i. Br. – Roma¹² 1955, s. 243, 282–284; P. Bondioli, *La ricognizione della salma del cardinale Branda Castiglione e la scoperta di una sua biografia*, in: *Aevum* 9 (1935), s. 474–478; Konradin Zähringer, *Das Kardinalskollegium auf dem Konstanzer Konzil bis zur Absetzung Papst Johanns XXIII*, Münster 1935, s. 51; Dieter Girgensohn, *Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches*, Göttingen 1964, s. 175 n.; Gerda Köller, *Princeps in ecclesia. Untersuchungen zur Kirchenpolitik Herzog Albrechts V. von Österreich* (Archiv für österreichische Geschichte 124), Wien 1964, s. 92, 125, 173; Alois Madre, *Nikolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften. Ein Beitrag zur theologischen Literaturgeschichte*, Münster 1965, s. 27n., 30, 39n.; Franz Machilek, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967, s. 171, 193; Hermann Heimpel, *Drei Inquisitions-Verfahren aus dem Jahre 1425*, Göttingen 1969, s. 248n.; Alois Madre, *Kardinal Branda an Nikolaus von Dinkelsbühl. Eine Anweisung zur Kreuzzugspredigt gegen die Hussiten*, in: *Von Konstanz nach Trient. Festgabe für August Franzen*, vyd. Remigius Bäumer, München-Paderborn-Wien 1972, s. 87–100; Hermann Tüchle, *Das Mainzer Reformdekret des Kardinals Branda*, tamtéž, s. 101–117; Tino Foffano, *Tra Constanza e Basilea. Rapporti con mondo d'oltralpe del Cardinale Branda Castiglioni, legato pontificio e mecenate delle culture*, in: *The Late Middle Ages and the Dawn of Humanism Outside Italy*, vyd. G. Verbeke a J. Ijsewijn, Löwen 1972, s. 19–30; Bertalan Kéry, *Kaiser Sigismund. Ikonographie*, Wien-München 1972, s. 177n.; Wolfgang Decker, *Politik der Kardinäle auf dem Basler Konzil (bis zum Herbst 1434)*, in: *Archivum historiae conciliorum* 9/1977, s. 112–153, 315–400, zde s. 139, 322–327, 395, 399n.; Jarmila Vacková – František Šmahel, *Hussitische Allusion in der europäischen Malerei des 15. Jahrhunderts*, in: *Von der Macht der Bilder*, vyd. Ernst Ullmann, Leipzig 1983, s. 343–349, zde s. 343; Johannes Helmuth, *Das Basler Konzil 1431–1449. Forschung, Stand und Probleme*, Köln-Wien 1987, s. 115, 119, 263.

^{9/} Hermann Heimpel, *Dieterich von Niem (c. 1340–1418)*, Münster 1932, s. 117 a 70, pozn. 4. – Tohoto traktátu existují dvě edice: Georg Erler, in: *Zeitschrift für Vaterländische Geschichte Westfalens* 43, 1885, s. 184–198; Jan Sedláč, in: *Studie a texty k náboženským dějinám českým* 1, Olomouc 1913, s. 45–55. – K traktátu vedle Heimpela: Arnošt Kraus, *Husitství v literatuře, zejména německé*, díl 1, Praha 1914, s. 72; Machilek, *Ludolf von Sagan*, s. 148.

^{10/} *Documenta Mag. J. Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia*, vyd. František Palacký, Praha 1869, s. 611. Howard Kaminsky, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley – Los Angeles 1967, s. 365, pozn. 17.

^{11/} *Deutsche Reichstagsakten* (dále citováno: DRTA): sv. VII, 1878, s. 349. Kaminsky, *A History*, s. 266, pozn. 8; zde s. 266n. další příklady.

^{12/} K tomu zpráva tří posílů Štrasburku jejich městu z 21. ledna 1420: DRTA VII, Nr. 280, s. 408. Kaminsky, *A History*, s. 364.

^{13/} *List určený stavům Žateckého kraje v: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an*, vyd. František Palacký (dále citováno: UB), sv. 1, Praha 1873 (přetisk Osnabrück 1966), Nr. 11, s. 15–17. František M. Bartoš, *Do čtyř pražských artikulů. Z myšlenkových zápasů let 1415–1420*, in: *Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy* 5, Praha 1932, s. 481–591, zde s. 522. Pravděpodobně biskup Jan Železný z Litomyšle, který se počátkem února zdržoval ve Vratislavi, Zikmunda posiloval v jeho rozhodnutí k ráznému postupu: František M. Bartoš, *Husitská revoluce I, Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965, s. 81n.; Kaminsky, *A History*, s. 366, pozn. 17.

^{14/} UB I, Nr. 12, s. 17–20.

^{15/} Hermann Heimpel, *Die Vener von Gmünd und Strassburg 1162–1447. Studien und Texte zur Geschichte einer Familie sowie des gelehrten Beamtentums in der Zeit der abendländischen Kirchenspaltung und der Konzilien von Pisa, Konstanz und Basel*, sv. 2, Göttingen 1982, s. 879.

^{16/} Laurentius von Březová, *Chronica Hussitarum 1414–1422*, vyd. Jaroslav Goll in: *Fontes rerum Bohemicarum V*, Praha 1893, s. 329–541, zde s. 359n. K tomu též Ludolf von Sagan, *Tractatus de longo schismate*, in: *Archiv für österreichische Geschichte* 60, 1880, s. 345–561, s. 503n., 534–541; Franz Machilek, *Heilserwartung und Revolution der Taboriten 1419/21*, in: *Festiva lanx. Studien zum mittelalterlichen Geistesleben, Johannes Spörl dargebracht aus Anlass seines sechzigsten Geburtstages*, vyd. Karl Schnith, München 1966, s. 67–94, s. 86.

^{17/} Richard Becker, *Johann Hoffmann, der nachmalige Bischof Johann IV. von Meissen. Seine Wirksamkeit an den Universitäten Prag und Leipzig*, Grossenhain 1891, s. 44.

postupujícího křížáckého vojska.^{18/} Mezi tábory došlo během února 1420 k přerodu od adventismu, stimulovaného pacifismem a idejí sebeobranu a záchranu v pěti vyvolených městech, k chiliasmu, nesenému myšlenkou násilí, zničení a odplaty na nepříteli Božího zákona, jehož vrchol však byl záhy překonán.^{19/} S ohledem na ohrožení křížáckým vojskem, které počátkem května překročilo české hranice, se akční skupiny pražanů, táborů a orebitů se svými spojenci sblížily a shodly se 27. května 1420 na rozšířené formě programu, který přijali před více než šesti týdny pražané, tj. na čtyřech artikulech jako na společné základně odporu proti Zikmundovi.^{20/} Po porážce míšeňské části křížového vojska na hoře Vítkově v bezprostřední blízkosti Prahy a po ztroskotání jednání o čtyřech artikulech na Malé Straně se Zikmund po své korunovaci ve svatovítském chrámu (28. července 1420) stáhl z hlavního města. Z Kutné hory nechal Zikmund opětovně vyhlásit křížovou bulu Martina V. Vidimus datovaný 16. srpna 1420 zaslal Zikmund markrabímu míšeňskému.^{21/} Další opisy křížové buly byly na Zikmundovu prosbu z Kutné Hory zaslány diecezální synodě konané v září v Salzburku i řezenskému biskupovi Albertu III. (1409–1421). Ten obsah Cruciaty zveřejnil ve svém biskupství 19. prosince 1420 a vyzval příslušníky své diecéze, aby se ozbrojili, a tak odvrátili možný vpád husitů do Bavor.^{22/}

IV.

Jmenováním kardinála Brandy Castiglione apoštolským legátem v husitské věci papežem Martinem V. dne 13. dubna 1421 započala nová fáze protihusitského snažení. Martin V. pověřil Brandu v den jeho jmenování bulou Redemptoris omnium uskutečněním nové výpravy proti husitům v Čechách, na Moravě a v markrabství míšeňském a vybavil ho veškerými pravomocemi k udělení papežských odpustků.^{23/} Bulou Cum tocius christiane religionis vyzval papež zároveň duchovní a světské stavy v Německu k Brandově podpoře.^{24/} Oba papežské mandáty přinesl s sebou Branda koncem května 1421 do Oberweselu u Trevíru tam zasedajícímu knížecímu a městskému sněmu. V energickém úsilí dosáhnout účasti kurfiřtů na

^{18/} K válečné diskusi: Ferdinand Seibt, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln-Graz 1965, s. 1657; Paul de Vooght, *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du hussitisme*, Löwen 1972, s. 244–264.

^{19/} Machilek, *Heilservartung*, s. 85, 91; De Vooght, *Jacobellus*, s. 237.

^{20/} Bartoš, *Do čtyř pražských artikulů*, s. 549nn.; Kaminsky, *A History*, s. 372nn.; Machilek, *Heilservartung*, s. 91; Machilek, *Ludolf von Sagan*, s. 179; František Šmahel, *Dějiny Tábora*, sv. 1,1, České Budějovice 1988, s. 264nn. Je možné, že válečný traktát *De bello* byl napsán Janem Příbramem pro setkání 27. května 1420: Machilek, *Ludolf von Sagan*, s. 176.

^{21/} UB I, Nr. 41, s. 46–48. Jiří Kejř, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 30. Ke čtyřem artikulům: Luboš Lancinger, *Čtyři artikuly pražské a podíl universitních mistrů na jejich vývoji*, in: *AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 3/2, 1962, s. 3–61; Machilek, *Ludolf von Sagan*, s. 177nn.

^{22/} *Andreas von Regensburg, Sämtliche Werke*, vyd. Georg Leidinger, München 1903, s. 367; UB I, Nr. 53, s. 52–54. Kejř, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 30.

^{23/} UB I, Nr. 74, s. 70–75. Heimpel, *Die Vener von Gmünd*, s. 878.

^{24/} UB I, Nr. 75, s. 75n. Heimpel, *Die Vener von Gmünd*, s. 878.

husitských taženích vyzval, s poukazem na papežské pověření a svěšené pravomoci, města Štrasburk a Řezno ku pomoci.^{25/} Podle rozhodnutí stavů shromážděných v Oberweselu měli být obyvatelé měst přísahou zavázáni k potírání kacířství.^{26/}

Již počátkem června 1421 předložil Branda ve své Bulla sive modus cum cruce signandi podrobné pokyny pro kázání křížové výpravy, upevnění kříže, křížovou mši, křížové odpustky a o liturgii přijímání kříže. Brandovy direktivy představovaly podle Aloise Madreho „působivou manifestaci hluboké starosti“, „v důsledku hrozivé situace mobilizovat všechny dosažitelné síly křesťanského lidu proti revolučnímu českému hnutí“.^{27/} Pokyny jsou dochovány častěji.

Jen text určený vídeňskému teologovi Mikuláši z Dinkelsbühlu (†1433) je dochován ve třech opisech.^{28/} Ondřej Řezenský převzal text určený řezenskému biskupovi Albertu III. nebo Janu II. do své *Chronicon Hussitarum*.^{29/} Člen kláštera augustiniánských kanovníků v Zaháni Ludolf z Einbecku (†1422) začlenil rozsáhlé výňatky do svého *Tractatus de longevo schismate*; znal text určený vratislavskému biskupovi Konrádu z Olešnice (1417–1447).^{30/} Ludolf na mnoha místech, ve srovnání s jinými zněními textu, údaje rozšířil. Protonotář, učený rada a heidelberský profesor Job Vener (†1447) přidal ke svému vlastnímu traktátu o privilegích a odpustcích těm, kteří na sebe vzali kříž, pocházejícímu z časného léta toho roku a zabývajícímu se blíže křížovou bulou Martina V. ze 13. dubna 1421, výťah z Brandových pokynů jako dodatek.^{31/}

Brandův *Modus* poskytoval podrobné údaje o udělování křížových odpustků a o dispozicích nutných pro jejich získání, o předání kříže k podpoře podniků modlitbou, půstem a každotýdenním svátkem zpívané mše, k postavení války proti

^{25/} UB I, Nr. 109, s. 106–108; DRTA VIII, Gotha 1883, Nr. 52, s. 66n. (k tomu tamtéž, s. 54); *Andreas von Regensburg*, s. 362. 2. června 1421 vyhlásil Branda na Lahnsteinu obě buly Martina V. všem křesťanům: *Andreas von Regensburg*, s. 364. K dopisu Brandy Zikmundovi z Kolína ze dne 6. června 1421: DRTA VIII, s. 77, pozn. 1. Děkovný dopis Zikmundův Brandovi, kde děkuje za zpravení o závěrech z Oberweselu, z 19. června 1421, tamtéž Nr. 63, s. 76–77.

^{26/} DRTA VIII, s. 54, 69, 75. Výzva řezenské rady ke složení protikacířské přísahy a *Forma iuramenti* v: *Andreas von Regensburg*, s. 363. Nedatovaná přísaha *Eidt wider die ketzerei* z bavorské radní knihy u Josepha Hellera, *Reformations-Geschichte des ehemaligen Bisthums Bamberg*, Bamberg 1825, s. 11; znovu otištěno u Gerharda Schlesingera, *Die Hussiten in Franken. Der hussitische Einfall unter Prokop dem Grossen im Winter 1429/30, seine Auswirkungen sowie sein Niederschlag in der Geschichtsschreibung*, Kulmbach 1974, s. 198.

^{27/} Madre, *Kardinal Branda*, s. 89.

^{28/} Potom tištěno tamtéž, s. 89.

^{29/} Potom tištěno v: UB I, Nr. 110, s. 110–116. U Ondřeje z Řezna je jako adresát zmíněn jen reverendus pater a amicus dilectus, za nímž se podle Leidingerů skrývá pravděpodobně jeden z řezenských biskupů: s. 365n.

^{30/} *Tractatus de longevo schismate* (jako pozn. 16), s. 535–541. K tomu Machilek, *Ludolf von Sagan*, s. 171. Ludolf poukazuje na to, že vratislavský biskup Přeclav z Pogorely (1341–1376), když se nacházel ve velké nouzi, nechal zaznít žal *Deum venerunt gentes* s vhodnými prosbami: *Tractatus de longevo schismate*, s. 541n.

^{31/} Vlastní traktát Joba Venera otištěn v: Heimpel, *Die Vener von Gmünd*, sv. 3, Göttingen 1982, s. 1355–1365; k tomu tamtéž sv. 2, s. 877–879. Výťahy z Brandových pokynů Heimpel ani neotiskl; k tomu tamtéž, s. 1354n.

heretikům na roveň se *Subsidium terre sancte* a k povolení přeměny slibu pouti do Sváté země, do Říma a ke sv. Jakubu do Compostelly, o plnomocných zpovědích křížáckých poutníků, o *Modus absolvendi* i o liturgické formě a modlitbě při upevnění kříže.

Ke dvěma ze tří opisů textu určeného Mikuláši z Dinkelsbühlu jsou přidány dva odkazy (*Intimaciones*) k bohoslužebným jednáním v kostele sv. Štěpána ve Vídni, podle nichž tam na pokyn Brandův jeden z mistrů pověřených Mikulášem z Dinkelsbühlu měl křížová kázání a následně sloužil mši, přičemž účastníkům kázání a mše byl slíben odpustek jednoho sta dní.^{32/}

Před mší, kterou papež požadoval ve všech metropolitních, katedrálních, kolegiálních a farních kostelích, jakož i klášterních konventech jednou týdně, se má vkleče vždy modlit sedm kajících žalmů včetně litaní. Na to mají následovat tři kolekty:

Ineffabilem misericordiam tuam domine, nobis clementer ostende etc. -
Adesto, quesumus, domine, supplicationibus nostris et viam famulorum tuorum. — Omnipotens et misericors deus qui subvenis in periculis et necessitatibus laborantibus maiestatem tuam suppliciter exoramus, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, qui famulos tuos in angustiis et necessitatibus laborantes consolationibus attollat, quibus et de presenti consequantur auxilium et eterna remedia comprehendant. Per dominum nostrum etc.

Po třech kolektách mají následovat žalm *Sepe expugnaverunt me* (128, 1–2) s versiklem *Salvos fac servos tuos etc.*, jakož i závěrečná kolekta:

Ecclesie tue, quesumus domine, preces placatus admitte, ut destructis adversitatibus et erroribus universis secura tibi serviat libertate. Per dominum nostrum etc.

Po *Oratio dominica* má po *responsi Sed libera nos a malo* následovat žalm *Letatus sum* (121, 1) a k němu příslušející versikly a oratia. Po mši se má vždy zpívat antifona *Media vita* nebo *Salve regina* s příslušnými kolektami.^{33/}

Ludolf uvádí výtahy z pokynů Brandových slovy politování nad nedostatkem postačujícího počtu exekutorů k provedení misie křížové výpravy: *Litere quidem ipsius cardinalis auctoritate episcopali publicantur per Wratislaviensem diocesim, sed parum vel nichil ultra hoc fuit in eadem diocesi in tam pio opere attemptatum.*^{34/} *Job Vener* do svých výtahů nezačlenil části věnované dispozicím o odpustcích a protihusitské mši.^{35/} Ve svém odpustkovém traktátu polemizoval *Job Vener* nejen s tím, jak si Brandovu odpustkovou bulu vykládali kurfiřti na knížecím a městském sněmu v Oberweselu, ale i se zněním této buly samotné.^{36/} Jeho kritika směřovala především proti rovnosti odpustků za nesouměřitelné činy při křížové

výpravě.^{37/} S velkou pravděpodobností v této fázi sporu vznikly i spisy, které zmiňuje Bohuslav Balbín a které dnes jsou nezvěstné, *De indulgentiis* a *De cruciata Ondřeje z Brodu.*^{38/}

Úsilí Brandovo o záležitosti křížových výprav v následujících letech neustávalo. Během norimberského říšského sněmu roku 1422 předal ve farním kostele sv. Sebalda během slavnostní celebrowané mše *Missae de sancta cruce* prostřednictvím Heřmana Rottenpergera (1418–1428), probošta kláštera augustiniánů kanovníků v Neunkirchen am Brand, *Vexillum vivice crucis* králi Zikmundovi, který je bezprostředně poté postoupil markrabímu Friedrichovi Braniborskému jako hejtmánovi křížáckého vojska.^{39/}

Neúspěchy třetí křížové výpravy v roce 1422 přiměly Brandu v následujícím roce, aby zesílil své úsilí o plánované čtvrté křížové tažení. V květnu 1423 se zasadil u biskupa Jana z Řezna o účinné kázání proti husitům, objednal dominikána jménem Jindřich ze své družiny, pozdějšího lektora řezenského konventu dominikánů, jako kazatele křížáckého tažení v Německu, a usiloval v létě 1423 na Zikmundově dvoře v Uhrách o povzbuzení krále k nové aktivitě proti husitům.^{40/} Dekret sienského koncilu z 8. listopadu 1423 opakoval znovu prokletí viklefistů a husitů a upozorňoval na plné moci svěřené nejmenovanému legátovi.^{41/} Branda, který se tehdy ještě zdržoval v Německu, se zde sám zasazoval o provedení sienských závěrů a obrátil se s touto žádostí mj. na biskupa míšeňského.^{42/} V dohodě s králem Zikmundem měl Branda za účasti teologů vídeňské univerzity počátkem roku 1424 vést rozhovory s představiteli umírněných husitů o jejich spojení s římskou církví. K přípravě několikrát odsunutého a nakonec zcela zrušeného jednání vznikl na Brandovu objednávku koncem roku 1423 na vídeňské univerzitě obsáhlý traktát proti čtyřem artikulům pražským; jeho autorem byl Petr z Pulky, který byl podporován cisterciákem Bartolomějem Froweinem z Ebrachu a dominikánem Jakubem de Clavaro.^{43/}

^{37/} Tamtéž, s. 910.

^{38/} Ke spisům: Kadlec, *Studien und Texte* (jako pozn. 1), s. 80n.

^{39/} Andreas von Regensburg, s. 375n., 463. Ondřej při předání *vexilla* liturgické texty převzal do své *Chronica Hussitarum*: s. 377–378; srv. s. 306. K tomu Horst Miekisch, *Abriss der Geschichte des Augustinerchorherrenstiftes in Neunkirchen a Br.*, in: *Neunkirchen am Brand, Festschrift 1989, Neunkirchen 1989*, s. 2–13, zde s. 8n.; tentýž, *Neunkirchen am Brand als Reformstift. Die Einführung der Raudnitzer Statuten 1390, Neunkirchen a. Br. 1990*, s. 12. Literární zpracování z roku 1870 u: Wilhelm Raabe, *Des Reiches Krone*, in: *Sämtliche Werke, Zweite Serie*, sv. 3, Berlin s.d., s. 314–372, zde s. 334.

^{40/} Andreas von Regensburg, s. 412n. U zmíněného Jindřicha by se bylo mohlo jednat o Jindřicha z Durynska: Machilek, Ludolf von Sagan, s. 223, pozn. 584.

^{41/} Walter Brandmüller, *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424*, sv. II: *Quellen*, Münster 1969, s. 2; k tomu: sv. I: *Darstellung*, Münster 1968, s. 146.

^{42/} Brandmüller, sv. I, s. 248. List Brandův biskupovi řezenskému ze dne 16. května 1424 týkající se provedení sienských dekretů: UB I, Nr. 293, s. 336–338; Andreas von Regensburg, s. 419.

^{43/} K traktátu: Girgensohn, Peter von Pulkau (jako pozn. 8), s. 176nn.; Machilek, Ludolf von Sagan, s. 192n.; tentýž Frowein, Bartholomäus von Ebrach, in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, sv. 2, Berlin-New York 1980, s. 982–985.

^{32/} Tisk: Madre, Kardinal Branda, s. 99–100; k tomu tamtéž, s. 88.

^{33/} UB I, s. 111n. Madre, Kardinal Branda, s. 92n.

^{34/} Ludolf von Sagan, *Tractatus de longo schismate*, s. 535. K tomu Machilek, Ludolf von Sagan, s. 171.

^{35/} Heimpel, sv. 3, s. 1355. Srv. i výše pozn. 31.

^{36/} Tamtéž, s. 902nn.

Jako předtím kardinál Branda, tak i jeho nástupce Fiordano Orsini (†1438), kardinál biskup z Alpy, povoláný papežem Martinem V. 17. února 1426, pokračoval v úsilí proti husitům novými odpustkovými listy.^{44/} Na svou podporu jmenoval Orsini o několik měsíců později bamberského biskupa Friedricha III. z Aufsessu (1421–1431) svým koadjutorem ve věci husitské.^{45/} Počátkem června 1426 se kurfiřtové shromáždění v Norimberku rozhodli vyzvat Orsiniho, že by měl požádat za sebe všechna duchovní knížata, arcibiskupy, biskupy a preláty, aby se postarali, „das allewege in allen stiften, kloster und kirchen eine meße peculial um der keczerei willen geschee und das volg ouch dorzu erwecket wurde, zu komen, und in allin predigin die luthie ermanit wurden, das sie inneclichen betin disse sache zum besten zu komen, und menneclichen ouch dorzu exhortiret werden zu deßin sachin zu thun, und ablas darzu verkundiget werden.“^{46/} Od návrhu audience husitů, který Zikmundovi zprostředkoval Oldřich z Rožmberka, Orsini krále odrazil.^{47/} Jako přijetí výzvy kurfiřtů ke slavení protikacířské mše převzal Orsini v Norimberku do své Ordinacio contra perfidos Wiclefistas et Hussitas, sepsané 23. července 1426 po porážce křižáckého vojska u Ústí, pro biskupa Jana z Řezna do značné míry doslovně Brandovy výzvy ke sloužení protihusitské mše jednou za týden.^{48/} Navíc se má po obvyklých suffragiích v celé řezenské diecézi zpívat či modlit antifona Da pacem domine s celým příslušným versiklem a kolektami k němu náležejícími.^{49/}

Orsini byl v legátském úřadě vystřídán již na jaře 1427 anglickým kardinálem Jindřichem Beaufortem (†1447). Pro římskou církev byla situace otevřením husitské ofenzivní války za hranice Čech od roku 1426 ještě nebezpečnější než předtím. Beaufort, jehož legace trvala jen krátkou dobu, utvořil, navzdory vši ostrosti v základním přístupu proti husitismu, svou otevřeností pro věčný spor s husitským pojetím učení prostor těm úvahám, které o několik let později vedly k jednání v Chebu a Basileji a umožnily konečně východisko z krize.^{50/}

^{44/} Andreas von Regensburg, s. 423n., 426n. K jeho povolání: Jaroslav Kadlec, Magister Martin Thalayero aus Tortosa im Kampf gegen die Hussiten, in: Annuario historiae conciliorum 12, 1980, s. 269–314, zde s. 272; Pastor I, s. 286, pozn. 1. O Orsiniho legaci: E. König, Kardinal Giordano Orsini (+1438), 1906, s. 48nn.; Heimpel, Die Vener von Gmünd, sv. 1, s. 407.

^{45/} Otto von Heinemann, Die Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel, 2. odd., sv. III, Wolfenbüttel 1898, s. 382 (přátelské upozornění od studijního ředitele Horsta Miekische, Bamberg).

^{46/} DRTA VIII, 1883, Nr. 391, s. 467–470, zde s. 470.

^{47/} Tamtéž, Nr. 406, s. 491–492.

^{48/} Andreas von Regensburg, s. 427n.

^{49/} Deus, a quo desideria: tamtéž, s. 428.

^{50/} Karl Schnith, Kardinal Heinrich Beaufort und der Hussitenkrieg, in: Von Konstanz nach Trient (jako pozn. 8), s. 119–138, zde zvl. 126. K pozadí obecně: Franz Machilek, Hus/Hussiten, in: Theologische Realenzyklopädie, sv. 15, Berlin-New York, 1988, s. 710–735, zde s. 728n.

Texty předepsané v pokynech kardinála Brandy z června 1421 pro mši, které kardinál Orsini znovu výslovně opakovat v létě roku 1426, nesouhlasí, odhlédneme-li od užití žalmu Letatus sum, s textem, který se předpokládá podle bamberského fragmentu, popř. Weihestephanského misálu. U Aleluja patřilo Letatus sum také jinak k často užívaným antifonám.^{51/} U antifon introitu, graduale a offertoria, používaných v bamberském fragmentu a Weihestephanském misálu, se také jedná současně o antifony, které k tomu i jinak byly užívány.^{52/} Prosba o jednotu na konci complendy v textu bamberského fragmentu a Weihestephanského misálu by mohla být převzata z řeči proti heretikům, jež pochází ze 7. století.^{53/}

Celkem se zdá, že naléhavé prosby a reflexe textů bamberského fragmentu a Weihestephanského misálu, svědčí o době vzniku votivní mše tohoto typu po počátku husitské ofenzivní války v roce 1426. Toto platí především o textech kolekty, secreta a complendy. Osud Makabejských, na něž upozorňuje lekce bamberského fragmentu, zmínil již Branda ve svém listu řezenské radě z 31. května 1421. Volba tohoto textu pro čtení mohla být podnětována Brandovým zadáním; je možno si však také myslet, že kardinál Branda se vůbec účastnil konečného uspořádání protihusitské votivní mše, jejíž zavedení svými pokyny sám podnítl.

Překlad textu: *PhDr. Olga Hlaváčková*

^{51/} René-Jean Hesbert (Éd.), Antiphonale missarum sextuplex, Brüssel 1935, Nr. 2 a 199a.

^{52/} Tamtéž, Nr. 36a (Intr.), 40a (Grad.), 35 a 178b (Off.), 0 a 198 (Comm.).

^{53/} P. Bruylants, Les oraisons du Missel Romain (Études liturgiques 1), sv. 2, Löwen 1952 (přetisk 1965), Nr. 799, s. 227. Text zní: Omnipotens sempiternus deus, qui salvos omnes, et neminem vis perire: respice ad animas diaboli fraude deceptas; ut omni haeretica pravitate deposita, errantium corda respiscant, et ad veritatis tuae redeant unitatem. Per. Toto oratio se nachází v pramenech 7. až 14. století, mj. v pražském sakramentáři 8. století, v gelasiánském sakramentáři z Angoulême 8./9. století, ve franckém sakramentáři gelasiánském ze Sv. Havla z 9. století. Augustiniánský poustevník Vilém z Kolína začlenil text kolekty, tak jak stojí v bamberském fragmentu, jako Oratio contra hereticos do svého pontifikálu, který nevznikl před rokem 1433: Soudpis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně, sest. Vladislav Dokoupil, Brno 1957, s. 61.

FRANZ MACHILEK

Zur Einführung und Liturgie der Votivmessen
 Contra Hussones

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgehend vom Fund einer weiteren Überlieferung des seit langem bekannten Offiziums der Votivmesse Contra Hussones im Staatsarchiv Bamberg (Signatur A 246 Nr. 30) zeigt der vorliegende Beitrag im Anschluss an eine Neuedition des Messformulars einige Aspekte der Einführung und Ausgestaltung antihussitischer Messen. Die Bamberger Überlieferung ist an einigen Stellen gegenüber dem 1902 von Adolph Franz nach einer Handschrift aus Weihenstephan herausgegebenen Text ausführlicher bzw. weicht sie von diesem vor allem im Evangeliumtext ab. Gegenüber dem Abschnitt Makk 1, 4, 30—33 im Bamberger Fragment steht im Weihenstephaner Missale die Parabel vom Richter, der Gott nicht fürchter, und der Witwe aus Lk 18,1—8. Das Entstehen und die Verbreitung der Votivmesse gegen die Hussiten lässt sich mit der Tätigkeit des Kardinals Branda Castiglione verbinden; die Messe bildete zusammen mit Predigt, Absolution und Ablass den Kern seiner antihussitischen Kreuzzugsaktivitäten. Die in den Anweisungen Kardinal Brandas vom Juni 1421 vorgeschriebenen Texte für die Messe, die Kardinal Giordano Orsini im Sommer 1426 noch einmal ausdrücklich wiederholte, stimmen mit den nach dem Bamberger Fragment bzw. dem Weihenstephaner Missale vorgesehenen Texten, abgesehen von der Verwendung des Psalms Letatus sum, nicht überein. Insgesamt scheinen die dringenden Bitten und Reflexionen der beiden Texte auf eine Entstehungszeit der Votivmesse dieses Typs nach dem Beginn des hussitischen Offensivkrieges im Jahr 1426 hinzudeuten. Dies gilt insbesondere von den Texten der Collecta, der Secreta und der Complenda. Das Schicksal der Makkabäer, an das die Lectio des Bamberger Fragments erinnerte, hatte schon Branda in seinem Brief an Rat und Gemeinde zu Regensburg vom 31. Mai 1421 angesprochen. Die Wahl dieses Textes für die Lesung könnte durchaus durch Brandas Vorgabe angeregt worden sein; denkbar ist aber auch, dass Branda überhaupt an der endgültigen Ausformung der antihussitischen Votivmesse beteiligt war, deren Einführung er mit seinen Anweisungen selbst angeregt hatte.

PRAŽSKÁ CÍRKEVNÍ PROVINČIE VE VÍRU HUSITSKÉ REVOLUCE

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Osudy katolického společenství a jeho duchovenstva během husitské revoluce v dějepisných freskách vesměs ztrácejí soudržnou nit a zanikají v třísti událostí nahlížených z opačné strany. Revoluční husitství přitom ani v letech své expanze neovládlo celé území Čech a Moravy, takže nešlo jen o katolíky žijící pod diktátem čtyř artikulů, ale i o početné obyvatelstvo zhruba deseti velkých či středních měst a mnoha panství katolických velmožů. Národnostní fobie tu do značné míry splývaly s konfesními postoji, avšak zdaleka ne každý domácí katolík byl německého původu. Většina šlechty pod korouhvemi kříže mluvila a smýšlela česky, což platilo i pro jejich poddané úročníky. Vůli a sílu k rezistenci čeští a moravští katolíci čerpali z podpory okolního světa a univerzální římské církve. Více než skrovná materiální výpomoc je posilovalo vědomí sounáležitosti k celoevropské pospolitosti římské víry. Až do mohutného nástupu lutersko-německé reformace také polipanské katolictví více získávalo, než ztrácelo. Jestliže na přelomu dvacátých a třicátých let věroučný rádius husitských artikulů zahrnoval přibližně tři čtvrtiny rozlohy Čech, o několik desetiletí později se kališnictví muselo spokojit se slabou nadpoloviční většinou země. Vcelku ovšem husitská revoluce pražskou církevní provincií hluboce rozvrátila. Tato historia calamitatum měla více truchlivých kapitol. Naše pozornost se v příspěvku k počtě zasloužilého badatele prof. Jaroslava Kadlece upře k potížím církevní správy ve válečných letech.^{1/}

Rozpad pražské církevní provincie měl celozemský dosah a v nejednom ohledu i dlouhodobé důsledky. Stolec pražských arcibiskupů, uprázdněný odpadnutím (1421) a definitivně pak úmrtím Konráda z Vechty (1431), čekal na svého posvěceného držitele až do září 1561. Administrátorské pravomoci zprvu vykonávali

^{1/} Bibliografie prací prof. Jaroslava Kadlece dokládá, jak hluboce mu ležely na mysli osudy katolické církve v její první těžké zkoušce na území českého státu. Pozvání do sborníku na jeho počest není jen výrazem mnohaletých přátelských vztahů, ale i společného úsilí o pravdu historického poznání, a to navzdory odlišným úhlům pohledu. Pojetí prof. J. Kadlece srovnej ve výstižné zkratce v jeho Přehledu českých církevních dějin 1, Řím 1987, s. 243—288, jinak z novějších prací katolického zaměření viz Václav MEDEK, Cesta české a moravské církve staletími, Praha 1982. Vzhledem k danému rozsahu příspěvku se omezím jen na zcela nezbytné odkazy na literaturu a prameny.

olomoučtí biskupové Jan Železný a Kuneš ze Zvole, od roku 1434 pak společně boleslavský arcijáhen Šimon z Nymburka a pražský děkan Johánek z Dubé. Olomoucké biskupství přes všechny hmotné a jiné ztráty revoluční krizi přečkalo, moravskému katolictví uhájilo institucionální kontinuitu a při jednáních o kompak-táta samotnou svou existencí zmařilo sjednocení české církevní provincie pod správou voleného kališnického arcibiskupa. Naproti tomu litomyšlské biskupství po dobytí města koncem dubna 1421 zcela zaniklo a nikdy již nebylo obnoveno. Poslední biskup Aleš z Březí (od května 1420) se na svém stolci ani neohráł. Po jeho smrti v roce 1442 bylo sice ještě ustaveno několik nástupců, ti však zůstali držitelé prázdneho titulu.^{2/}

Arcibiskupská konzistoř přesídila v červnu 1420 do Staré Boleslavi, odkud se v polovině ledna následujícího roku přesunula do Roudnice. Ani zde dlouho nevydržela, o měsíc později již úřadovala v Litoměřicích, pouze však do konce dubna. Pražská jarní ofenzíva konzistoř vypudila ještě dále na sever. Od června 1421 do počátku roku 1437 nalezla útočiště v Žitavě, jež sice již přínáležela lužickému Šestiměstí, avšak z hlediska církevní správy k pražskému biskupství. Po mistru Šimonovi z Nymburka společně zastávali úřad generálních vikářů prelátí pražského kostela Jan Královec a Johánek z Dubé. Nejpozději od roku 1422 generální vikáři převzali agendu úřadu biskupského oficiála, takže v jejich soudních aktech se poměrně často vyskytují i manželské rozepře. Bez ohledu na vývoj událostí v Čechách soud konzistoře rozhodoval i spory o benefícia, která trvale propadla husitským záborům. Tuto eventualitu si jejich bývalí držitelé nebo zájemci o ně nepřipoustěli a pro všechny případy se snažili vlastní nároky obhájit cestou církevního práva.^{3/}

Počínaje červnem roku 1421 generální vikáři opětne začali prověřovat a potvrzovat kněze na uprázdněná kapitulní, farní, oltářnická a jiná benefícia. Rozsah této agendy překonal všechna očekávání.^{4/} Za necelých šestnáct let se v příslušných konfirmačních knihách váže k těmto záležitostem na 1 150 zápisů. Více než jedna

^{2/} Seznamy pražských arcibiskupů, administrátorů, olomouckých a litomyšlských biskupů viz v příručce Gustava FRIEDRICHA, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, s. 238–245. O aféře arcibiskupa Konráda z Vechty Augustin NEUMANN, K odpadu Konráda z Vechty, *Časopis katolického duchovenstva* 66, 1925, s. 264–272, 345–350, 570–579 a 67, 1926, s. 21–23, 105–110, 224–230, 315–320, 542–544, 592–598, nověji pak Ivan HLAVÁČEK, Konrad von Vechta. Ein Niedersachse im spätmittelalterlichen Böhmen, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Vechta IV*, 1974, s. 24–27. K situaci v olomoucké diecézi naposled Antonín ROUBIC, Olomouc a basilejský koncil, *Husitský Tábor* 8, 1985, s. 133–141, o rozpadu litomyšlského biskupství František HOFFMANN, Litomyšl v husitském revolučním hnutí, *Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí*, Pardubice 1959, s. 53–58 a 71.

^{3/} Srovnej edici Ferdinanda TADRY, *Soudní akta konsistoře pražské VII. (1420–1424 a Dodatky)*, Praha 1901, kde v úvodu informace o pobytech a praxi konzistoře od června 1420. K témuž nejnověji Jaroslav ERŠIL a Jiří PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly II. Katalog listin a listů z let 1420–1561*, Praha 1986, s. 5–6 a Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 219–220.

^{4/} Všechny následující údaje čerpám z vlastního rozboru konfirmačních knih z let 1421–1436, jež vydal Josef EMLER, *Libri confirmationum ad benefícia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim VIII–X*, Praha 1889. Tento pramen by si zasloužil zevrubnou studii, neboť obsahuje mimořádně cenné prosopografické i topografické údaje osvětlující situaci v katolických oblastech a částečně též v husitském zázemí.

třetina z nich pochází z let 1422 až 1425, kdy generální vikáři museli obsadit velké množství beneficií uprázdněných odpadlíky a nejspíše též zabitými duchovními. Druhým obdobím zvýšeného počtu konfirmací byla léta 1434 a 1435, což si lze vysvětlit stoupajícím zájmem katolických patronů v době jednání o kompak-táta. Přes poměrně vysoký počet konfirmačních zápisů však tato úřední akta neposkytují věrohodný obraz o stavu pastýřské péče během revoluce. Neúměrně velké množství zápisů se vztahuje jednak k severním děkanátům v blízkosti Žitavy, jednak k obrocím, kterých se noví držitelé nemohli ujmout. Zatímco v prvním případě generální vikáři měli spolehlivý přehled o situaci, v případě vzdálených obrocí byli zpravidla odkázáni na iniciativu patronů anebo uchazečů z řad exulantů. Výjimečně generální vikáři nebo olomoučtí biskupové navrhovali kandidáty za patrony, kteří odpadli od římské víry. Zřídka se v zápisech objevuje zmínka, že předchozí farář nebo oltářník byl soudním výrokem zbaven obrocí pro příslušnost k viklefsko-husitskému kacířství. Zpravidla také jen nepřímou lze usuzovat, že zemřelý kněz se stal obětí při dobytí města či městečka. Platí to např. o úmrtí čtyř oltářníků ze žlutického kostela před srpnem roku 1424. Vždy je však třeba počítat s tím, že konzistoř se o smrti obrocíků dovídala s delším časovým odstupem, takže úmrtnost kněží v počátečních letech revoluce pravděpodobně byla vyšší, než vyplývá z prostého součtu zápisů z jednotlivých let.

Celkově v husitském období zaznamenávají konfirmační knihy 707 úmrtí duchovních osob, z toho 565 bylo správci farních a filiálních kostelů. Druhou nejpočetnější skupinu tvořili benefičiální oltářníci a kaplani (108), zemřelých kanovníků a jiných prelátů bylo 24 a zbytek připadl na opaty i abatyše řeholních konventů. Nejvyšší úmrtnost je spjata s léty 1422 (86), 1425 (73) a 1435 (rovněž 73). V porovnání s předrevolučním obdobím nejde o čísla mimořádně vysoká. V sedmdesátých letech 14. století činil roční průměr počtu far uprázdněných úmrtím faráře zhruba 40 případů, v devadesátých letech byl roční průměr poněkud vyšší (51). V letech morových epidemií však křivka úmrtnosti prudce stoupala. Jen za první tři čtvrtletí roku 1380 konfirmační knihy udávají smrt 157 farářů, 24 oltářníků a tři prelátů. Vzhledem k tomu, že v případě žitavských zápisů roční průměr zemřelých správců farních a filiálních kostelů jen o málo převyšoval číslo 35, na první pohled by se mohly morové epidemie jevit pro katolické duchovenstvo mnohem větší pohromou než husitská revoluce. V každém případě však žitavská úřední akta generálních vikářů nepotvrzují domněnky o hromadném vyhlazování světského katolického kléru husitskými bojovníky. Doložené případy z kronik a jiných pramenů tím neztrácejí na hodnověrnosti, na druhé straně však bude nutno počítat s mnohem početnější vnitřní i zahraniční emigraci kněží, kteří si zachránili život včasným útekem.

Poměrně vysoký počet konfirmačních zápisů se dotýkal směn i dobrovolného vzdání kostelních (358) a oltářních (73) obrocí. Nejednou šlo o směny far, k nimž noví držitelé neměli „bezpečný přístup“. Část svobodných rezignací měla důvod v postupu kněze na výnosnější místo. Jelikož každé uvolněné obrocí bylo záhy obsazeno, pražská konzistoř zřejmě ještě měla k dispozici dostatečné množství

nezajištěných kněží, kteří se teprve nyní domohli prvního, často jen pomyslného obročí.^{5/} Svým způsobem se tak vyřešila tíživá otázka služebných kleriků odkázaných na milost a nemilost bohatých prelátů a farářů. Tato rovnováha mezi počtem nezajištěných svěcenců a volných beneficí se však udržela pouze pro jednu generaci, neboť počínaje třicátými léty se stále více projevovat nedostatek vysvěcených kněží a řeholníků. Přestárlí držitelé obročí postupně odcházeli na věčnost, a i když celkový počet kurátních beneficí silně poklesl, konzistoř s obtížemi obsazovala významnější venkovské fary.

Majetkový základ většiny výnosných obročí se během revoluce rozplynul, takže životní dráha prelátů nebo kněze přestala být v Čechách vidinou chudých studentů. Na své kůži to pocítili též navrátilí pražští kanovníci, kteří se museli spokojit s týdenními platy z královské komory.^{6/} Po smrti krále Zikmunda nezbylo basilejskému legátu Filibertovi nic jiného, než vzít výdaje za katedrální duchovenstvo na sebe. Žitavská konzistoř zprvu svěcení vyšších kleriků zanedbávala. Pokud se jí nedostávalo kněží, s lehkým srdcem dávala příležitost klerikům z přílehlé míšeňské diecéze. V roce 1428 bylo tímto způsobem obsazeno šest farních kostelů, jedno oltářnictví a jedno vikářství. Téhož roku získal faru též klerik vratislavské diecéze. A protože podobných případů bylo více, stávaly se již v této době uvolněné české fary lákadlem pro chudé kleriky z okolních zemí. Ještě v září 1423 se farář z Třebenic hájil, že nemohl získat vyšší svěcení, neboť ta nebyla udělována ani v pražské ani v míšeňské diecézi.^{7/} Několika čekatelům se později podařilo získat svěcení přímo v Míšni anebo jinde, toto řešení však bylo jen východiskem z nouze. Nejpozději od roku 1433 generální vikáři zajišťovali svěcení míšeňským světicím biskupem přímo v Žitavě. Ačkoli se toho roku svěcení uskutečnilo třikrát a roku 1436 dokonce čtyřikrát, za celou tuto dobu čtyř let pražské diecézi přibýlo pouze jedenáct kněží. Tak zvaných akolytů, tj. kleriků nižšího řádu, bylo vysvěceno více, celkem 38, z toho však dvacet pocházelo ze Žitavy. Tři z nich dosáhli svátosti kněžství, jinak dva kandidáti přišli z Prahy, Kladska i Horního Slavkova a po jednom z Lípy, z Ústí nad Labem, Teplic, Mostu, Plzně, Hořovic a Jaroměřic.^{8/}

Vzhledem k mimořádným poměrům generální vikáři přivírali oči a po náležitém výslechu a odpřísáhnutí husitských bludů omilostňovali světské kněze i řeholníky, kteří dobrovolně nebo pod nátlakem podávali lidu z kalicha. V letech 1423 až 1429 získalo absoluci celkem 29 duchovních, z toho více než polovina hned v prvním roce. Třináct z nich bylo držiteli farních obročí; devět prostých kněží, šest řeholní-

^{5/} Řadu obročí v pražské arcidiecézi uděloval papež Martin V., později pak mimo jiné kardinál Julian Caesarini. Srovnej k tomu ERŠIL a PRAŽÁK, Archiv II, s. 18–19, č. 19, 22 a s. 25, č. 41. V uvedeném katalogu též další dokumenty, které doplňují zápisy konfirmačních knih (písemné pověření k prezentaci farářů či oltářníků, přijetí do konfraternity apod.).

^{6/} Podle V. V. TOMKA, Dějepis města Prahy VI, 2 vyd. Praha 1906, s. 21.

^{7/} Srovnej TADRA, Soudní akta VII, s. 91, č. 202.

^{8/} Matriky ordinovaných kleriků viz u EMLERA, LC VIII–X, s. 211–213, 238–239, 241 a 255–257. Tamtéž na s. 251 osvědčení míšeňského biskupa o udělení kněžského svěcení ad titulum farního kostela v Semilech. Je příznačné, že basilejský legát Filibert přikládal ordinacím prvořadý význam. „Rejstřík svěcenců na kněžství legáta sněmu basilejského Filiberta, biskupa kostnického (sic)“ vydal František ŠTĚDRÝ, Sborník Historického kroužku 5, 1904, s. 92–98 a 139–143.

ků a jeden kanovník počet doplňovali. Pražský kanovník Václav Mužíkův se dušoval, že s kacírstvím neměl nic společného a že se počestně zachoval i během svého zajetí v Litoměřicích. Z daleké Kostnice se kál řeholní bratr Mikuláš, který v Krupé podával pod obojí způsobou. Třeba ještě dodat, že absoluce písemnou formou vydával i pověřený kanovník olomouckého biskupství.^{9/} Podle dvojnásobných odpadlíků nelze však posuzovat mentalitu všech katolických kněží a zejména emigrantů, kteří dali přednost trýzním vyhnanství před ztrátou vlastního přesvědčení. Většinu z nich držela nad vodou naděje, že se dříve či později vrátí na původní místa. I když léta ubíhala a život se jim krátil, nezapomínali ve svých testamentech na fundace oltářů a zádušní nadace v kostelech, z nichž byli vypuzeni. Třebaže v říjnu 1431 byl vyšehradský kostel již v rozvalinách, jeho kanovník Václav Ortlův mu ze svých propadlých platů věnoval sto kop grošů na novou oltářní fundaci. Sám byl přitom zadlužen až po uši, podobně jako řada jeho kolegů.^{10/}

Stinné stránky života katolických emigrantů poodhaluje jejich soukromá korespondence.^{11/} Bývalí kanovníci a profesori třeli bídu s nouzí a v cizině se museli spokojit s podřadným postavením. Někteří z nich proto cestovali z místa na místo a vzájemně se informovali o životních podmínkách. Pražský kanovník mistr Zikmund z Weilburka přešel za lepším bydletem ze Žitavy do Vratislavi, jeho kolega mistr Štěpán ze Staňkova zamířil z Budyšína do Olomouce. Týnský oltářník a řisutský farář mistr Mikuláš z Podviní zase odešel z lipské univerzity na bohatě dotovanou školu ve Hnězdně, jelikož mu však nesvědčilo tamější podnebí, vrátil se zpět. Mistr Prokop z Kladrub, jemuž se v Lipsku podařilo získat doktorát teologie, varoval proto přítele v Budyšíně před cestou do Polska a doporučoval mu odejít do Štýrska, kde je mnoho Slovanů. Ani v Lipsku by se mu prý nevedlo lépe, neboť všechny kostely spravují řeholníci a poplatky od studentů (bursalia) zde vynášejí méně než v Praze. Snad by mu více příležitostí k obživě poskytl Erfurt, kde by si mohl přivydělat hrou na varhany. S Prokopem udržoval písemné styky též uznávaný astronom a přírodovědec mistr Jan Šindel, jenž se díky svému věhlasu uchýtil jako městský fyzik (lékař) v Norimberku.

Řadu cenných postřehů obsahuje též korespondence, kterou vedl profesor teologie Ondřej z Brodu s bývalým kazatelem od sv. Jiljí Janem Peklem i s jinými emigranty. V dochovaných listech i publicistických spisech občas zasvitnou nostalgické pocity.^{12/} Všichni exulanti toužili po vlasti, doba Karlova se jim jevila zlatým věkem českého křesťanství, vinu na rozvratu země přičítali pouze husitským kacírům a vůbec je nenapadlo zpytovat vlastní svědomí. Jejich vlastenectví bylo

^{9/} Regestrum in quo Wyklefiste absoluti registrantur vydal TADRA, Soudní akta VII, s. 116–123. Vlastnímu rejstříku předchází formule interrogatoria, přísahy a absoluce. Jeden z absolučních listů olomouckého kanovníka Závise ze Zap otiskl EMLER, LC VIII–X, s. 36–37.

^{10/} Testament vyšehradského kustoda Václava Ortlůva v LC VIII–X, ed. EMLER, s. 166–168.

^{11/} Převážně odkazují na listy českých katolických exulantů, které otiskl Jan SEDLÁK, Po stopách Husových odpůrců, Studie a texty I–2, 1914, s. 149–169.

^{12/} Epistolae amicis in patria využil Jaroslav KADLEC, Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod, Münster 1982 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, NF 22), s. 48–67. tamtéž na s. 294–306 dodatky ke korespondenci vydané J. Sedlákem.

nezřídka opravdové. Zmíněný mistr Prokop, který při pražských bouřích přišel o knihovnu, si do jednoho rukopisu poznamenal, že ho zakoupil z obavy, aby nebyl vyvezen z Čech. Vesměs vždy však, v tom se čeští katolíci nelišili od husitů, primát pravé víry nadřazovali zájmům jazykově národní pospolitosti. Ve svých ortodoxních postojích byli papežštější než papež a vzájemně se varovali před disputacemi s kališníky, kteří nechtějí nalézt pravdu, nýbrž zvítězit. Při basilejských i jiných debatách s husity museli ustoupit do pozadí, neboť jejich zakořeněná nesnášenlivost by otcům koncilu mařila dílo dohody. Zatvrzelost je neopustila ani po návratu do Čech, kde vzbudili odezvu stejného zrna ze strany Rokycanovy kališnické konzistoře.^{13/}

Nejtvrďší úder revoluční husitství patrně zasadilo řeholním institucím. Řada klášterů vzhlížela k budoucnosti s temnými předtuchami, a proto jejich představení v předstihu nebo na poslední chvíli nechali převézt drahocennosti, archívy a knihovny do bezpečných míst. Díky této předvídatosti se porůznu dochovaly četné listiny a kodexy z majetku českých konventů, jejichž kostely, budovy a statky vzaly často nenávratně za své. Sedlečtí cisteriáci uložili archív i knihovnu v Klosterneuburku, klášter téhož řádu v Pomuku zachránil své listiny v Ebrachu, jihočeské konventy od roku 1418 deponovaly své poklady v Českém Krumlově a dokonce i dominikáni ze Sezimova Ústí stačili svůj archív zabezpečit v Českých Budějovicích. Podobných případů by bylo možné uvést mnohem více, aniž by však tím byly zmenšeny nenahraditelné ztráty kulturních a historických hodnot.^{14/} Pokud to jen bylo možné, řeholníci i řádové sestry dávali přednost útočištím v českých a moravských katolických městech. Dominikáni z Klatov se například uchýlili do Plzně, augustiniánští kanovníci z Lanškrouna dočasně zakotvili v prostějovském konventu svého řádu, kartuziáni z Tržku u Litomyšle našli střechu nad hlavou v dolanské kartouze apod. Do početných moravských konventů přecházeli též uprchlí dominikáni, zatímco minorité využívali pohostinství slezských a polských klášterů své společné provincie.^{15/} Ve Slezsku lze doložit strahovské premonstráty, zderazské strážce božího hrobu i augustiniánské kanovníky ze Sadské, v Polsku zase opatovické benediktiny či pražské ciriaky. Emigrace augustiniánů směřovala rovněž do Bavorska, několik roudnických kanovníků se však zabydlo i v Erfurtu.

Mnozí řeholníci v cizině získali obživu jako faráři, oltářníci či kazatelé v kostelech pod patronací klášterů vlastního řádu. Kromě toho někteří mniši ztratili kontakt se svou rozptýlenou komunitou a protloukali se na vlastní pěst. Ještě

^{13/} K zlatému věku doby Karlovy v katolickém pojetí a k exulantské nostalgii více František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971, s. 124–127. Nejnověji k exilu světského a řeholního duchovenstva Franz MACHILEK, *Datum tempore exilii in materia fidei. Zur Emigration von Welt- und Ordensgeistlichen aus Böhmen in der Hussitenzeit*, in *Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag*, Bd. 1, München 1988, s. 206–226. Jen v korekturách mohou zaznamenat publikaci Jaroslava KADLÉCE, *Katoličtí exulanti čeští doby husitské*, Praha 1990.

^{14/} Řadu případů uchráněných klášterních archívů a knihoven uvádí Jaroslav ČECHURA, *K některým aspektům státní ideologie a sekularizačních idejí v předhusitských Čechách*, *Časopis Národního muzea* 155, 1986, s. 34–35. K archívu a knihovně ústeckých dominikánů František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I–1*, České Budějovice 1988, s. 294, pozn. 19.

^{15/} Více k tomu MACHILEK, c. d. v pozn. 13 a Jaroslav KADLEC, *Czeska katolicka emigracja okresu husytyzmu na ziemiach polskich i na Śląsku*, *Zeszyty naukowe KUL* 19, 1976, s. 27–36.

v druhé polovině třicátých let generální převor augustiniánských eremitů opakovaně žádal bavorského provinciála, aby se bratři z Čech i Moravy vrátili do klášterní klauzury.^{16/} Při úmrtí opata, převora či jiného představeného se bratři a sestry příslušného konventu shromažďovali k volbě nástupce nebo abatyše, o jejímž výsledku pak někdy zpravovali generální vikáře v Žitavě. Zpravidla se volba odehrávala v cizině, někdy však i v Čechách, jak tomu bylo v případě milevských premonstrátů, kteří si roku 1427 zvolili opata ve svém touzimském proboštví.^{17/} Záznamy o volbě většinou jmenovitě uvádějí shromážděné mnichy a jeptišky, takže si alespoň v některých případech lze ověřit početnost pozůstalé komunity. Z postoloprtských benediktinů se roku 1429 shromáždilo pět bratří, o jednoho méně čítal sbor volitelů probošta roudnických augustiniánských kanovníků o dvě léta později, opatovičtí benediktini se roku 1436 sešli jen tři. Naopak konvent augustiniánů z pražského Karlova měl ještě roku 1434 devět kanovníků a z kladrubských benediktinů bylo v téže době naživu sedm bratří. Ve stejném počtu je možné doložit i benediktinky z Teplic před úmrtím abatyše roku 1427.^{18/} Otázkou je, do jaké míry údaje tohoto druhu mohou uvést na pravou míru přemrštěné odhady počtu husity umučených či zabitých řeholníků. Pravého, jistě smutného stavu se sotva bude možné kdy dobrat, zatím je proto na místě uvážlivá střízlivost. Podobné nejasnosti panují kolem počtu zbořených či poničených klášterů a kostelů, aniž by původci jednostranných soudů vycházeli z ověřených podkladů.^{19/} Poměrně spolehlivou představu poskytl průzkum 23 konventů českých minoritů a klarisek, z nichž devět zcela zmizelo a sedm utrpělo závažné škody. Revolučnímu náporu neodolal ani jeden z pěti klášterů křížovníků s červeným srdcem, čtrnáct z patnácti dominikánských konventů si z husitských válek odneslo těžké jizvy, pokud zcela nezanikly.^{20/} Před historicky doložitelnými skutečnostmi nemá smysl přivírat oči, zvláště když již vynikla programovost radikálního husitského obrazoborectví a celkové očisty zesvětšelé církve.^{21/}

^{16/} Srovnej Jaroslav KADLEC, *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag. Vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen mit Edition seines Urkundenbuches*, Würzburg 1985, s. 100.

^{17/} Oznámení o smrti milevského opata Petra a notářský instrument o volbě jeho nástupce v Touzimi evidovali ERŠIL a PRAŽÁK, *Katalog II*, s. 22, č. 30–31.

^{18/} Doklady o volbách opatů a abatyší viz u EMLERA, *LC VIII–X*, s. 132–133 (Teplice), 145–146 (Postoloprty), 164–165 (Roudnice), 235–236 (Karlovy), 244–245 (Kladruhy) a 257–258 (Opatovice). U řady řeholníků je současně udáno působíště.

^{19/} Kniha Augustína NEUMANNA, *Katoličtí mučedníci doby husitské*, Hradec Králové 1927, je dosti povrchní. Přes apologetické rysy však je užitečnou snůškou pramenných svědectví různé hodnoty. O starší literaturu se opřel ještě MEDEK, *Cesta*, 1982, s. 148, kde se mimo jiné dočteme, že husité upálili nebo ubili 674 řeholníků a řeholnic.

^{20/} Průzkum minoritských konventů provedl František ŠMAHEL, „Intra et extra muros“. *Společná rola franciszkanów obserwantów i klarysek na ziemiach czeskich od połowy XIV do końca XV wieku*, in: *Zakony Franciszkańskie w Polsce I, Franciszkanie w Polsce średniowiecznej 1*, Lublin 1983, s. 293–297. O situaci dominikánských klášterů pojednal Vladimír KOUDELKA, *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter*, *Archivum Fratrum Praedicatorum* 26, 1956, s. 129 a konečně ke křížovníkům s červeným srdcem Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Řád křížovníků s červeným srdcem ve středověku*, *Sborník prací východočeských archívů* 5, 1984, s. 221.

^{21/} O důsledcích husitských válek pro církevní architekturu souhrnně Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský III.*, Praha 1930 (*České dějiny III-3*), s. 732–740. Rozsah husitského obrazoborectví se nejnověji snaží redukovat Karel STEJSKAL, *Funkce obrazu v husitství*, *Husitský Tábor* 8, 1985, s. 19–27.

Hospodářský stav klášterů na katolickém území vykazuje značné výkyvy. Zadlužené konventy během válek zabředly ještě do větších potíží, takže si musely vypomáhat prodejem purkrechtních dvorů, pozemků i celých vsí. Dvory například prodaly cisterciáčky na Starém Brně i benediktinky v Pustiměři u Vyškova, zatímco kartuziáni v Dolanech a augustiniánští kanovníci ze Šternberku byli věřiteli moravské šlechty. Skrytou sekularizací pod rouškou ochrany církevního zboží utrpěly obrovské ztráty též klášterní vrchnosti v katolických oblastech. Poměrně lépe z krizových let vyšly konventy žebravých i jiných řádů v katolických městech, třebaže i ony nesly na svých bedrech díl zvýšených válečných výdajů příslušné obce.^{22/}

Předběžná bilance ztrát katolické církve během husitské revoluce nedospěla k přesným číslům. Prudký výkyv na stranu pasív se dal předpokládat. Zda a k čemu to vůbec bylo dobré, je jiná otázka, kterou se české dějepisectví nepřestane zabývat.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

**Die Prager Kirchenprovinz
im Wirbel der Hussitenbewegung**

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag über die Schwierigkeiten der katholischen Kirchenverwaltung in den Jahren der Hussitenbewegung hat seinen Schwerpunkt in einer komplexen Auswertung der bisher noch wenig ausgenützten Eintragungen der Libri Confirmationum VIII bis X über die Benefizien im Prager Erzbistum in den Jahren 1421 – 1436. In der angeführten Periode siedelte das Konsistorium zwangsweise in Zittau (Lausitz), das in der Kirchenverwaltung der Prager Diözese unterstellt war. Im Juni des Jahres 1421 begannen die Generalvikare wieder Priester für die vakanten Kapitel-, Pfarr- und Altarbenefizien u. s. w. zu bestätigen. Innerhalb von fast 16 Jahren sind mit dieser Agenda an die 1150 Eintragungen verbunden, davon mehr als ein Drittel aus den Jahren 1422 bis 1425, in welchen der Generalvikar eine große Anzahl der durch Apostaten und höchstwahrscheinlich auch erschlagene Priester frei gewordenen Benefizien besetzen mußte. Die höchste Sterblichkeit ist mit den Jahren 1422 (86 Eintragungen), 1425 und 1435 (je 73 Personen) verbunden. Im Vergleich mit der Periode vor der Hussitenbewegung handelt es sich nicht um ausgesprochen hohe Zahlen, es muß aber in Erwägung gezogen werden, daß für die Verwaltung der böhmischen Provinz einen nicht weniger schweren Schlag die Auflösung vieler Klöster und die ungewöhnlich zahlreiche Emigration der katholischen Priester darstellte. Den zweiten Abschnitt einer erhöhten Anzahl von Pfründenverleihungen bildeten die Jahre

^{22/} Mozaika nedostatečně zpracovaných pramenů zatím neumožňuje spolehlivě postihnout celkovou hospodářskou situaci klášterů na katolickém území. Vzhledem k rozsahu musím resignovat na literaturu o jednotlivých řádech a konventech. Pouze ilustrativně proto uvádím doklady ke zmíněným prodejům a půjčkám v Soupise česky psaných listin a listů do roku 1526, Díl I, Sv. 1/1, red. František Beneš a Karel Beránek, Praha 1974, s. 127, č. 473 (Dolany), s. 128, č. 479 (Šternberk), s. 133, č. 499 (Staré Brno) a s. 147, č. 559 (Pustiměř).

1434–1435, was durch ein erhöhtes Interesse der katholischen Schutzherren im Verlauf der Friedensverhandlungen der hussitischen Verbände mit Konzil und Kaiser in Basel erklärt werden kann. Die Libri confirmationum widerspiegeln aber auch für diese Etappe kein genaues Bild über den Stand der Pastoralfürsorge, denn der Generalvikar konnte seine Befugnisse in dem von den Hussiten beherrschten Gebiet noch bei weitem nicht ausüben. Die Libri confirmationum enthalten ebenfalls wertvolle Informationen über die Erteilung von Absolutionen an abtünne Priester und Mönche (insgesamt 29 aus den Jahren 1423–1429) und über die neu geweihten Priester und Kleriker. Innerhalb von vier Jahren (1433–1436) wurden in Zittau nur 11 Priester und 38 Akolythen, davon zwanzig aus der Stadt selbst, geweiht. Im weiteren Teil der Studie werden relativ verlässige Angaben über die bedrückenden Folgen der revolutionären Ereignisse auf die Ordensinstitutionen zusammengefaßt. Neben den mit Gewalt durchgesetzten Forderungen des hussitischen Reformprogrammes, werden ebenfalls die Konsequenzen einer verborgenen Säkularisation unter dem Vorwand des Schutzes des Kirchenvermögens angeführt.

ADMINISTRACE PRAŽSKÉ DIECÉZE NA SKLONKU PRVÉ POLOVINY 15. STOLETÍ

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ

Léta, jež předcházela i následovala jednání husitských Čech a basilejského koncilu, jistě nepatří k zanedbávaným tématům české historiografie. Přesto řadová činnost vedoucích složek katolické církve v zemi stála a dosud stojí jen na okraji dějepisných zájmů: nezasahovala bezprostředně do politických jednání a postihovala menšinu obyvatelstva. Z dlouhodobého pohledu však nebyla tak podřadná, jelikož důraz rozhovorů katolické strany se vůči husitské většině musel opírat i o nerozvrácené domácí zázemí, jež se mělo pro budoucnost stát východiskem obnovy strany pod jednou.

Katoličtí administrátoři,^{1/} usazení od roku 1421 v Žitavě, se snažili pokračovat ve správě diecéze způsobem, který by odpovídal právním normám a v ničem se nelišil od předhusitských zvyklostí. Jak vypadala jejich praxe v teritoriálním i početním zúžení vyřizovaných případů, je do roku 1423, resp. 1424 dostatečně známo z Tatrovy edice^{2/} prvního z řady svazků administrátorských akt a současně 21. manuálu soudních akt generálních vikářů. Obsazování far a dalších beneficí katolickou stranou, zachycené konfirmačními knihami až do roku 1436, je dostupné z Emlerova vydání^{3/} a v tomto sborníku je mu věnována samostatná stať. Žitavští administrátoři však úřadovali i po roce 1424 tak, jak byli zvyklí. Teprve volba a příchod Václava z Krumlova do úřadu nyní již skutečně administrátorského situaci v roce 1452 alespoň na čas pozměnila. Byl to člověk nezátížený mnohaletou domácí praxí, který přistupoval k vedení diecéze a jeho písemným formám nově^{4/} už díky tomu, že získal vzdělání v Itálii. Pohnutá léta od závěru husitských válek

^{1/} Užívám tu pro zjednodušení tohoto, až v budoucnu platného výrazu, i když není přesný. K postavení žitavských „administrátorů“ srv. V. V. TOMEK, Dějepis města Prahy IX, Praha 1893, s. 39–43; A. FRIND, Die Kirchengeschichte Böhmens in der Hussitenzeit, Prag 1872, s. 165–166 a týž, Die Kirchengeschichte Böhmens in der Administratorenzeit, Prag 1878, s. 16–18; J. KADLEC, Přehled českých církevních dějin 1, Řím 1987, s. 288, 300.

^{2/} F. TADRA, Soudní akta konsistoře pražské, VII (dále S.a.), Praha 1901.

^{3/} J. EMLER, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim, VIII–X (dále LC), Pragae 1889.

^{4/} A. MAŘÍK, K postavení katolické církve v Čechách v době poděbradské (Činnost katolických administrátorů za Jiřího z Poděbrad), FHB 7, Praha 1984, s. 101–195.

až do nastoupení Ladislava Pohrobka znamenala proto v činnosti katolických administrátorů epilog epochy, jež začala ještě v poslední třetině 14. století, který však je v bližších podrobnostech zatím neznám: s výjimkou zmíněných konfirmací do roku 1436 nebyl dosud žádný rukopis z jejich úřední pozůstalosti vydán ani blíže obsahově popsán.^{5/} Tento příspěvek je tedy první rámcovou sondou do běžné administrátorské činnosti v letech 1427–1452.^{6/}

Kmenový materiál pro toto období obsahují dva rukopisy z úřední činnosti administrátorů, doplnky pak další tři, uložené vesměs v archivu pražské kapituly.^{7/} Starší z kodexů^{8/} na Tadrů vydaná žitavská akta časově nenavazuje, počíná až rokem 1427, přesto nese na deskách kontinuální označení jako *acta obligatoria coram administratoribus XXII*, jež pochází z druhé poloviny 15. století, kdy tedy již neexistovaly žádné zápisy z mezidobí 1424 až března 1427.^{9/} Svazek byl veden bez dodržování striktní chronologie zápisů^{10/} až do roku 1433. Obsahuje v podstatě „akta“ typu těch, která jsou už v Tadrůvě edici, procesuální sporné zápisy, dlužní závazky, zástavy a splácení dluhů, rozhodčí výroky, ustanovení prokurátorů, jednotlivě tu jsou zastoupeny konfirmace k beneficím, rezignace a výměny obročí. Navíc sloužila akta i pro kapitulní záznamy, takže tu je zachyceno několik voleb a instalací kanovníků. Proti předhusitskému, ne již žitavskému stavu jsou jedinou podstatnějiší, i když nijak překvapivou změnou zápisy z manželských sporů, jež vyplynuly ze spojení pravomoci oficiála a generálního vikáře.

Na časový rozsah a obsahové složení 21. manuálníku bezprostředně navazuje druhý a čtvrtý oddíl dalšího rukopisu,^{11/} který postihuje období do počátku padesátých let. Kodex vznikl dodatečným svázáním čtyř původně samostatně vedených složek, založených pro věcně členěnou materii, jež respektovala kompetenční okruhy generálních vikářů a oficiála. Prvý, druhý a čtvrtý oddíl, konfirmace,

akta a matrimonialia^{12/} jsou uvozeny samostatnými nadpisy a začínají vesměs rokem 1434 a končí rokem 1439, pouze matrimonialia mají zápisy až do června 1440 a po pauze osmi let pokračují ještě do roku 1452. Zbývající třetí oddíl^{13/} shrnuje materii erekcčních knih; chybí mu uvozující nadpis a postihuje pouze období 1444–1452 (–1457). V každém věcném oddíle jsou ovšem obsaženy i jednotlivé zápisy odchýlného charakteru, často ve vztahu k místu nebo osobě, jichž se týkal předcházející případ^{14/} nebo k osobám administrátorského okruhu.^{15/}

Prvý z rukopisů z let 1427–1433 byl celý veden v Žitavě. Sporná stání, která notář Václav Václavův z Prahy, zvaný Mníšek, písařsky autor celého rukopisu^{16/} v příslušném místě hned zapisoval, se konala v žitavské faře^{17/} za předsednictví^{18/} Jana z Kralovic, od sklonku roku 1430 Jana z Dubé, s nímž se záhy ve vedení soudu střídal M. Šimon z Nymburka, a to až do roku 1434, kdy převzal vedení pouze on. Od počátku třicátých let se většina stání konala v blíže nelokalizovaném domě děkanově. Pro zápisy nesporného charakteru, zvláště šlo-li přitom o zapsání delší předložené písemnosti, posloužilo jako úřední místnost obydlí písaře, který měl značně volnou ruku zapisovat všechna rozhodnutí a příkazy administrátorů na základě pověření Jana z Dubé.^{19/}

Na žitavské faře se začalo zapisovat ještě do dalšího rukopisu VI-2, jednotlivá stání se konala i v žitavském městském domě ojevinských celestýnů. Zápisy akt zde víceméně pravidelně pokračují do června, případně října 1437 a pak po pauze znovu od dubna 1439, kdy převzal předsednictví soudu výlučně Prokop z Kladrub

^{5/} Ani A. PODLAHA, *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*, Pragae 1923, č. 56 (s. 24–5) a č. 67 (s. 126) oba hlavní rukopisy administrátorů této doby, na rozdíl od mladších, nerozepsal. Tím nemá být řečeno, že rukopisy nebyly nikdy používány. Zápisy týkající se Žitavska jsou dokonce vydány regestovou, byť ne vždy zcela přesnou formou, srv. J. PROCHNO, *Zittauer Urkundenbuch I, Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437*, Zittau 1938, s. 279–342. K nepřesnostem srv. např. s. 285 č. 49, kde pohání Dorothea, Tochter des Hannus Messerschmied von Zittau; v rukopise je Dorota nata Hanussii Cultellisova de Montibus Chuthnis, nunc in Zitavia moram trahens.

^{6/} Je také první splátkou mého dluhu profesorovi Kadlecovi, který mě ke zpracování administrátorských akt již před lety vybízel a laskavě i nezištně mi poskytl kartotéku svého základního rozpisu rukopisů.

^{7/} Fond je uložen v Archivu Pražského hradu, spravovaném Kanceláří prezidenta republiky.

^{8/} Cod. VI-13, PODLAHA, *Catalogus*, č. 67. Označení signaturou VI je tu zavádějící, rukopis patří veškerým svým obsahem, vnější úpravou, vazbou i označením jako 22. manuálník do signatury IV, za Cod. IV-9. Jako „acta iudicialia“ označuje tento rukopis také PROCHNO, l.c., v edičních poznámkách k regestům odtud čerpaným.

^{9/} Chybějící mezidobí mohl zachycovat další sešitek, z jakých jsou vydaná „Žitavská akta“ sestavena, který se nezachoval. Svědčilo by pro to ukončení kancelářských dluhů až rokem 1428 (TADRA, S.a., s. 142–151), podle kterých uvádí PODLAHA, *Catalogus*, s. 18, č. 43 časové rozmezí rukopisu až do roku 1428.

^{10/} Několikrát se opakující nadpisy naznačují snahu po zavedení věcných oddílů uvnitř akt. Zapisování podle obsahových skupin však nebylo dodržováno a při vazbě svazku vkládány další dvojlisty do složek, takže vznikl chronologicky dosti chaotický stav.

^{11/} Cod. VI-2, PODLAHA, *Catalogus*, s. 56.

^{12/} Konfirmace: fol. 1v–47r, vydal je EMLER, LC, s. 221–265; akta: fol. 61r–83v (fol. 48–82 jsou prázdná); matrimonialia: fol. 130r–173v. Poslednímu oddílu předchází na fol. 129 opis přísah sporné strany a svědka, užívaných při manželském sporu, a jako fol. 128 vězvaný pergamenový list s obrazem Ukřižování, užívaný snad při skládání přísahy. Za oddílem následují až do konce rukopisu důležitější zápisy rozličného obsahu, mezi nimiž převažují zajištění beneficí.

^{13/} Fol. 84r–122v. Z časového posunu oddílu a zvláště chybějícího nadpisu lze uvažovat, zda dochované složce nepředcházela ještě další, jejíž založení by korespondovalo časově s dalšími oddíly kodexu VI-2, případně – a to spíše – která by přecházela plynule z doby ještě starší. Erekcční knihy končí rokem 1419, poté byly donační a erekcční listiny, někdy i prezentace a další významnější, např. papežské a koncilní listiny zapisovány mezi konfirmace stejně jako matriky světců. I když s mnoha erekcemi ani donacemi nelze ve zbývajících pěti letech počítat, zdá se existenci nějaké erekcční knihy nebo několika ztracených listů dochované složky pro toto období dosvědčovat opis tzv. 13. knihy erekcční (Cod. III-9). Detailním srovnáním zápisů opisu s jejich předlohami a s edicí LC zjistíme, že dvanáct písemností z let 1422–1431 (–1437) z opisu 13. erekcční knihy nemá nikde svou předlohu, takže nějaký sešitek, složka typu erekcčních knih nutně dochované části předcházela.

^{14/} Např. fol. 64r, ustanovení kaplana ve vztahu ke sporu o patronátní právo.

^{15/} Např. fol. 77v–78r, donace na základě testamentu písaře Martina Hesa z Chýše a 79r, odkaz ve prospěch ojevinských celestýnů. Mezi erekcemi jsou pak zahrnuta i potvrzení voleb klášterních představených nebo jmenování farářů (fol. 94v–95v).

^{16/} Podpis na fol. 22v. Plné jméno srv. LC, s. 16–17. Mníšek napsal rovněž celý svazek XXI (kromě Hesova sešitku), vydaný Tadrů.

^{17/} Např. fol. 89r. K úloze žitavských johanitů, kterým fara patřila, srv. J. K. VYSKOČIL, *Náboženské poměry v dějinách Žitavska*, in: *Žitavsko v českých dějinách*, vyd. A. FRINTA – H. ROKYTA, Praha 1947, s. 67n.

^{18/} Podle H. ROKYTY, (*Žitavsko*, s. 212), měl sídlit v letech 1433–1436 v Žitavě olomoucký biskup a administrátor pražského arcibiskupství Jan Železný. V aktech se nic takového neobjevuje. Naopak je v nich k 16. říjnu 1430 poznamenáno, že se Jan z Kralovic a Jan z Dubé dozvěděli o smrti Železného ex relatione certarum personarum et eciam ex scriptis percepcone.

^{19/} Fol. 19r.

jako komisař.^{20/} Všechny zápisy akt tohoto roku^{21/} se týkají výlučně místních žitavských záležitostí, při jejichž projednávání se vždy zúčastňoval komendátor žitavských johanitů, případně jako spoluarbiter nebo alespoň jako svědek. Podobnou situaci vykazuje oddíl matrimonialíí, kde pauza začíná v září 1437 a končí v lednu 1439 Prokopovými zápisy ze Žitavska, vedenými do června 1440.^{22/} V oddíle konfirmací je poslední zápis roku 1437 ze 14. srpna, zápisy roku 1439 před Prokopem^{23/} jsou od února opět převážně ze Žitavy, pouze jeden potvrzuje faráře v Semilech. Z uvedených dat vyplývá, že žitavské administrátorské centrum se s kapitulou nevrátilo do Prahy, že zůstalo i se všemi úředními knihami nadále na místě a vyčkávalo vývoje situace. Pauza roku 1438 v jejich žitavském úřadování může snad souviset s úmrtím Zikmundovým,^{24/} nelze to ale ze zápisů nijak vyvodit. Prokop z Kladrub sám byl však v září 1438 v Praze,^{25/} stal se tu pražským arcijáhmem a do Žitavy se odtud vrátil nejspíše jako komisař legáta Filiberta.

Filibert, biskup v Coutances, po svém příchodu do Čech^{26/} a Prahy na sklonku roku 1436 tu zahájil vlastní činnost vedoucí osobností diecéze. Od velikonoc 1437 do velikonoc 1439 konal v pravidelných termínech ordinace ve znovuvysvěceném minoritském kostele na Starém Městě pražském a pak v pražské katedrále.^{27/} Po Zikmundově smrti převzal fakticky veškeré náklady na hmotné zajištění pražské kapituly, činící týdně zhruba osm kop grošů mimo výdaje na liturgické potřeby.^{28/} Jistě podobně živil i úřední aparát, pokud jeho část snad byla v Praze. Filibert měl s sebou v Čechách svého sekretáře, M. Jana de Tornis, kterého odměnil za služby pražským kanonikátem a prebendou a záhy nato i proboštvím sv. Jiljí.^{29/}

Ten mu snad psal i úřední zápisy účtů,^{30/} a jistě listiny, které Filibert v Praze vydal,^{31/} sotva však běžné zápisy jeho administrátorské činnosti. Z nich se zachoval jen zlomek,^{32/} obsahující na deseti foliích část obšírného soudního spisu ve sporu mezi manželi Kateřinou a Michalem Obudlou z Nového Města pražského. Spor měl dlouhou historii, jednalo se o něm už před arcibiskupem Konrádem z Vechty v Roudnici, a Filibert si k jeho posouzení vyžádal podklady a dobrozdání od

^{20/} Fol. 83r. Prvně je Prokop uveden s titulem komisaře už 5. května 1437 (fol. 80v), v březnu t.r. ještě jen s hodností boleslavského kanovníka (fol. 80r). K Prokopovi srv. J. KADLÉC, Mistr Prokop z Kladrub, AUC-HUCP XII, 1–2, 1972, s. 91–110.

^{21/} Fol. 82r–83v.

^{22/} Fol. 143r–145v.

^{23/} LC, s. 263–4.

^{24/} Úmrtí Zikmundovo a volbu Albrechtovu si administrátoři poznamenali v Cod. VI-2, na fol. 81v.

^{25/} J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, Archiv pražské metropolitní kapituly II, Katalog listin a listů z let 1420–1561, Praha 1986, č. 80.

^{26/} ERŠIL – PRAŽÁK, Katalog II, č. 69. Srv. též literaturu v pozn. 1.

^{27/} Cod. XXI, fol. 1–12; srv. F. ŠTĚDRÝ, Rejstřík světců na kněžství legáta sněmu basilejského Filiberta, biskupa kostnického (!), Sborník historického kroužku, 5, 1904, s. 92–98, 139–143. Nový rozbor Filibertovy matricy připravila pro Pražský sborník historický B. ZYLINSKÁ.

^{28/} TOMEK, Dějepis, IX, s. 57–60. Detailní účty obsahuje Cod. XXI od fol. 121.

^{29/} ERŠIL – PRAŽÁK, Katalog II, č. 77, 82.

^{30/} Na nečeský původ písaře Cod. XXI usuzují z některých romanizujících tvarů jeho latiny, jako *somma* (*summa*).

^{31/} ERŠIL – PRAŽÁK, Katalog II, č. 77, 79, 82.

^{32/} XXVIII/17, (stará signatura podle Frindova katalogu).

novoměstské rady i od zvláštních „úředníků sporů“.^{33/} Byli jimi tři novoměstští kališníční faráři M. Jan Rokycana (u sv. Václava na Zderaze), Václav Janův (u sv. Štěpána Na rybníčku) a Blažej (u sv. Jindřicha) a čtyři tamní sousedé, kteří se ve sporu písemně vyjádřili už 22. září 1435.^{34/} K vedení sporu, projednávaného v obydlí i úřední budově Filibertově, v Karolinu, používal legát služeb prokurátorů a poslů, kteří se do počátku roku 1437 vyskytovali při vyřizování sporů před úředníky v Žitavě.^{35/}

Neúplné zápisy Kateřinina a Michalova sporu nezachycují nikde roční datum, pouze denní údaje soustředěné do října a listopadu. Ve srovnání s žitavskými údaji lze soudit, že tu šlo o sklonek roku 1437 a že pomocné síly žitavského administrátorského centra přešly počátkem druhé poloviny roku 1437 do Prahy, kam se kolem Filiberta měla soustředit veškerá pravomoc. Pouze ke stěhování registratury zatím – nepochybně i s ohledem na nejisté hospodářské zajištění – nedošlo. Asi až když se ukazovalo, že provizorium v Praze bude dlouhodobější, vrátil se Prokop z Kladrub znovu na přelomu roku 1438 a 1439 z Prahy do Žitavy s pověřením vést agendu této oblasti.^{36/} Teprve v polovině roku 1440, kdy končí veškeré zápisy v Žitavě, se celý úřad, spíše jen jeho zbytky doprovázející registraturu – podstatnější personální část již byla v Praze – vydaly do nitra Čech. Bylo to do Prahy, kde byl 1. září 1444 učiněn první a jediný pražský zápis oddílu erekcí.^{37/} Další pokračují po vynechaných foliích již opět v Plzni. Záznamy do oddílu matrimonialíí počínají v Plzni od 26. října 1448 do téhož sešitu, který byl přivezen ze Žitavy, aniž by se v něm octla jediná poznámka z osmiletého pražského pobytu administrátorů nebo bylo vynecháno místo na doplňky; pouze zapisující písař se proti žitavskému pobytu v Plzni změnil. Vzhledem k tomu, že jediný zlomek soudní agendy Filibertovy je právě z manželského sporu, není vyloučeno, že se v Karolinu zapisovala matrimonialia do sešitu paralelního s tím, který byl začat v Žitavě, a pokračovalo se v něm i po soustředění veškeré agendy v Praze. Když pak kapitula a kdysi žitavští administrátoři odcházeli do Plzně, vzali s sebou „svůj“ materiál a eventuální Filibertova písemná agenda zůstala v Karolinu, odkud si ji kapitula jako nepříliš důležitou už nikdy nevyžádala. Celý rukopis VI-2 byl ukončen s prvním pobytom kapituly v Plzni, po návratu do Prahy založili noví administrátoři Václav a Jan z Krumlova už další rukopis (VI-5).

Poněkud chaotické poměry ve vedení úředních zápisů žitavských a pak pražských a plzeňských administrátorů umocnila ještě písařská stránka celé věci. Jestliže manuálníky XXI a XXII, tedy všechny zápisy z let 1422–1433 psal jediný

^{33/} Je to podobný doklad k možným počátkům dolní konzistoře, jaký uvádí TADRA, S.a., s. X–XI, jasně však ukazuje, že nešlo o instituci centrální, ale vázanou na místo.

^{34/} Opis „*carthe*“ je na fol. 4. Rokycanovo působení u sv. Václava na Zderaze TOMEK, Dějepis IX, s. 346, nezachycuje, stejně tak nezná Václava Janova u sv. Štěpána.

^{35/} Prokurátor Matěj Halč, který zastupoval Michala (Kateřina se hájila sama), posel Frána. V Žitavě byli ještě počátkem roku 1437 (nedatovaný zápis, VI-2, fol. 80r).

^{36/} K územním delegacím srv. dále v textu.

^{37/} Fol. 90r. Jde o ověření testamentu litoměřického arcijáhna Jana Morava ve prospěch pražské kapituly z 18. září 1415. O zápis požádal Prokop z Kladrub.

písař Václav Mníšek z Prahy, pak jeho úmrtí na počátku následujícího roku^{38/} veškeré úřadování destabilizovalo. Na místo zkušeného a samostatného Mníška dlouho nepřišla rovnocenná náhrada. Založení další knihy ve formě čtyř paralelních věcných řad bylo jen východiskem z nouze, jež mohlo usnadnit přehled v úřední materii i bez spolehlivého notáře. Zapisování konfirmací a některých částí akt se znovu ujal Petr Polák z Mokrsko,^{39/} písař soudních akt generálních vikářů od roku 1401, který se už ve druhém desetiletí 15. století omezoval především na psaní instrumentů; pro svou dávnou praxi se nyní stal protonotářem administrátorů.^{40/} Vrátil se zřejmě s kapitulou do Prahy, jeho ruka se z žitavských písemností vytrátila, zato se objevuje počátkem roku 1437 jako písař kapituly.^{41/} Vedle Petra zapisovala po roce 1434 i řada dalších příležitostných písařů, z nichž lze paleograficky identifikovat ještě dva zaměstnance kanceláře generálních vikářů do počátku 15. století, totiž Valentina ze Sádka a jednotlivě i Jana z Dubé. Matrimonialii se hned 1434 ujal Jan Zúl z Pelhřimova,^{42/} od dvacátých let prokurátor, od roku 1440 kanovník, kterého můžeme jako písaře sledovat na všech zastávkách úřadování do roku 1450, kdy jeho vedoucí místo převzal pozdější pražský a plzeňský arcijáhen a administrátor Martin zv. Terra ze Strašecího,^{43/} nyní již jen v oddíle erekcí; teprve s Martinem přišla v Plzni do kanceláře administrátorů mladá a schopná síla, již však záhy zastínila osobnost Václava z Krumlova.^{44/}

Po celé žitavské období žil úřad administrátorů z tradic a personálních i zvykových zásob předcházejícího období; nevychoval si své kancelářské síly, jako tomu bylo ke sklonku 14. století,^{45/} ale naopak se od roku 1434 na psaní úředních záznamů podíleli lidé starší, kanovníci nebo hodnostáři kapituly i administrátoři sami, jak tento úzus nakonec převládl ve druhé polovině 15. století.^{46/}

Podobně nouzové poměry vysvitnou i tehdy, sledujeme-li další osoby pravidelně působící v nejrůznějších funkcích při projednávání sporných i nesporných záleži-

stí. Pro oba okruhy bylo třeba především prokurátorů, kteří by zastoupili nepřítomné strany, sporná stání se neobešla bez činnosti soudních přísežných poslů. Mezi lety 1427–1435 můžeme jako pravidelně působící prokurátory postihnout^{47/} jen M. Mikuláše z Prahy, Machutu z Hostivaře, Václava Hothovce, Matěje Haléře a Pavla z Holubic, menší měrou i Filipa z Mikulovic. Přitom Václav Hothovec působil současně jako soudní posel, Pavel z Holubic jako notář (ve stejné funkci se v roce 1435 objevuje i jeho syn Jan). Vanira z Olešné zase spojoval činnost notáře a posla. Jako další přísežný posel se objevuje Václav Hochmann, v roce 1435 nějácí Peša a Adam. Příležitostně přebíraly prokurátorské povinnosti, zvláště při nesporných záležitostech, nejrůznější další osoby od pražských a boleslavských kanovníků přítomných v Žitavě přes kleriky z celých Čech, kteří sem přišli něco vyřídit, po místní duchovní. Stálé osazenstvo úřadu, lze-li to tak nazvat, bylo však proti předhusitskému stavu silně redukováno a zvláště působení jedné a téže osoby v různých funkcích ukazuje na značně omezené poměry, za nichž administrátoři působili. Přibližně deset lidí včetně zapisujícího písaře musilo stačit na veškeré právní, procesuální i organizační práce.^{48/} Přitom byly i v Žitavě vedeny vedle již zde popsaných knih i obšírné soudní spisy, kam se opisovaly písemnosti podané při sporu, zaslané výslechy svědků a detailně protokolovala všechny stání.^{49/} Administrátoři tedy dodržovali i za omezených možností postup úřadování se všemi písemnými formami nařízenými kdysi Arnoštem z Pardubic.

Se silně redukováným aparátem, od roku 1433 bez stálého a specializovaného písaře, administrátoři ani nemohli vyřizovat velké množství případů.^{50/} Porovnání pouhého hrubého počtu záležitostí, projednávaných v jednotlivých letech,^{51/} není bez zajímavosti.

Za rok 1427 řešili administrátoři 39 sporů, v jejich aktech bylo poznamenáno sedm dlužních závazků a ve dvou případech byly v kanceláři odevzdány dlužné peníze nebo věci; tři případy zachycují jednání kolem obsazení fary nebo oltáře (též v kostele sv. Martina Většího na Starém Městě pražském); v jediném zápise si

^{47/} Nejde tu o výčet všech jmen, jež se objevují ve zmíněných funkcích, případně ve svědeckých řadách, ale jen těch, jejichž frekvence dovoluje usuzovat na stálé působení při úřadě administrátorů. Mnohá z těchto jmen se vyskytují již v aktech vydaných Tadrů, leckdy s jinou funkcí.

^{48/} Jako svědci jednání se vedle náhodně přítomných a vedle stálých prokurátorů, písařů a poslů objevují často služebníci některého administrátora: Jakub Kaleš z Loun, služebník Jana z Kralovic, Ondřej, služebník Prokopa z Kladruhu, v téže době i nějaký Jan. S jedinou výjimkou Ondřeje (snad z Vodňan) všichni tyto lidé v roce 1439 ze Žitavy mizí a Prokopova jednání nadále dosvědčují vedle Ondřeje a nového služebníka Řehoře z Albrechtic pouze místní žitavští duchovní. Často to byl gardský biskup Jan, zvonic žitavského kostela Petr, Jan Gottfriedův, komendátor johanitů, a jeho služebníci Kraczer, Bertold, dále johanita Jan, bývalý žitavský městský písař Jan Grath, mistr školy Michal i další.

^{49/} Tyto typy písemností jsou i pro předhusitskou dobu dochovány jen v ojedinělých zlomcích. Pro žitavské období je k dispozici jeden takový zlomek z roku 1423 v Cod. IV-14, dodatečně svázaném z nejrůznějších fragmentů. Jediný spor zachycený tu v úplnosti, v němž se soudil Mikuláš, farář v Heinrichsdorfu (míš. d.) s Pecoldem Grossem, tesařem ze Žitavy, o desátky a další důchody kostela (fol. 3–17r), koresponduje s procesuálními záznamy o téměř sporu v 21. manuálu (TADRA, S.a., s. 64, č. 2, s. 74, č. 114 a č. 120, s. 76, č. 127, s. 80, č. 153, s. 81, č. 157 a 160, s. 92, č. 211 a 213, s. 110, č. 26). Částečně zachycuje Cod. IV-14 ještě tři další soudní spisy.

^{50/} Početní redukce vyřizovaných kauz ovšem nevyplývala z omezenosti aparátu, ale naopak. Při velkém zaměstnanosti by za provizorních podmínek spíše došlo k omezenějšímu zapisování.

^{51/} Nejde o počet zápisů, ale záležitostí, k některým se může vztahovat i značně vyšší počet zápisů.

^{38/} Zemřel 9. ledna 1434, PROCHNO, l.c., s. 236, č. 1678a.

^{39/} J. NUHLÍČEK, Věřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských, Praha 1940, s. 27 a seznam, č. 427.

^{40/} Cod. VI-2, fol. 79v, podobně ERŠIL – PRAŽÁK, Katalog II, č. 56, 64.

^{41/} ERŠIL – PRAŽÁK, Katalog II, č. 72.

^{42/} Jeho podpis je v aktech např. na fol. 94v–95r, 100r. Zemřel v Plzni 30. září 1451. PODLAHA, Series praepositorum... ecclesiae Pragensis, Pragae 1912, č. 567.

^{43/} Jeho podpis v aktech na fol. 129v. ERŠIL – PRAŽÁK, Katalog II, č. 159. Na jeho úřední činnost upomíná bezpochyby i formulářová sbírka písemností druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století v kapitulním archivu Cod. XCII. PODLAHA, Series, č. 576.

^{44/} Zápis o jeho volbě koadministrátorem Prokopa z Kladruhu je z 29. listopadu 1451, VI-2, fol. 168r. Záhy se již v tomto rukopise objevují jednotlivé zápisy psané Václavem (fol. 151v, 116r) a zvláště jeho dodatečně připsané vklady po ukončení průběžného vedení knihy v roce 1452. O Václavovi z Krumlova se zmiňuje každá literatura všímavající si doby kolem poloviny 15. století, jeho osobnost by si však zasloužila zvláštní monografii.

^{45/} Sám administrátor a děkan pražské kapituly Jan z Dubé se k vedoucímu postavení dopracoval dlouhodobou činností v kanceláři. Začínal jako pomocný písař a služebník generálního vikáře M. Matěje ze Škrámníku v osmdesátých letech 14. století, od roku 1393 byl protonotářem kanceláře. Neměl univerzitní grad, ale přesto nebyl pouhým úředním praktikem. Právě v Žitavě dokončil v prosinci 1430 svůj spisek De vita clericorum, dochovaný v rukopise O 28 kapitulní knihovny, fol. 70–74, a vlastnil i větší knihovnu, kterou kapitule odkázal. Srv. Z. HLEDÍKOVÁ, Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské, AUC, Praha 1971, s. 135.

^{46/} MAŘÍK, l.c., s. 154.

uchazeč o beneficium zajišťuje odklad termínu svěcení s odůvodněním, že pro chudobu, nebezpečí cest a neznalost jiné řeči než češtiny se bojí odejít za hranice (pocházel z Hořelic).

Za rok 1428 zachytila akta 35 sporů řešených administrátory a sedm manželských rozepří ukončených rozsudkem, pět dlužních závazků, dvě rezignace na beneficia (sv. Jiljí v Praze a kostel v Mostě), jednu prezentaci a jeden testament.

Rok 1429 se v počtech případů téměř nelišil: sporů bylo řešeno 34 a manželských sedm, dlužních závazků zapsáno, včetně splácení, osm, vedle čtyř rezignací na beneficia se objevuje jedno zvolení kanovníka a jedna opce.

Počínaje rokem 1430 však došlo k výraznému poklesu sporů řešených v průběhu jednotlivých let. V roce 1430 a 1431 jich bylo osmnáct a v následujících letech postupně patnáct, deset, devět, v roce 1435 počet znovu stoupl na čtrnáct, ale hned nato v dalších dvou letech opět poklesl na sedm případů; v roce 1439 se projednával pouze jediný spor.

Matrimonialia však podobně sestupnou tendenci nevykazují, počet těchto případů naopak vzrostl. Zatímco v roce 1430 řešili administrátoři dvanáct manželských sporů, již v roce 1431 jen dva, zato následujícího roku opět třináct, v dalších dvou letech pět a sedm, v roce 1435 sedmáct, o rok později deset, v roce 1437 a 1439 vždy dva, roku 1440 tři. Plzeňský pobyt zahájili administrátoři v roce 1448 se sedmi manželskými rozepřemi, hned následujícího roku stoupl jejich počet na devatenáct a v dalších letech pokračoval sedmácti, jednadvaceti, čtrnácti případy do roka a dalším jedním poznamenaným sem ještě z roku 1435.

Dlužní úpisy poznamenané v aktech kolísaly co do počtu mezi lety 1430–1434 od čtyř do sedmi případů, zato relativně prudce stouply opět v roce 1435 na jedenáct zápisů; ve zbývajících dvou letech šlo už opět jen o tři. V plzeňském období se dlužní závazky objevily jen v roce 1450 v počtu osmi.

Ve všech početně hojněji zastoupených obsahových skupinách zápisů akt tedy rok 1435 znamenal oživení činnosti administrátorů a stejně tak tomu bylo i u záležitostí, jež se vždy vyskytovaly jako jednotliviny, případně v některých letech zcela chyběly, k jakým patřily rezignace na beneficia, volby kanovníků nebo jejich ustanovení, prezentace nebo testamentsy. Z nich se v roce 1435 objevilo v aktech devět obsazení beneficií a dalšího roku ještě sedm. V plzeňském období šlo opět už jen o výjimečně zapsané rezignace nebo přijetí kanovníka. Rok 1435 má však ještě jednu výjimku, a to po dlouhé době ve znovu se objevivších zápisích o dohledu na disciplínu kléru.^{52/}

Územní dosah působnosti žitavských administrátorů byl na konci dvacátých a ve třicátých letech značně omezen. Je dostatečně známo, že se soustřeďoval na samo Žitavsko a na katolická území Čech, ale tento obecný poznatek je možno v obou položkách upřesnit. Nebylo to pouze Žitavsko, odkud administrátoři vyřizovali sporné i nesporné záležitosti, ale rovněž jeho poměrně široké okolí, tvořené

^{52/} Fol. 67r, 68r, 74v. Do té doby s touto oblastí jen vzdáleně souviselo nařízení žitavskému medikovi Vavřincovi, aby neprovozoval pověřivé léčby, z roku 1432. PROCHNO, l.c., s. 319, č. 17.

severem Čech s Mnichovým Hradištěm jako nejzazším místem k jihu, ale také řadou lokalit ve vratislavské a hlavně míšenské diecézi po Budyšín. Z ostatních katolických území Čech se naopak jedná v souvislém pruhu pouze o dolní Polabí a celé Poohří až po Ostrov a Loket, jinak pouze o jednotlivé a ojediněle uváděné body jako Černuc u Slaného, Rabštejn, Všeruby u Plzně, Žižice u Rakovníka, Středokluky, Kutná Hora, Nymburk a (pouze jednou) Plzeň.

Pro skutečný teritoriální dosah působnosti administrátorů je však třeba vzít v úvahu ještě další rukopis,^{53/} který obsahuje věcně obdobné záležitosti z činnosti týchž původců jako oba již probrané kodexy. Nejde v tomto případě o vedenou knihu, ale o formulářovou sbírku listů a mandátů s kusy většinou nedatovanými, jež je možno rámcově zařadit jen jménem administrátora; datované písemnosti počínají rokem 1422 a jdou až do roku 1458. Žádný z formulářových kusů věcně nekoresponduje s některým ze zápisů ve vedených aktech, jde o samostatné záležitosti. Územní okruh působnosti listů posílaných administrátory ze Žitavy se zdá být^{54/} stejný jako ve vedených aktech. Jsou tu však navíc listy, které se snaží zajistit hospodářské zázemí administrátorů urgováním podýmného, katedratika, desátků ap. a dohlížet na disciplínu duchovenstva; ty postihují, byť jednotlivinami, celé katolické území.

Mimo širší Žitavsko a Poohří to byly rozličné církevní instituce – pražská, vyšehradská, boleslavská a litoměřická kapitula, které v Žitavě vyřizovaly své právní záležitosti. Zde však šlo jednoznačně o život komunity spojené s původním místem působení v onu dobu jen jménem. Právě tak mohou být fiktivní i některé spory o fary nebo jejich důchody, nicméně ani ty se nevyskytují z jiných než popsanych oblastí, takže sporné zápisy a zvláště pak matrimonialia jsou zřejmě značně spolehlivým ukazatelem uznání pravomoci administrátorů, a tím vlastně katolicity místa, odkud strana pocházela.

Naprostou odlišnou situaci, pokud jde o místní okruh pravomoci, prokazují zápisy pořízené při pobytu v Plzni. Severní Čechy, tím spíše Žitavsko, se tu vůbec nevyskytují, z dolního Polabí a Poohří se jednou objeví Ústí nad Labem a jednou Most, jinak jde vesměs o širší Plzeňsko v rozmezí mezi Tachovem, Žluticemi, Jinci a Plánicemi. Matrimonialia ze dvou míst, jež z této oblasti vybočují, totiž z Českého Krumlova a dokonce ze řezenského Chebu, se před administrátory v Plzni asi octla pro jiné pravidelné kontakty, jež tato katolická města měla s momentálním sídlem církevní správy.^{55/}

^{53/} Cod. VI-4. Další rukopis, zachycující písemnosti Prokopa z Kladruha, Cod. VI-3, má již charakter veřejné korespondence a je opsán až po polovině století.

^{54/} Ve formuláři je navíc zachyceno i několik manželských sporů rozhodovaných Šimonem z Nymburka v Praze. Soustřeďují se do pražských měst, Staré Boleslavi a Hradce Králové. Formulářové kusy matrimonialního obsahu snad korespondovaly s předpokládaným sešitkem, vedeným o manželských záležitostech v Praze, který se nedochoval.

^{55/} S tím koresponduje i okruh matrimonialí vyřizovaných v Plzni a zachycených ve formulářovém rukopise, kde se mezi několika kusy tohoto typu vyskytne rovněž Český Krumlov, dále jednou i Jindřichův Hradec a navíc i Kladsko.

Z pražského a hlavně plzeňského pobytu administrátorů se však dochovaly i zápisy o donacích a zřizování beneficí, a k těm je ještě třeba přihlídnout pro stanovení územního okruhu i počtu vyřizovaných případů. Nejde přirozeně o velkou kvantitu kauz, ale vždy o jednotliviny v roce.

V roce 1444 je poznamenána jediná erekce oltáře v pražském kostele, následujícího roku dvě (oltáře kostela v Úterý a v Černošíně), k nimž se řadí ještě zápis o donaci pro kostel v Kostelci u Veliše a patronátním právu v Kadlíně, volbě rokycanského probošta a konfirmaci faráře v Českém Krumlově. V roce 1446 byla zapsána erekce oltáře v Litoměřicích, kde k darování došlo už roku 1407, roku 1447 erekce oltáře v pražském kostele a donace kostelu v Benešově nad Ploučnicí, následujícího roku zřízení oltáře v Plzni a další obdarování kostela v Dýšině. K roku 1450 nalezneme zřízení oltáře v Kadani a zápisy o starších obdarováních kostelů ve Žďáře a v Hlohově; donace pro posledně jmenovaný kostel je poznamenána i k roku 1451 vedle erekce oltáře v Horšovském Týně a jednoho testamentu. V letech 1452 a 1453 je zapsána vždy jedna donace pro kostel v Dobřanech.

Donace a zřizování oltářů tedy vykazují podobný místní horizont, jaký byl doložen pro věcnou oblast matrimonialí. Navíc je u erekcí v širším smyslu nutno počítat nejen s vědomým katolictvím původce darů, ale i s jistou majetností, a proto se omezují jen na prosperující města a městečka, případně jde i o pojištění starších darů novým zápisem. Větší počet manželských sporů i životnost této záležitosti, nijak nevázané na sociální možnosti, činí z matrimonialí nakonec závažnější ukazatel uspořádání pravomoci administrátorů tohoto období.

Omezení matrimonialí na západní Čechy není v případě plzeňského pobytu administrátorů věcí náhody nebo samovolného vývoje, ale přinejmenším do jisté míry i záměrného rozdělení pravomoci delegacemi do dalších území: zdejší administrátoři pověřili 23. června 1449 litoměřického děkana Valentina, faráře v Roudnici,^{56/} aby sám rozsuzoval manželské rozepře ze svého děkanátu, aby „chudí lidé nemuseli chodit se svými spory tak daleko“. Zachování této delegace ve formulářové sbírce snad naznačuje, že podobné pověření mohli dostat i další činitelé obnovené děkanské organizace a že nejběžnější soudní a administrativní záležitosti se vzhledem k situaci v zemi nevyřizovaly centrálně, a dochované zápisy nemohou proto poskytnout úplný obraz o působnosti katolické církevní správy této doby.

Porovnání žitavského a plzeňského okruhu působnosti administrátorů prokazuje celkem jednoznačně, že si vedení církve podjednou ani nedělalo nároky na jurisdikční a administrativní postižení celých Čech, resp. pražské diecéze. Spokojilo se vždy, a zvláště v Plzni, jen širším a komunikačně dobře spojeným okolím svého sídla; právě dobré spojení cestami podél vodních toků navázalo Poohří na Žitavu. Dokonce ani diecézní hranice nehrály podstatnější roli, jež by převýšila přirozené podmínky. Žitava se stávala církevním centrem pro východní část míšenské a západní oblasti vratslavské diecéze zvláště poté, kdy tam dlouhodobě sídlil gardský

biskup,^{57/} ale byla příliš vzdálená třeba pro jižní Čechy. Odtud, z katolických území rožmberských panství, se v Žitavě neobjevil ani jediný případ a rovněž v Plzni jen zcela výjimečně. Podle stejného principu vytváření územních center, jaký působil v Žitavě, bychom spíše mohli myslet z tradičních správních sídel na Pasov, kam se jihočeští katolíci snad obraceli pro rozsouzení svých při nebo zapsání nějakého práva, než na Žitavu. Pravděpodobnější je ovšem delegace pravomoci na některého faráře nebo děkana rožmberské oblasti^{58/} – podobná, ale věcně snad i širší, než jaká se dochovala pro litoměřický děkanát. Nesmíme však zapomínat ani na České Budějovice, které se v žitavských a plzeňských aktech neobjevily ani jednou a kde mimořádně silná a radou města respektovaná pozice městského faráře z předhusitského období^{59/} evokuje představu, že se soudní a správní záležitosti církevního práva mohly soustředit právě zde.

Hypotézy je však lépe ponechat stranou kromě jediné: že totiž vlivem neklidné situace v zemi, která se po bitvě u Lipan ještě nijak trvale nezměnila, došlo i u českých katolíků k decentralizaci pravomoci administrativního charakteru. Byl to podobný vývoj, jaký je znám z dokladů kališnických správců duchovenstva, kdy na vedoucí církevní činitele regionů přecházela via facti odpovědnost a rozhodující úloha v náboženských záležitostech. V případě katolické strany k tomu pravděpodobně došlo cestou právního pověření, které respektovalo přirozenou a ustálenou autoritu. Teprve postupující stabilita veřejných poměrů v zemi vracela administrátorům jejich skutečné centrální postavení, jež se jen velmi nepřesně předpokládalo na základě analogie z mladšího stavu i pro administrativní pozůstatky jejich starší činnosti. Koncem první poloviny 15. století se snaha po centrální evidenci omezila jen na poznamenávání konfirmací k beneficím a respektovala samozřejmě zájem stran o případné pojištění trvalých práv. Toto zjištění je třeba brát v úvahu při posuzování pozice administrátorů a katolické církve v zemi této doby. Ze sledovaného materiálu jako obecnější historický závěr jednoznačně vyplývá, že lipanská konfrontace přinesla v roce 1435 výrazné oživení činnosti administrátorů, podmíněné jistě aktivizací katolického obyvatelstva a nadějami na uspořádání poměrů v dohledné době. Paradoxně pak následující léta až do počátku padesátých let přinesla nakonec větší dezorganizaci než vlastní válečné roky, kdy kapitula dokázala pro dosah své konfesijní a územní pravomoci udržet normální poměry. Teprve konec nadějí na rychlé řešení situace podmínil kolem poloviny století obnovu a stabilizaci nyní již skutečného administrátorského úřadu s centrálním působením a postavením.

^{57/} O něm H. ROKYTA, Státoprávní a náboženské náměty v heraldice Žitavska, in: Žitavsko, s. 182–186 a tam citovaná stať E. A. SEELIGER, Der Bischof von Grönland in Zittau, Zittauer Geschichtsblatt, V, 1928, č. 11, s. 44.

^{58/} Tím spíše, že právě jižní Čechy v tom měly dávnou tradici. Už Arnošt z Pardubic svěřil dohled nad klérem bechyňského arcijáhensství Petrovi z Rožmberka pro locorum distancia, srv. F. TADRA, Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic, Wien 1880, s. 56–58.

^{59/} Ukazují na to ustanovení o patronátních právech nově zakládaných oltářů. Zatímco v Praze i dalších městech přecházelo patronátní právo po smrti zakladatele a eventuálně jeho dědiců na městskou radu, bylo v Českých Budějovicích pravidlem alespoň vyhrazení podílu na patronátním právu pro městského faráře.

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ

Die Administration der Prager Diözese
am Ende der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Die Grundlage des Beitrages bildet eine Analyse von zwei Handschriften aus der Tätigkeit leitender Amtsträger der Prager Diözese in den Jahren 1427–1452, des Cod. VI-13 und VI-2 im Prager Domkapitelarchiv, besonders ihrer inhaltlichen, örtlichen und administrativen Führung. Bis zum Jahre 1437 enthalten die Handschriften übliche Eintragungen über streitige und außerstreitige Angelegenheiten, miteingenommen der Besetzung von Benefizien, und die Matrimonialien. Die in allen Gruppen reichen Eintragungen erreichen im Jahre 1435 ihren Höhenpunkt und wurden mit einer Pause ungefähr von 1438 bis zum Jahresende 1439, die Matrimonialien bis 1440, weitergeführt. Bis zum Jahre 1437 betreffen die Eintragungen die breite Umgebung von Zittau, der unteren Elbe und der Eger und vereinzelt dann Punkte anderer böhmischer Lokalitäten, in den Jahren 1439 bis 1440 aber nur noch Zittau. Trotzdem erbringen sie aber den Beweis, daß die Beamten mit ihrer Registratur nicht gleichzeitig mit dem Kapitel, sondern erst im Jahre 1440 nach Prag zurückkehrten. In ihre Bücher wurden aber in Prag praktisch keine Eintragungen durchgeführt und die Amtsgänge konzentrierte sich hier offensichtlich bei der Person des Legaten Filibert, dessen Schrifttum nur bruchweise erhalten blieb. Nach dem Abgang der Administratoren nach Pilsen wurden ab 1448 die Matrimonialien in den Zittauer Band eingetragen und seit 1444 wurde hier auch eine Abteilung der Erektionen geführt. Beide betreffen mit kleinen Ausnahmen nur das breitere Pilsner Gebiet. Denselben Gebietskreis bestätigt für den Zittauer, Prager und Pilsner Aufenthalt die Handschrift Cod. VI-4, aus den Jahren 1422–1458. Mit Berücksichtigung der Delegation von Eheangelegenheiten an den Dekan von Leitmeritz (1444), kann für die ganze Periode auf eine Teilung der zentralen Befugnisse in kleinere Bezirke geurteilt werden. Die letzten Jahre der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts brachten durch das Ende der Hoffnungen auf eine baldige Regelung der Verhältnisse eine grössere Destabilisation der katholischen Verwaltung als die Kriegszeit.

K POKUSU O REKONSTRUKCI RUKOPISŮ DĚKANSKÉ KNIHY FILOZOFICKÉ FAKULTY A PRÁVNICKÉ MATRIKY PRAŽSKÉHO VYSOKÉHO UČENÍ SVĚTLOTISKEM

KAREL BERÁNEK

Trojice úředních knih — děkanská kniha filozofické fakulty, právnická matrika a statuta pražské univerzity — náležela k nejdůležitějším pramenům pražského generálního studia. Všechny vyšly v první polovině minulého století dílem Antonína Dittricha, Antonína Spirka, Josefa Jungmanna a Ladislava Jandery, přispěním mecenášů v čele s pražskými arcibiskupy Chlumčanským a Kolovratem v edici Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis.^{1/} Rozbor rukopisů statut pražské univerzity otiskl prof. Miroslav Boháček pod názvem O rukopisech statut pražské univerzity ve Studiích o rukopisech roku 1964.^{2/} Nejstarší rukopis těchto statut známý ve středověku pod názvem „Liber albus“ uložený v Národní knihovně v Praze pod sign. UK XIV D 25 měl vyjít v edici faksimilií „Cimelia Bohemica“, která se zdárně rozběhla v šedesátých letech, s doslovem prof. Františka Kavky. Edice však zanikla a k vydání faksimilií statut již nedošlo.

Druhé dva kodexy — děkanská kniha a právnická matrika, dříve uložené v univerzitním archivu, jsou od konce druhé světové války nezvěstné. Byly odeslány s vybranými nejdůležitějšími písemnostmi v bednách označených písmeny RU (Reichsuniversität) v rámci evakuace bývalé německé univerzity v Praze do Innsbrucku. Jedna z verzí přijímaná po osvobození byla, že transport vzal za své při náletu Američanů na Plzeň. Je však možné, že transport došel na místo určení a je ukrýván a tajen před jeho skutečným majitelem, Archivem Univerzity Karlovy.^{3/}

Od obou rukopisů se však zachovaly aktofotoy, tj. kopie pořízené na fotografický papír přímo zvláštní kamerou a mající bílé písmo na černém podkladu. Prof. Václav Vojtíšek, tehdy inspektor univerzitního archivu, si je dal pořídit krátce před válkou v městském archivu. S těmito fotografiemi jsem se seznámil jako pomocná

^{1/} Radou přispěli František Palacký, Maximilián Millauer a Václav Hanka (MHUP I.2, s. 578).

^{2/} Studie o rukopisech 1964, s. 73–124.

^{3/} Karel Kučera - Miroslav Truc, Archiv University Karlovy. Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, s. 49–51, pozn. 246.

vědecká síla v archivu, když mi pan profesor uložil, abych je srovnal a očísloval. Bylo v nich tehdy mnoho mezer, neboť pan profesor některé snímky půjčil a ještě neuložil na místo. O možnosti rekonstrukce obou rukopisů světlotiskem se zmiňoval většinou při návštěvě rektorů, kteří si po své instalaci přišli prohlédnout univerzitní archiv, a také o ní psal ve svém článku „O Archivu University Karlovy a jeho ztrátách“ v prvním ročníku Archivního časopisu.^{4/} Návrh pana profesora zůstal tehdy bez povšimnutí a náležitě odezvy.

Po Vojtíškově smrti získal fotokopie obou rukopisů Archiv Univerzity Karlovy. Tehdejší jeho vedoucí doc. Marie Pravdová, které jsem se příležitostně o tomto záměru prof. Vojtíška zmínil, dokázala světlotiskovou edici děkanské knihy na rektorátu prosadit. Nad původním návrhem pana Julia Haufa tisknout děkanskou knihu na formát 19 × 28 cm do krajů, aby tisk působil dojmem originálu, jak tomu bylo u faksimilí vydaných v ediční řadě Cimelia Bohemica, zvítězila úspornější verze pana Jaroslava Příbramského na formát 18 × 23 cm. Jemu také byla svěřena grafická úprava. Vazbu navrhl společně s ředitelem závodu Polygrafia v Sadské, kde byla kniha tištěna, panem Stanislavem Novotným. První zkoušky se konaly roku 1977. Po delším jednání pak došlo k vlastnímu tisku. Planfilmy, na které byly aktofoty v Sadské přefotografovány,^{5/} retušoval pan Vít, tisk řídil pan Vajgant. To bylo podle mých poznámek v letech 1980–1982. Bylo vytištěno 500 exemplářů, 100 v celokožené, 400 v polokožené vazbě. Tu provedl podnik Tomos v Praze. Děkanská kniha má rok vydání 1983.^{6/}

Poněvadž mi byla paní doc. Pravdovou a panem doc. Černým svěřena příprava fotokopí k tisku a příprava doprovodného textu, bylo třeba, abych se s děkanskou knihou seznámil důkladněji. Spíše technickým úkolem, který však sloužil některým odpůrcům vydání děkanské knihy světlotiskem jako vhodná záminka, bylo stanovení původní velikosti rukopisu, neboť aktofoty byly silně zmenšené a pořizovány bez měřítka. Přibližnou velikost jsem nakonec stanovil porovnáním ukázek písma v příloze svazku I.2 Monument s aktofoty a jednoduchou úměrou jsem ji vypočetl na 31 × 22 cm.

Další otázkou byl název knihy. Titul kodexu „Děkanská kniha filozofické fakulty pražské univerzity od léta Kristova 1367 až do roku 1585 (Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585) jsem posléze po dohodě s kolegou Svatošem z Archivu Univerzity Karlovy převzal jako název vžitý a všeobecně známý. V textu statut fakulty svobodných umění, jak se filozofická fakulta až do poloviny 16. století jmenovala, se děkanská kniha nazývala „společnou knihou fakulty“ (communis liber facultatis). V inventáři zapsaném v Rajhradském rukopise sign. Hh 25 ze 16. stol.^{7/} je

^{4/} Archivní časopis 1, 1951, s. 92.

^{5/} Myslím, že většinu snímků pro reprodukci vyfotografoval pan Pospíšil.

^{6/} Recenzi této edice napasala dr. Anežka Vidmanová pro Listy filologické (LF 111, 1988, s. 57–58).

^{7/} Opis dr. Karla Hrdiny v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská, fol. 30 (= 11 b v orig. rukopisu).

označena jako „pergamenová kniha artistické fakulty“ (liber ex membranis facultatis artium). Josef Truhlář ji nazval ve svém Katalogu latinských rukopisů „Acta decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis“.

Literatura^{8/} se shoduje na době vzniku tohoto rukopisu a klade jej do roku 1390 – roku vzniku nové redakce statut za děkanátu M. Matěje z Lehnice. Předchůdkyně dnešní děkanské knihy je spojena s úřední činností prorektora z roku 1367/68 a prvního děkana fakulty svobodných umění Jindřicha z Nanexen jinak řečeného z Embecku, kanovníka kostela v Mohuči. Za jeho úřadování byl založen seznam graduovaných artistů (Registrum ordinis graduatorum in artibus). Z jeho doby také pocházela některá statuta týkající se děkana a jeho povinností i fakulty, která byla doplňována novějšími ustanoveními za jeho nástupců až po Hellkopfa. Nejstarší statut je o platech, které mají odvádět studenti mistrům, jejichž přednášky poslouchají, z adventu roku 1366.

Dnešní děkanskou knihu založil děkan M. Jan Helcopii (Hellkopf), úřadující od 21. dubna 1389. Helcopiova děkanská kniha obsahovala list, na kterém byl, nebo na který měl být vymalován obraz Matky Boží, patronky univerzity a fakulty svobodných umění.^{9/} Za tímto listem následoval kalendář, který odpovídá běžným středověkým kalendářům. Uvádí počet dnů v měsíci (v únoru jen 28 dnů), první sloupec obsahuje čísla dní, druhý denní písmena, třetí cisiojanus, ve čtvrtém některé svátky a poznámky o tom, kdy se nedisputovalo, nepřednášelo, kdy se konala volba děkana, rektora apod. Pohyblivé svátky neodpovídají dnům, na které připadají v témž roce, ale byly připisovány podle toho, na který den připadly v roce, kdy došlo k usnesení, kdy se to, či ono má o nich konat, či nekonat. Tak vigilie před Květnou nedělí je připsána k 8. dubnu, Velikonoce k 13. dubnu, Rogate k 8. květnu, Nanebevstoupení Páně k 11. květnu, vigilie před Letnicemi k 20. květnu, Nejsv. Trojice k 28. květnu, Boží Tělo k 8. červnu.^{10/}

Za kalendářem následoval formulář diplomu mistra svobodných umění uvádějící v titulaci jméno děkana Jana Helcopia. Jeho příjmení bylo vyškrabáno! Pak byl zapsán formulář bakalářského diplomu. Později byl na prázdné místo pod bakalářský diplom připsán doporučující list kněze Jana z Bystřice, bakaláře svobodných umění, který vydal roku 1477 děkan fakulty M. Řehoř Pražský. Opis končí na následující stránce na volném místě, určeném asi pro ozdobný nadpis zahajující fakultní statuta. Tato nejstarší nám zachovaná redakce statut obsahuje různá usnesení týkající se děkanského úřadu, fakulty, děkanské rady a přednášek od roku 1366; zabírá několik stran. Pak byly necelé tři prázdné listy (poslední chybí) a za nimi následoval již registr neboli seznam graduovaných členů fakulty z let 1367 až 1389. Diplomy, statuta i registr je psán touž rukou se silně stínovanými iniciálkami

^{8/} Marie Haasová-Jelínková, Správa a kancelář pražské univerzity v první době jejího trvání. Praha 1948, s. 77.

^{9/} Cf. Liber decanorum (světlotisková edice), s. 7, poznámka „Imago Beate Virginis“ v pravém rohu nahoře.

^{10/} Cf. usnesení o nedisputování o dnech Rogate z 25. 5. 1401 (Statuta X. 23, MHUP I.1, s. 117) se záznamem v kalendáři. Dny Rogate začínají v roce 1401 dne 8. května. Viz tab. 13 v Rukověti křesťanské chronologie.

téhož typu. Na str. 139 končí v prvním sloupci záznamy o determinacích bakalářů za děkana Jana Helcopia. Zbytek sloupce je prázdný a v druhém sloupci jsou zápisy z doby viceděkana M. Jakuba Briczena. Tyto zápisy jsou psány jinou rukou a objevuje se jiný druh iniciálek.

Děkan M. Jan Helcopius se rozešel s fakultou ve zlém, byl exkomunikován a pražská fakulta mu zabránila, aby byl přijat na artistickou fakultu ve Vídni. Teprve roku 1399 byl od exkomunikace osvobozen a krátce pak ještě v Praze působil.^{11/}

Druhá redakce statut, která vznikla za děkanátu M. Matěje z Lehnice a byla dále doplňována a rozšiřována, byla psána z největší části rukou písaře, který se objevuje v registru graduovaných za viceděkana Briczena. Statuta této druhé redakce byla psána přes celé zrcadlo stránek a tvořila patrně samostatnou knihu s dvoustránkovým obsahem. Teprve asi děkan M. Albert Varrentrappe úřadující od května roku 1409, který doplnil obsah statut na první stránce děkanské knihy^{12/} (byl-li tento první list ovšem listem děkanské knihy již dříve, což dnes nelze z fotografií poznat), dal statuta druhé redakce do děkanské knihy vevázat. Jinak k tomu došlo asi později v polovině 15. stol., kdy se objevují zmínky o statutech v rektorské matrice. Šlo by o podobný případ, na jaký upozornil prof. Boháček u rukopisu univerzitních statut sign. NK XV A 1.^{13/}

Zápisy ve vlastním jádru knihy – registru graduovaných – pokračovaly až do roku 1585. Stereotypní záznamy o volbě děkana, fakulní rady, examinátorů a záznamy o zkouškách, determinacích bakalářů a inepcích licenciátů a mistrů, psané gotickou kurzívou ve dvou sloupcích, nahradily v 16. stol. humanistickým písmem psané i v humanistickém slohu a latině koncipované pamětní zápisy, vzniklé se značným časovým odstupem. Dotud nestránkovaný rukopis byl někdy v osmdesátých letech foliován a za druhou redakci statut byla připojena stručná redakce z 3. února 1528 s odkazy na stránky statut druhé redakce a usnesení obsažená v zápisech z některých děkanátů.

Děkanská kniha nepřestala být však ani po roce 1585 živou úřední knihou. Roku 1580 byl napsán za první redakci statut seznam děkanů, který byl postupně doplňován až do roku 1619.

Ale i po Bílé hoře sloužila děkanská kniha úředním potřebám. Když po unii roku 1654 měla být sepsána nová statuta univerzity, byla statuta první a částečně i druhé redakce podkladem pro sepsání ustanovení týkajících se fakult.^{14/}

Byla uložena mezi jinými rukopisy v knihovně koleje sv. Klimenta a zapsána

v katalogu Leopolda Scherschniga pod signaturou Y II:2:n.14. V Klementinu zůstala i po zrušení jezuitského řádu roku 1773 v rukopisném fondu pod novou signaturou XIV A 16 asi až do roku 1890, kdy si ji vyžádala německá univerzita pro univerzitní archiv. Prof. Adolf Bachmann, který tehdy dokončil své uspořádání univerzitního archivu, jí dal signaturu M 17.^{15/}

Druhý z rukopisů – právníká matrika, označená v nadpisu první části druhého svazku Monument jako album neboli matrika právníkové fakulty pražské univerzity (Album seu matricula facultatis iuridicae universitatis Pragensis) z let 1372–1418, je spojena se vznikem samostatné právníkové univerzity v rámci pražského vysokého učení s vlastním rektorem, který byl volen po boloňském vzoru ze studentů. Došlo k tomu po dlouho trvajících sporech mezi právníky a artisty (mistry fakulty svobodných umění), které znovu vzplanuly velkou silou pro dům po pedelovi Eckartovi řečeném Sapientia. Když byl dne 23. dubna 1372 zvolen rektorem vysokého učení M. Jenek z Prahy, právníci tuto volbu neuznali a zvolili si vlastního rektora Jana z Pernštejna. Po jeho volbě se konala imatrikulace právníků do vlastní matriky.

Tato matrika byla svázána do dřevěných desek potažených červenou kůží a opatřených kování, polepených po vnitřní straně pergamenem. Přideštím přední desky byl list pocházející z nějakého rukopisu zdobeného iniciálkami, na přidešti zadní desky pokračují zápisy matriky. V dochovaných popisech nejsou uvedeny rozměry knihy. Prof. Maximilián Millauer napsal, že jde o knihu malého foliového formátu.^{16/} Sám jsem podle počtu řádek odhadl, že jde o knihu přibližně téže velikosti, jako byl Doellem popsán a vydaný zlomek trojfakultní univerzity 24,8 × 19 cm.^{17/} Stránky byly linkovány a psáno bylo ve dvou sloupcích. Matrika byla rozdělena na několik oddílů. První obsahoval graduované členy univerzity – doktory a licenciáty, dále bakaláře. Původně byl určen pro doktory jeden list a pro bakaláře tři listy; pak však byli doktoři a licenciáti na pěti stránkách, bakaláři na osmi stránkách a jedna zůstala nepopsaná. Na třech stránkách následují historické záznamy o koleji juristů a o této univerzitě. Další část knihy vyplňovaly imatrikulace studentů. Pro každý univerzitní národ (český, bavorský, polský a saský) byl rezervován jeden kvintern (20 stran). Pokud by rezervované složky nestačily, měla se kniha převázat a doplnit dalšími listy. K tomu asi došlo začátkem 15. století. Po záznamech o intitulaci studentů následoval ještě opis zlaté buly Karla IV. ze 7. dubna 1348 a nekrologium z let 1379–1411. Úvodní intitulační formule jsou psány knižní minuskulou, zbytek kancelářskou polokurzívou a kurzívou. Matrika má pouze moderní paginaci.

^{11/} Josef Týřka, Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409, Praha 1981, s. 252.

^{12/} Na rubu tohoto listu (s. 2) jsou poznámky o pořízení děkanského pečeti (r. 1417), formulář pozvání mistrů, aby vyslechli žádost bakalaureandů o promoci, a zápisy o půjčkách 1402–1440.

^{13/} Studie o rukopisech 1964, s. 85.

^{14/} Tehdy asi byla první část knihy od formuláře mistrovského diplomu až po konec statut (s. 5–72) nově ostránkována. Přitom byly psány pouze sudé číslice. Před fotografováním v městském archivu byla celá kniha ostránkována tužkou.

^{15/} Josef Truhlář, Catalogus codicum manu scriptorum, qui in c.r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur, Pragae 1905–1906, s. 279, č. 2429.

^{16/} Maximilian Millauer, Die Original-Matrik der juridisch-canonischen Facultät an der Carolinischen Prager-Universität, Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums, October 1827, s. 60.

^{17/} Ferdinand Doelle, Ein Fragment der verlorengegangenen Prager Universitätsmatrikel aus dem 14. Jahrhundert. Miscellanea Fr. Ehrle III., 1924, s. 88–102.

O právnické matrice nejsou zmínky v starých inventářích univerzitního archivu a neznali ji ani badatelé 17. a 18. století.

Teprve prof. Maximilián Millauer upozorňuje ve svém článku o této matrice, že její opis pořídil univerzitní syndikus Dr. Tomáš Antonín Putzlacher, její originál měl astronom Antonín Strnad, který jej zapůjčil Františku Pubičkovi s tím, aby jej vrátil univerzitě.^{18/} To se však nestalo a matrika byla po Pubičkově smrti prodána v dražbě. Teprve prof. Michal Schuster, který ji někde objevil, ji věnoval na památku svého rektorátu (byl rektorem roku 1820) univerzitě. Matrika pak byla uložena v univerzitním archivu a v inventáři prof. Bachmanna je označena sign. M 3. Při revizi univerzitního archivu a kontrole ztrát způsobených univerzitnímu archivu nacisty dal pan prof. Vojtíšek uložit pod tuto signaturu novodobý opis pořizovaný za druhé světové války Němci.

K světlotiskové rekonstrukci ztraceného originálu z fotokopií prof. Vojtíška nedošlo, ačkoliv tyto fotokopie jsou podstatně lepší než fotokopie děkanské knihy. Rovněž dosud nevyšel doprovodný text k děkanské knize. Ten by měl zatím tento můj článek suplovat.^{19/}

^{18/} Max. Millauer, s. 60–61.

^{19/} Doprovodný text má obsahovat úvod pojednávající o děkanské knize a její rekonstrukci a překlad statut artistické fakulty a konkordanci stran světlotiskové edice se stranami v MHUP (v tomto článku je pouze stručný výtah) od Karla Beránka a rejstřík jmenný od Michala Svatoše.

PŘÍLOHA I

Děkanská kniha filozofické fakulty

Konkordance stránek světlotiskové rekonstrukce (A) s foliací původního rukopisu (B) a stránkami edice Monumenta historica universitatis Carololo-Ferdinandae Pragensis, díl I. (C)

A	B	C	A	B	C
5	1 r	I. 32–34 (dodatek k obsahu II. red. statut)	43	21 r	I. 67–69
6	1 v	I. 131–132 (viz pozn. 12)	44	21 v	I. 69–71
7	2 r	I. (nečíslované str.)	45	22 r	I. 71–72
(kalendář)			46	22 v	I. 72–74
8	2 v		47	23 r	I. 74–76
9	3 r		48	23 v	I. 76–78
10	3 v		49	24 r	I. 78–80
11	4 r		50	24 v	I. 80–81
12	4 v		51	25 r	I. 81–83
13	5 r	I. 1–2 (diplomy)	52	25 v	I. 83–86
14	5 v	I. 2–5	53	26 r	I. 86–87
15	6 r	I. 5–7 (I. redakce statut)	54	26 v	I. 87–89
16	6 v	I. 7–9	55	27 r	I. 89–91
17	7 r	I. 9–11	56	27 v	I. 91–92
18	7 v	I. 11–13	57	28 r	I. 93–94
19	8 r	I. 13–15	58	28 v	I. 94–96
20	8 v	I. 15–17	59	29 r	I. 96–97
21	9 r	I. 17–19 (seznam děkanů)	60	29 v	I. 98–99
22	9 v	I. 19–22	61	30 r	I. 99–100
23	10 r	I. 22–24	62	30 v	I. 100–102
24	10 v	I. 24–25	63	31 r	I. 102–105
—	11 r–v	(prázdný list)	64	31 v	I. 105–107
25	12 r	I. 26–28 (obsah II. redakce statut)	65	32 r	I. 108–109
26	12 v	I. 28–32	66	32 v	I. 109–111
27	13 r	I. 35–37 (II. redakce statut)	67	33 r	I. 111–113
28	13 v	I. 37–39	68	33 v	I. 113–115
29	14 r	I. 39–41	69	34 r	I. 115–117
30	14 v	I. 41–44	70	34 v	I. 117–118
31	15 r	I. 44–46	71	35 r	I. 118–120
32	15 v	I. 46–48	72	35 v	I. 122–123
33	16 r	I. 48–51	73	36 r	I. 124–125 (III. redakce statut)
34	16 v	I. 51–52	74	36 v	I. 125–128
35	17 r	I. 52–54	75	37 r	I. 128–130
36	17 v	I. 54–55	76		(prázdná stránka)
37	18 r	I. 55–57	Seznam graduovaných (zápisy z období jednotlivých děkanů)		
38	18 v	I. 57–59	77	38 r	I. 133–135 (1367–68)
39	19 r	I. 59–61	78	38 v	I. 135–138 (1368–69)
40	19 v	I. 61–63	79	39 r	I. 138–141 (1369–70)
41	20 r	I. 63–65	80	39 v	I. 141–144 (1370)
42	20 v	I. 65–67			

A	B	C	A	B	C
81	40 r	I. 144-147 (1370-71)	129	65 r	I. 248-250 (1386-87)
82	40 v	I. 147-149 (1371-72)	130	65 v	I. 250-251
83	41 r	I. 149-152 (1372)	131	66 r	I. 251-253 (1387)
84	41 v	I. 152-155 (1372-73)	132	66 v	I. 253-255
85	42 r	I. 155-158 (1373-74)	133	67 r	I. 255-256 (1387-88)
86	42 v	I. 158-160 (1374)	134	67 v	I. 256-257
-	43 r-v	(prázdný list?)	135	68 r	I. 257-259 (1388)
87	44 r	I. 160-163 (1374-75)	136	68 v	I. 259-260 (1388-89)
88	44 v	I. 163-166 (1375)	137	69 r	I. 260-262
89	45 r	I. 166-169 (1375-76)	138	69 v	I. 262-263 (1389)
90	45 v	I. 169-172 (1376)	139	70 r	I. 263-264
91	46 r	I. 172-175 (1376-77)	140	70 v	I. 264-265 (1389-90)
92	46 v	I. 175-178 (1377)	141	71 r	I. 265-267
93	47 r	I. 178-180 (1377-78)	142	71 v	I. 267-268 (1390)
94	47 v	I. 180-183 (1378)	143	72 r	I. 268-270 (1390-91)
95	48 r	I. 183-185 (1378-79)	144	72 v	I. 270-271
96	48 v	I. 185-188 (1379)	145	73 r	I. 271-272 (1391)
97	49 r	I. 188-190 (1379-80)	146	73 v	I. 273-275 (1391-92)
98	49 v	I. 190-192	147	74 r	I. 275-276 (1392)
99	50 r	I. 192-194	148	74 v	I. 276-277
100	50 v	I. 194-196	149	75 r	I. 277-280 (1392-93)
101	51 r	I. 196-198 (1380-81)	150	75 v	I. 280-282
102	51 v	I. 198-200 (1381)	151	76 r	I. 282-284 (1393)
103	52 r	I. 200-202 (1381-82)	152	76 v	I. 284-285
104	52 v	I. 202-204	153	77 r	I. 285-287 (Hus bak.)
105	53 r	I. 204-206	154	77 v	I. 287-288 (1393-94)
106	53 v	I. 206-208 (1382)	155	78 r	I. 288-289
107	54 r	I. 208-210 (1382-83)	156	78 v	I. 289-291 (1394)
108	54 v	I. 210-212	157	79 r	I. 291-292
109	55 r	I. 212-213 (1383)	158	79 v	I. 292-293
110	55 v	I. 213-215	159	80 r	I. 293-294
111	56 r	I. 215-217 (1383-84)	160	80 v	I. 295-296
112	56 v	I. 217-219	161	81 r	I. 296-297 (1394-95)
113	57 r	I. 219-220	162	81 v	I. 297-299
114	57 v	I. 220-222 (1384)	163	82 r	I. 299-300
115	58 r	I. 222-223	164	82 v	I. 300-303 (1395)
116	58 v	I. 223-225 (1384-85)	165	83 r	I. 303-305
117	59 r	I. 225-227	166	83 v	I. 305-307 (1395-96)
118	59 v	I. 227-229	167	84 r	I. 307-309 (Hus mag.)
119	60 r	I. 229-230	168	84 v	I. 309-311
120	60 v	I. 231-232	169	85 r	I. 311-313 (1396)
121	61 r	I. 232-234 (1385-86)	170	85 v	I. 313-315
122	61 v	I. 234-236	171	86 r	I. 315-317 (1396-97)
123	62 r	I. 236-237	172	86 v	I. 317-318
124	62 v	I. 237-239	173	87 r	I. 318-320
125	63 r	I. 239-242	174	87 v	I. 320-321 (1397)
126	63 v	I. 242-244 (1386)	175	88 r	I. 321-324
127	64 r	I. 244-246	176	88 v	I. 324-326
128	64 v	I. 246-247	177	89 r	I. 326-328

A	B	C	A	B	C
178	89 v	I. 328-330 (1397-98)	226	113 v	I. 406-407
179	90 r	I. 330-331	227	114 r	I. 407-409
180	90 v	I. 331-333 (1398)	228	114 v	I. 409-410
181	91 r	I. 333-335	229	115 r	I. 410-413 (1410)
182	91 v	I. 335-337 (1398-99)	230	115 v	I. 413
183	92 r	I. 337-339	231	116 r	I. 413-415 (1410-11)
184	92 v	I. 339-341	232	116 v	I. 415-416 (1411)
185	93 r	I. 341-344 (1399)	233	117 r	I. 416-417
186	93 v	I. 345-347 (1399-1400)	234	117 v	I. 417-419 (1411-12)
187	94 r	I. 347-349	235	118 r	I. 419
188	94 v	I. 349-350 (1400)	236	118 v	I. 420-422 (1412-13)
189	95 r	I. 350-352	237	119 r	I. 422-423
190	95 v	I. 352-353	238	119 v	I. 423-425 (1413)
191	96 r	I. 353-356	239	120 r	I. 425-426 (1413-14)
192	96 v	I. 356-358 (1400-01)	240	120 v	I. 426-428 (1414)
193	97 r	I. 358-359	241	121 r	I. 428-430 (1414-15)
194	97 v	I. 359-361	242	121 v	I. 430-431
195	98 r	I. 361-363	243	122 r	I. 431-433 (1415)
196	98 v	I. 363-365 (1401)	244	122 v	I. 433-435
197	99 r	I. 365-367	245	123 r	I. 435-436 (1415-16)
198	99 v	I. 367	246	123 v	I. 436-438
199	100 r	I. 368-369 (1401-02 Husův děkanát)	247	124 r	I. 438
200	100 v	I. 369-370	248	124 v	I. 438-440 (1416)
201	101 r	I. 370-371 (1402)	249	125 r	I. 441
202	101 v	I. 371-373 (1402-03)	250	125 v	I. 441-443 (1416-17)
203	102 r	I. 373	251	126 r	I. 444-445 (1417-18)
204	102 v	I. 373-375 (1403)	252	126 v	I. 446-447
205	103 r	I. 375-376	253	127 r	I. 447-448 (1418)
206	103 v	I. 376-377 (1403-04)	254	127 v	I. 448-452 (1418-19)
207	104 r	I. 377-378	255	128 r	II. 1-4 (1419-24)
208	104 v	I. 378-380	256	128 v	II. 4-5 (1424-26)
209	105 r	I. 380-382 (1404)	257	129 r	II. 5-8 (1429-30)
210	105 v	I. 382-383 (1404-05)	258	129 v	II. 9-11 (1430-35)
211	106 r	I. 383-384	259	130 r	II. 11-13 (1435-37)
212	106 v	I. 385-386 (1405)	260	130 v	II. 13-15 (1438-40)
213	107 r	I. 386-388 (1405-06)	261	131 r	II. 15-17 (1440-44)
214	107 v	I. 388-390 (1406)	262	131 v	II. 17-20
215	108 r	I. 390-391 (1406-07)	263	132 r	II. 20-23
216	108 v	I. 391-393 (1407)	264	132 v	II. 23-25 (1444-45)
217	109 r	I. 393-394	265	133 r	II. 26-28 (1445-46)
218	109 v	I. 394-396 (1407-08)	266	133 v	II. 28-30
219	110 r	I. 396-397	267	134 r	II. 30
220	110 v	I. 397-399 (1408)	268	134 v	II. 30-33 (1446)
221	111 r	I. 399-400	269	135 r	II. 33-34
222	111 v	I. 400-402 (1408-09)	270	135 v	II. 34-35 (1447-48)
223	112 r	I. 402-403	271	136 r	II. 35-37
224	112 v	I. 403-405 (1409)	272	136 v	II. 37-39 (1448-49)
225	113 r	I. 405-406 (1409-10)	273	137 r	II. 39-41 (1449-51)
			274	137 v	II. 42-44 (1450-52)

A	B	C
275	138 r	II. 44-46 (1452)
276	138 r	II. 46-48 (1453-54)
277	139 r	II. 48-51 (1454-55)
278	139 v	II. 51-55 (1455-56)
279	140 r	II. 55-57 (1456-57)
280	140 v	II. 57-60
281	141 r	II. 60-62 (1457-58)
282	141 v	II. 62-64 (1458-59)
283	142 r	II. 64-68 (1459-60)
284	142 v	II. 68-71
285	143 r	II. 71-74 (1460-61)
286	143 v	II. 74-77 (1461-62)
287	144 r	II. 77-79
288	144 v	II. 79-82 (1462-63)
289	145 r	II. 82-83 (1463)
290	145 v	II. 84-86 (1463-64)
291	146 r	II. 86-87
292	146 v	II. 87-89 (1464-65)
293	147 r	II. 90-93 (1465-67)
294	147 v	II. 93-96
295	148 r	II. 96-99 (1467-68)
296	148 v	II. 99-101 (1468-69)
297	149 r	II. 101-104
298	149 v	II. 104-107
299	150 r	II. 107-110
300	150 v	II. 110-113
301	151 r	II. 113-116 (1469-70)
302	151 v	II. 116-118 (1470-71)
303	152 r	II. 118-120 (1471-72)
304	152 v	II. 120-122
305	153 r	II. 123-124 (1472-74)
306	153 v	II. 125-127 (1474-75)
307	154 r	II. 127-130 (1475-77)
308	154 v	II. 130-134 (1477-78)
309	155 r	II. 134-140
310	155 v	II. 140-142 (1478-80)
311	156 r	II. 142-144 (1480-81)
312	156 v	II. 145-146 (1481-82)
313	157 r	II. 146-148 (1482-83)
314	157 v	II. 148-150 (1483-84)
315	158 r	II. 150-152
316	158 v	II. 153-154 (1484-85)
317	159 r	II. 154-155 (1485-86)
318	159 v	II. 155-157
319	160 r	II. 157-159 (1486-88)
320	160 v	II. 159-161 (1488-89)
321	161 r	II. 161-162
322	161 v	II. 162-164 (1489-90)
323	162 r	II. 164-165 (1490-92)

A	B	C
324	162 v	II. 165-167 (1491-92)
325	163 r	II. 167-169 (1492-93)
326	163 v	II. 169-171
327	164 r	II. 171-173 (1493-95)
328	164 v	II. 173-174 (1494-95)
329	165 r	II. 174-176 (1495-96)
330	165 v	II. 176-178 (1495-97)
331	166 r	II. 178-180 (1496-97)
332	166 v	II. 180-182
333	167 r	II. 182-184 (1497-99)
334	167 v	II. 184-186 (1498-1500)
335	168 r	II. 186-189 (1499-1501)
336	168 v	II. 189-192 (1501-02)
337	169 r	II. 192-194 (1501-02)
338	169 v	II. 194-196
339	170 r	II. 196-199
340	170 v	II. 199-201
341	171 r	II. 201-203 (1502-03)
342	171 v	II. 203-205 (1503-04)
343	172 r	II. 205-207 (1504-05)
344	172 v	II. 208-210 (1505-06)
345	173 r	II. 210-212
346	173 v	II. 212-215
347	174 r	II. 215-216 (1506-07)
348	174 v	II. 217-218 (1507-08)
349	175 r	II. 218-221
350	175 v	II. 221-223 (1508-09)
351	176 r	II. 223-225 (1508-09)
352	176 v	II. 225-228
353	177 r	II. 228-231 (1509-10)
354	177 v	II. 231-234
355	178 r	II. 234-236 (1510-11)
356	178 v	II. 236-239 (1511-12)
357	179 r	II. 239-242
358	179 v	II. 243-246
359	180 r	II. 247-249 (1513-14)
360	180 v	II. 249-252
361	181 r	II. 252-256 (1514-15)
362	181 v	II. 256-259 (1515-16)
363	182 r	II. 259-261 (1516-17)
364	182 v	II. 262-264 (1517-18)
365	183 r	II. 264-266 (1518-19)
366	183 v	II. 266-269 (1518-20)
367	184 r	II. 269-271 (1520-22)
368	184 v	II. 271-274
369	185 r	II. 274-277 (1522-23)
370	185 v	II. 277-280 (1524-25)
371	186 r	II. 280-283 (1525-27)
372	186 v	II. 283-286 (1526-27)

A	B	C
373	187 r	II. 286-290 (1526-28)
374	187 v	II. 290-292 (1527-28)
375	188 r	II. 292-295 (1527-29)
376	188 v	II. 295-298 (1528-30)
377	189 r	II. 298-301 (1529-31)
378	189 v	II. 301-304 (1531-33)
379	190 r	II. 304-306 (1532-33)
380	190 v	II. 306-309 (1532-34)
381	191 r	II. 309-312 (1533-35)
382	191 v	II. 312-315 (1534-35)
383	192 r	II. 315-317 (1534-36)
384	192 v	II. 317-319 (1536-39)
385	193 r	II. 319-322 (1538-39)
386	193 v	II. 322-326 (1538-40)
387	194 r	II. 326
388	194 v	II. 326-329 (1542-43)
389	195 r	II. 329-331 (1542-44)
390	195 v	II. 331-334 (1543-44)
391	196 r	II. 334-336 (1544-45)
392	196 v	II. 336-339 (1544-46)
393	197 r	II. 339-341 (1545-46)
394	197 v	II. 341-343 (1545-47)
395	198 r	II. 343-345 (1546-48)
396	198 v	II. 345-348 (1548-49)
397	199 r	II. 348-350 (1548-50)
398	199 v	II. 350-353 (1549-51)
399	200 r	II. 353-356 (1550-52)
400	200 v	II. 356-359 (1551-53)
401	201 r	II. 359-362 (1553-56)
402	201 v	II. 362-365 (1555-57)
403	202 r	II. 365-368 (1557-58)
404	202 v	II. 368-370 (1558-60)
405	203 r	II. 370-372 (1559-61)
406	203 v	II. 372-373 (1560-61)
407	204 r	II. 373-374 (1561-62)
408	204 v	II. 374-376 (1561-63)
409	205 r	II. 376-378 (1562-64)

A	B	C
410	205 v	II. 378-380 (1563-65)
411	206 r	II. 380-382 (1564-65)
412	206 v	II. 382-384
413	207 r	II. 384-386
414	207 v	II. 386-388
415	208 r	II. 388-390 (1565-66)
416	208 v	II. 390-392
417	209 r	II. 392-394
418	209 v	II. 394-396 (1565-67)
419	210 r	II. 396-398 (1566-68)
420	210 v	II. 398-400 (1567-69)
421	211 r	II. 400-402 (1568-70)
422	211 v	II. 402-404 (1569-71)
423	212 r	II. 405-407 (1570-71)
424	212 v	II. 407-409 (1571-72)
425	213 r	II. 409-412 (1571-73)
426	213 v	II. 412-414 (1572-74)
427	214 r	II. 414-417 (1573-75)
428	214 v	II. 417-419 (1574-76)
429	215 r	II. 419-422 (1575-76)
430	215 v	II. 422-425 (1575-77)
431	216 r	II. 425-427 (1576-78)
432	216 v	II. 427-429 (1577-79)
433	217 r	II. 429-430 (1578-79)
434	217 v	II. 430-432 (1579-80)
435	218 r	II. 432-434
436	218 v	II. 434-436 (1579-81)
437	219 r	II. 436-438 (1580-82)
438	219 v	II. 438-440 (1581-82)
439	220 r	II. 440-441 (1581-83)
440	220 v	II. 441-443 (1582-83)
441	221 r	II. 443-444 (1582-84)
442	221 v	II. 444-445 (1583-85)
443	222 r	II. 445-446 (1584-85)
444	222 v	II. 446-447
445	223 r	II. 447-448

PŘÍLOHA II

Matrika právnické univerzity

Konkordance stránek původního rukopisu matriky (D) se stránkami edice Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, díl II. (E)

D	E	D	E
1	1-4 (doktoři do 1387)	39	65-66 (1378-79)
2	4-6 (1389-99)	40	66-68 (1380-81)
3	6-7 (1400-07)	41	68-70 (1381-82)
4	7-8 (1407-10)	42	70-72 (1382-84)
5	8 (1412)	43	72-74 (1384-86)
6	- (prázdná strana)	44	74-76 (1386-89)
7	9-11 (bakaláři 1361-82)	45	76-77 (1389-91)
8	11-14 (1383-87)	46	77-79 (1391-94)
9	14-16 (1387-90)	47	79-80 (1394-98)
10	16-18 (1390-96)	48	80-82 (1399-1403)
11	18-20 (1396-1402)	49	82-83 (1403-06)
12	20-21 (1402-05)	50	83-84 (1406-10)
13	21-23 (1406-11)	51	84 (1414)
14	23-24 (1413-16)	52-54	- (prázdné strany)
15	25-27 (o univ. a koleji 1373-83)	Studenti z Polského národa	
16	27 (o matrice, bakaláři 1372-74)	55	85-86 (1372-73)
Studenti z Českého národa		56	86-89 (1373-75)
17	28-30 (1372-74)	57	89-90 (1375-78)
18	30-32 (1375-77)	58	90-92 (1378-79)
19	32-34 (1377-79)	59	92-93 (1380-81)
20	34-35 (1379-80)	60	93-95 (1381-83)
21	35-37 (1381-82)	61	95-97 (1383-85)
22	37-38 (1382-85)	62	97-99 (1385-86)
23	38-41 (1383-87)	63	99-101 (1387-88)
24	41-42 (1387-89)	64	101-102 (1388-89)
25	42-44 (1389-91)	65	102-104 (1389-91)
26	44-45 (1392-94)	66	- (prázdná strana)
27	45-47 (1395-97)	67	104-105 (1392-93)
28	47-48 (1398-1400)	68	105-107 (1394-96)
29	48-50 (1400-03)	69	107-108 (1396-97)
30	50-51 (1403-06)	70	108-110 (1398-99)
31	51-53 (1406-09)	71	110-112 (1400-02)
32	53-54 (1409-11)	72	112-113 (1402-04)
33	54-56 (1412-14)	73	113-115 (1404-06)
34	56-57 (1415-18)	74	115-116 (1406-09)
Studenti z Bavorského národa		75	116-117 (1410-13)
35	58-59 (1372-73)	76	117-118 (1413-14)
36	59-61 (1373-75)		(1407)
37	61-63 (1375-76)	77-78	- (prázdné strany)
38	63-65 (1376-77)	Studenti ze Saského národa	

D	E	D	E
79	119-120 (1372-73)	94	145-146 (1392-94)
80	120-122 (1373-75)	95	146-148 (1394-96)
81	122-124 (1376-77)	96	148-150 (1396-98)
82	124-126 (1377-79)	97	150-151 (1398-1400)
83	126-127 (1379-81)	98	151-153 (1400-02)
84	127-129 (1381)	99	153-154 (1402-03)
85	129-131 (1382)	100	154-155 (1404-06)
86	131-133 (1382-84)	101	155-157 (1406-08)
87	133-134 (1384)	102	157-159 (1408-14)
88	134-136 (1384-85)	103	159 (1417)
89	136-138 (1385-86)	104	- (prázdná strana)
90	138-140 (1386-87)	105	223-225 (zlatá bula Karla IV. ze 7. 4. 1348)
91	140-142 (1388-89)	106	160-162 (nekrologium 1379-80)
92	142-143 (1389-90)	107	162-163 (1393-1411)
93	143-145 (1390-92)		

KAREL BERÁNEK

**Zum Versuch einer Lichtdruckrekonstruktion der Handschrift
des Liber decanorum der Philosophischen Fakultät
und der Juristenmatrikel des Prager Generalstudiums**

ZUSAMMENFASSUNG

Am Ende des 2. Weltkrieges wurden im Rahmen der Evakuierung der ehemaligen Deutschen Universität in Prag anscheinend mit der Eisenbahn der Liber decanorum der Philosophischen Fakultät, die Matrikel der Juristenuniversität und andere wichtige Urkunden und Schriftstücke aus dem Universitätsarchiv in Richtung Alpenländer versendet. Das Schicksal der Sendung blieb unbekannt; laut einer Nachricht wurde sie durch Fliegerbomben in Pilsen vernichtet, nach anderen Ansichten wurde sie an einer unbekanntem Stelle versteckt.

Der ehemalige Inspektor des Universitätsarchives Prof. Václav Vojtššek, lies sich vor dem Weltkrieg eine Photokopie des Liber decanorum und der Juristenmatrikel verfertigen und wollte dann später beide Handschriften durch Lichtdruck rekonstruieren, was aber erst lange nach seinem Tod teilweise im Jahre 1983 durchgeführt wurde. Auf Kosten der Karlsuniversität wurden 500 Exemplare gedruckt, 100 Exemplare in Leder und 400 Exemplare in Halbleder gebunden. Das vom Autoren dieses Artikels verfaßte Beiheft mit einer Abhandlung über den Liber decanorum, einer Übersetzung der Fakultätsstatuten in die tschechische Sprache, einer Konkordanz der Lichtdruckseiten und der Ausgabe des Liber decanorum in den Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I/1–2 und ein Register sind – ebenfalls wie die Juristenmatrikel – bisher noch nicht erschienen.

Der Liber decanorum wurde von Magister Johannes Hellcopius, der am 21. April 1389 Dekan wurde, eingeführt. Das Buch enthielt einen Kalender, Formulare der Magister- und Bakkalaureidiplo-me, die ältesten Statute der Fakultät und ein Verzeichnis der ab 1367 graduierten Personen, welches aus einem älteren Buch des Dekans abgeschrieben wurde. Alle Eintragungen wurden in zwei Kolonen geschrieben. Magister Hellcopius wurde noch vor dem Ende seines Dekanates ausgewiesen und sein Name in der Intitulation des Magisterdiplomes im Liber decanorum getilgt. In der Periode seines Nachfolgers Magister Mathias de Legnicz entstanden neue Statute, die in einer Spalte geschrieben, später in den Liber decanorum eingebunden wurden. Das Verzeichnis der Graduierten wurde bis zum Jahre 1585 durchgehend ergänzt. Das Verzeichnis der Dekane wurde im Jahre 1580 verfaßt und mit dem Jahre 1619 beendet.

Der Artikel enthält die weiteren Schicksale des Liber decanorum und der Juristenmatrikel und führt in seinen Beilage die Konkordanz der Seiten beider Handschriften mit den Seiten ihrer Edition in den Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I., II. an.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1991

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XXXI. Fasciculus 1

Redakční rada:

prof. PhDr. František Kavka, předseda,

doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., místopředseda,

doc. JUDr. Karel Litsch, CSc., místopředseda,

PhDr. Michal Svatoš, CSc., tajemník,

PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Miluše Havránková,

PhDr. Vilém Herold, CSc., prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.,

PhDr. Jiří Pešek, CSc., doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc.,

PhDr. Miroslav Truc

Vydala Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha 1991

Prorektor-editor prof. JUDr. Karel Malý, DrSc.

☐ Obálku navrhl Jaroslav Příbramský

Graficky upravila Jarmila Lorencová

Jazykově upravila PhDr. Marie Štemberková

Dáno do tisku 4.7. 1991

Vytiskla Polygrafia, a. s., závod 03, Praha 7, Dobrovského 27

Vydání 1. Náklad 300 výtisků. Brož. 50 Kčs. ISSN 0323-0562

Adresa redakce: Ústav dějin Univerzity Karlovy, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1